

ΠΑΙΔΕΙΑ

ζωή

ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ - ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 1961

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Ε. Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ

- 'Επανάστασεις 'Η Διεύθυνση
 Immanuel Kant 'Απόκριση στο έρώτημα: Τί είναι διαφωτισμός; μετ. Ε. Π. Παπανούτσου
 'Ο 'Ανδρέας Κάλβος (σάν έργο, σάν επιβίωση, σάν δίδαγμα) Δημ. Π. Μάνος
 Samuel Heinicke, ό θεμελιωτής τής «προφορικής μεθόδου» για την άγω-
 γή τών κωφάλαλων Βασ. Ι. Λαζανάς
 Λαϊκή παράδοση και 'Εθνος Δημ. Σ. Λουκάτος
 Μουσεία και 'Εκπαίδευση Βιγγινία 'Αλ. Ζάννα
 Προβλήματα στίς επαγγελματικές σχολές Μαρία Χουρδάκη
 'Η έπιστημονική κληρονομία τού Freud Calvin S. Hall
 Νέα βιβλία.

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΠΩΛΗΣΙΣ
 ΒΙΒΛΙΟΤΩΛΕΙΟΝ Ι. Ν. ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΥ
 ΑΘΗΝΑΙ, ΣΤΟΑ ΑΡΣΑΚΕΙΟΥ

Τιμή τεύχους δρχ. 8

ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΜΕΛΕΤΗΣ - ΕΡΕΥΝΑΣ - ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΥ

Εκδίδεται την 2^η εβδομάδα κάθε μηνός.

Διευθυντής: Ε. Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ, Αναγνωστοπούλου 10. Τηλ. 610-796

Αλληλογραφία και ἐμβάσματα :

Ε. Π. Παπανοῦτσος, Αναγνωστοπούλου 10 — Αθήνας

Ετήσια συνδρομή (ἀρχίζει την 1^{ην} Ιανουαρίου):

Διὰ τὸ ἔτος 1961 δραχ. 75

Ἐξωτερικοῦ..... δραχ. 90

Τόμοι προηγουμένων ἐτῶν :

Ἀπὸ τὸ ἔτος 1947 ἕως τὸ ἔτος 1953 στὸ Βιβλιοπωλεῖο Ζαχαροπούλου
Ἀρσάκη 6, Ἀθήναι.

Ἀπὸ τὸ ἔτος 1954 ἕως τὸ ἔτος 1960 στὸν ἐκδότη
τῆς « Παιδείας καὶ Ζωῆς »

Ἀναγνωστοπούλου 10, Ἀθήναι.

Τιμὴ τοῦ παρόντος τεύχους
Αὐγούστου - Σεπτεμβρίου 1961 δραχ. 8

Διευθύνσεις σύμφωνα με τὸ ἀρθρον 6 § 1 τοῦ Α.Ν. 1092/1938 :

Διευθυντής καὶ ἐκδ. τῆς « Παιδείας » : Ε. Π. Παπανοῦτσος, Κατοικία : Ἀναγνωστοπούλου 10
Προϊστάμενος Τυπογραφείου : Ε. Ροῦμπος, Κατοικία : Σίνα 56

ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ

Μηνιαῖο Περιοδικὸ Μελήτης — Ἔρευνας — Διαφωτισμοῦ

Διευθυντής: Ε. Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ

ΕΤΟΣ Ι' • ΑΘΗΝΑΙ, ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ-ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 1961 • ΤΕΥΧΟΣ 96

ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΙΣ

Κάποτε θάρθουν (ὀρθότερα : θὰ γίνουν ἀνεκτοὶ) καὶ στὸν τόπο μας ἄνθρωποι με φρέσκο μυαλό, με καθαρὸ μάτι, με σθένος, ποὺ θὰ τοποθετήσουν σὲ νέα βάση τὸ ζήτημα τῆς παιδείας μας καὶ θὰ τῆς δώσουν νέους σκοποὺς, νέο πρόγραμμα, νέαν ὁργάνωση. Θὰ τὸ κατορθώσουν αὐτὸ τὸ πολὺ δύσκολο πράγμα με δύο προϋποθέσεις : πρῶτα ἐὰν δὲν συμβουλευτοὺν κανέναν ἀπ' αὐτοὺς (τοὺς «ειδικούς», τοὺς ὑπαλλήλους) ποὺ τοὺς σκούριασε ἀνεπάνορθωτα ἡ ρουτίνα καὶ εἶναι ἀμετακίνητα ἀγκυροβολημένοι στὰ παλαιὰ σχήματα καὶ δεύτερο ἐὰν ξανασκεφθοῦν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὅλα τὰ προβλήματα. Οἱ μεγάλες ἐποχές, τὰ ἀναγεννητικὰ κινήματα ἔτσι ἐγκαινιάζονται στὴν ἱστορία : με τὴ ριζικὴν ἀναθεώρηση τῶν ἀξιῶν. Καὶ ἡ ἀναθεώρηση αὐτὴ γίνεται μόνο με τὴ μέθοδο ποὺ δίδαξε ὁ Descartes: de omnibus dubitandum. Αὐτὸ θὰ πεῖ : ξεκίνησε ἀμφιβάλλοντας γιὰ τὰ πάντα, ἕως ὅτου βεβαιωθείς ὅτι οἱ ἀλήθειες ποὺ κυκλοφοροῦν (στὴν ἐπιστῆμη καὶ στὴ ζωὴ) εἶναι πραγματικὲς ἀλήθειες καὶ ὄχι ἐπίσημα χρισμένες προλήψεις, ψεύτικα νομίσματα...

Λοιπὸν ἓνας τρόπος ὑπάρχει γιὰ νὰ ἐξυγιάνουμε τὴν παιδεία μας : νὰ παραμερίσουμε τοὺς προσηλωμένους στὶς πάγιες λύσεις «ἀρμοδίους» καὶ νὰ ξανασκεφθοῦμε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τὰ προβλήματά της, με πρῶτο βῆμα τὴν ἀμφιβολία. Τότε (ὅταν δηλαδὴ μερικὰ πράγματα, ἀπὸ αὐτόνοητα ποὺ ἔγιναν με ὀρισμένη διατύπωση, τὰ ξανακάνουμε προβλήματα καὶ βάλομε τὴ λύση τους στὴ ζυγαριά) θὰ δοκιμάσουμε μεγάλες ἐκπλήξεις. Θὰ βεβαιωθοῦμε λ.χ. ὅτι μερικὲς «ἀλήθειες» τῆς ἐκπαιδευτικῆς θεωρίας καὶ πράξης, ποὺ τις θεωροῦμε βασικὰ καὶ αὐτόφωτα ἀξιῶματα, μοιάζουν με κάποιες ἔξεις τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, ποὺ μόλις βάλεις δίπλα τους ἓνα ἀπλὸ ἐρωτηματικὸ, χάνουν ἀμέσως τὴ σιγουριά τους. Ἡ μετὰ ὅργανα ἐκεῖνα ποὺ ἐξακολουθοῦν νὰ ὑπάρχουν στὸ σῶμα μας (καὶ συχνὰ τὸ παρενοχλοῦν) μολονότι ἡ μεταβολὴ τῶν ἐξωτερικῶν ὄρων τῆς ζωῆς τὰ ἔχει ἀχρηστέψει. Ἰδοὺ ἓνα παράδειγμα : Οἱ σχολικὲς διακοπές.

Σὲ καιροὺς ὅπως οἱ σημερινοὶ καὶ σὲ χώρες ὅπως ἡ Ἑλλάδα, ὅταν πρέπει με ὅλες τις δυνάμεις καὶ με ὅλα τὰ μέσα μας νὰ ἐκτείνουμε καὶ νὰ ἐντείνουμε τὴ σχολικὴ ἐκπαίδευση τῶν νέων, γιὰ νὰ τοὺς δώσουμε

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ
ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ, Αὐγούστου-Σεπτεμβρίου 1961 — 11
ΚΟΣΜΗΤΕΙΑ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΑΡΧΕΙΟΥ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ
ΔΩΡΕΑ Κ. Κουδιδά
ΗΜΕΡΟΜ. 20-7-90
ΑΡΙΘ. 44431

τὸν ὀπλισμὸν ποὺ θ' ἀπαιτῇ ἀπ' αὐτοὺς αὐριο ἢ σκληρὴ μάχη τῆς ζωῆς, ἔχετε τὴ γνώμη ὅτι ἐπιτρέπεται νὰ χάνονται τὰ σαράντα-πέντε τουλάχιστον ἑκατοστὰ τοῦ χρόνου τῆς μαθητείας σὲ διακοπὲς καὶ ἐξετάσεις; Μετρήσετε τὶς ἐβδομάδες τοῦ σχολικοῦ ἔτους, βγάλετε ἀπ' αὐτὲς τὰ Χριστούγεννα, τὶς Ἀπόκριες, τὸ Πάσχα, τὶς ἐξετάσεις τοῦ πρώτου καὶ τοῦ δεύτερου ἑξαμήνου καὶ τέλος τὶς θερινὲς διακοπὲς καὶ θὰ ἰδῇτε πόσο ἀπαράδεκτα περιορισμένος εἶναι ὁ διδακτικὸς χρόνος. Ἐπειτα καὶ μόνο τὸ γεγονὸς ὅτι ἀπὸ τὸ Νηπιαγωγεῖο ὡς τὸ Πανεπιστήμιο καὶ γιὰ ὅλους τοὺς τύπους τῶν σχολείων μας (εἴτε γενικῆς παιδείας εἶναι, εἴτε ἐπαγγελματικά, ἡμερήσια ἢ ἐσπερινά) μὲ τὸν ἴδιον τρόπο καταγέμεται ὁ χρόνος τῆς ἐργασίας καὶ ὁ χρόνος τῆς ἀργίας, πείθει ὅτι ἡ μακρὰ συνήθεια ἔχει ἀμβλύνει τὴν ἀντίληψή μας καὶ δὲν καταλαβαίνομε ὅτι ἐδῶ ὑπάρχει ἓνα πρόβλημα ποὺ πρέπει νὰ τὸ ξανασκεφθοῦμε καὶ νὰ τὸ λύσομε μὲ περισσότερη διορατικότητά καὶ μὲ μεγαλύτερη εὐκαμψία. — Ἄλλοι τὸ ἔθεσαν ἤδη καὶ μελετοῦν διάφορες λύσεις: χρονικὸς προσδιορισμὸς τῶν σχολικῶν διακοπῶν κατὰ βαθμίδα ἡλικίας· δημιουργία τμημάτων «ταχείας ἐκπαιδεύσεως» μὲ σύντμηση τοῦ χρόνου τῶν παύσεων· γρήγορη ἀποπεράτωση πυκνῶν (σὲ χρόνο) σπουδῶν καὶ ἀργότερα ἀλλεπάλληλες ἀνεκπαιδεύσεις. Ἐμεῖς τί κάνομε; Τί προγραμματίζομε νὰ κάνομε;

Θὰ ρωτήσετε ἴσως: τί εἶδους μαθήματα θὰ γίνονται στοὺς θερινοὺς μῆνες μὲ τὰ κυνικά καύματα; καὶ πότε ἐπιτέλους θὰ ἀναλάβει ἀπὸ τὸν κάματο ὁ λεπτὸς ὀργανισμὸς τῶν παιδιῶν μας; — Ἡ ἀπάντηση μπορεῖ νὰ δοθεῖ πάλι μὲ ἐρωτήσεις: — Ποῦ βρίσκεται ἡ Ἑλλάδα μας; στὴν Ἀφρική; Καὶ εἶναι σὲ ὅλα τὰ τμήματα τῆς χώρας ἐξίσου ζεστὸ τὸ καλοκαίρι; Παντοῦ ἀρχίζει καὶ παντοῦ τελειώνει τὶς ἴδιες μέρες; Δὲν ὑπάρχουν πολὺ πρωινὲς καὶ ἐσπερινὲς ὥρες γιὰ σχολικὴν ἐργασία, ἀκόμη καὶ κατὰ τοὺς θερινοὺς μῆνες; Καὶ πραγματικὰ ξεκουράζονται τὸ καλοκαίρι «διανοητικῶς» ὅλων τῶν ἡλικιῶν τὰ παιδιά; Παιδιά δὲν εἶναι ἀκόμη ἐκεῖνα ποὺ γεμίζουν ἀσφυκτικὰ τοὺς χώρους τῶν θερινῶν φροντιστηρίων καὶ ἐτοιμάζονται γιὰ τὶς βασανιστικὲς ἐξετάσεις τοῦ Σεπτεμβρίου; — Ἐπειτα: πολὺ σωστὰ θέσατε τὴν ἐρώτηση: «τί εἶδους» μαθήματα θὰ γίνονται τοὺς θερινοὺς μῆνες. Γιατὶ μποροῦν ἄριστα νὰ γίνουν ἄλλου εἶδους μαθήματα, μὲ ἄλλα ἀντικείμενα, μὲ ἄλλη μέθοδο, ὅχι μέσα στοὺς τέσσερις τοίχους τοῦ σχολείου ἀλλὰ ἔξω, στὸν ἐλεύθερο ἀέρα, στὸ βουνὸ καὶ στὴ θάλασσα, ἐξίσου ὅμως μορφωτικὰ καὶ χρήσιμα καὶ ἀπαραίτητα...

— Μὰ τότε, θὰ πῆτε, ἐσεῖς ζητᾶτε ριζικὲς μεταβολές.

— Ἐχετε δίκιο! Ξεχάσαμε νὰ σημειώσομε ὅτι οἱ ἀναθεωρήσεις τῶν καθιερωμένων ἀξιῶν, οἱ βαθιεῖς καὶ ἀποφασιστικὲς ἀλλαγές στὴ σκέψη καὶ στὴ ζωὴ, ἀκόμη καὶ ὅταν γίνονται χωρὶς τὴ βία, λέγονται ἐπαναστάσεις.

Η ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ

IMMANUEL KANT

ΑΠΟΚΡΙΣΗ ΣΤΟ ΕΡΩΤΗΜΑ: ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ;

Διαφωτισμὸς εἶναι ἡ ἐξοδος τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν ἀνωριμότητά του, γιὰ τὴν ὁποία ὁ ἴδιος εἶναι ὑπεύθυνος. Ἀνωριμότητά εἶναι ἡ ἀδυναμία νὰ μεταχειρίζεσαι τὸ νοῦ σου χωρὶς τὴν καθοδήγηση ἐνὸς ἄλλου. Εἴμαστε ὑπεύθυνοι γι' αὐτὴ τὴν ἀνωριμότητα, ὅταν ἡ αἰτία τῆς βρίσκειται ὅχι στὴν ἀνεπάρκεια τοῦ νοῦ, ἀλλὰ στὴν ἐλλειψὴ ἀποφασιστικότητας καὶ θάρρους νὰ τὸν μεταχειριζόμαστε χωρὶς τὴν καθοδήγηση ἐνὸς ἄλλου. Sapere aude! Ἐχε θάρρος νὰ μεταχειρίζεσαι τὸ δικό σου νοῦ! τοῦτο εἶναι τὸ ἔμβλημα τοῦ Διαφωτισμοῦ.

Ὁκνήρια καὶ δειλία εἶναι οἱ αἰτίες ποὺ ἓνα μεγάλο μέρος τῶν ἀνθρώπων, μὲ ὅλο ποῦ ἡ Φύση ἀπὸ καιρὸ τοὺς ἔχει ἐλευθερώσει ἀπὸ ξένη καθοδήγηση (naturaliter maiorennnes), εὐχαρίστως μένουν ὅλη τὴ ζωὴ τους ἀνώριμοι καὶ ποὺ γίνεται εὐκολο σὲ ἄλλους νὰ τοὺς ἐπιβληθοῦν ὡς κηδεμόνες. Εἶναι τόσο βολικὸ νὰ εἶναι κανεὶς ἀνώριμος. Ἐχῶ ἓνα βιβλίο, ποὺ ἔχει νοῦ γιὰ μένα, ἓνα πνευματικὸ ποὺ ἔχει συνείδηση γιὰ μένα, ἓνα γιατρὸ ποὺ κρίνει τὴ διαίτα γιὰ μένα κ.ο.κ. — δὲν χρειάζεται λοιπὸν νὰ κουρασθῶ ἐγὼ ὁ ἴδιος. Δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ σκέπτομαι, ὅταν μπορῶ ἀπλῶς νὰ πληρώνω· ἄλλοι θὰ ἀναλάβουν αὐτὴ τὴ στενὴ δουλειὰ γιὰ μένα. Γιὰ νὰ θεωρεῖ τὸ μέγιστο μέρος τῶν ἀνθρώπων (μέσα 'δὴ ὁλόκληρο τὸ ὠραῖο φύλο) τὸ βῆμα πρὸς τὴν ὠριμότητα ὅχι μόνο δύσκολο, καθὼς εἶναι, ἀλλὰ καὶ πολὺ ἐπικίνδυνο — γιὰ τοῦτο φροντίζουν ἤδη ἐκεῖνοι οἱ κηδεμόνες ποὺ ἔχουν ἀναλάβει μὲ τόση καλοσύνη τὴν ἐποπτεία του. Ἀφοῦ πρῶτα ἔκαμαν κοινὰ τὰ οἰκόσιτα ζῶα τοὺς καὶ ἔλαβαν τὴν ἐποπτεία του. Ἀφοῦ πρῶτα ἔκαμαν κοινὰ τὰ ἡσυχὰ πλάσματα νὰ μὴν ἐπιτρέπουν μὲ ἄκρα προσοχή τὰ μέτρα τους, ὥστε αὐτὰ τὰ ἡσυχὰ πλάσματα νὰ μὴν ἐπιτρέπουν στὸν ἑαυτὸ τους τὸ τόλμημα νὰ κάνουν βῆμα ἔξω ἀπὸ τὴν κούνια, ὅπου αὐτοὶ τὰ ἔχουν κλεισμένα, τοὺς δείχνουν ἔπειτα τὸν κίνδυνο ποὺ τὰ ἀπειλεῖ ἅμα προσπαθῇ νὰ βαδίσουν μόνα τους. Ὅμως ὁ κίνδυνος αὐτὸς δὲν εἶναι καθόλου τόσο μεγάλος, γιατί θὰ μπορούσαν μὲ μερικὰ πεσίματα στὴν ἀρχὴ νὰ μάθουν ἐπιτέλους νὰ περπατοῦν· ἀλλὰ ἓνα παράδειγμα τοῦ εἶδους τοῦτου φέρνει τὴ δειλία καὶ συνήθως τρομάζει τοὺς ἀνθρώπους ἔτσι ὥστε νὰ παραιτηθοῦν ἀπὸ κάθε ἄλλη ἀπόπειρα στὸ μέλλον.

Γιὰ τὸν κάθε ἄνθρωπο χωριστὰ εἶναι λοιπὸν δύσκολο νὰ βγεῖ μὲ δική του προσπάθεια ἀπὸ τὴν ἀνωριμότητά ποὺ τοῦ ἔχει ἤδη γίνει φύση. Τὴν ἔχει μάλιστα καὶ ἀγαπήσει, καὶ πραγματικὰ εἶναι στὴν ἀρχὴ ἀνίκανος νὰ μεταχειριστεῖ τὸ δικό του νοῦ, γιατί ποτὲ δὲν τὸν ἄφησαν νὰ τὸ δοκιμάσει αὐτό. Δόγματα καὶ φόρμουλες, αὐτὰ τὰ μηχανικὰ ἐργαλεῖα μιᾶς ἐλλογῆς χρήσης ἢ μᾶλλον κατὰχρησης τῶν φυσικῶν του χαρισμάτων, εἶναι ἀλυσίδες μιᾶς διαρκῶς παρατεινόμενης ἀνωριμότητας. Ἐκεῖνος ποὺ θὰ τὶς πετοῦσε ἀποπάνω του, πάλι μόνο ἓνα ἀβέβαιο πῆδημα θὰ μπορούσε νὰ κάνει ἀπάνω ἀπὸ τὸ πιὸ στενὸ χαντάκι, γιατί δὲν εἶναι συνηθισμένος σὲ τέτοιαν ἐλευθερὴ κίνηση. Γιὰ τοῦτο λίγοι μόνο ὑπάρχουν ποὺ μὲ δικό τους δούλεμα τοῦ πνεύματός τους κατάφεραν νὰ βγοῦν ἀπὸ τὴν ἀνωριμότητα καὶ μολοντοῦτο νὰ ἔχουν σίγουρο περπάτημα.

Μόνο του όμως ένα κοινὸ νὰ διαφωτίσει τὸν ἑαυτὸ του, εἶναι μᾶλλον δυνατόν. εἶναι μάλιστα σχεδὸν ἀναπόφευκτο, ἅμα μόνο τοῦ ἀφήσει κανεὶς ἐλευθερία. Γιατὶ πάντα θὰ βρεθοῦν ἐκεῖ μερικοὶ μὲ ἀνεξαρτησία στὴ σκέψη, ἀκόμη καὶ ἀνάμεσα σ' ἐκείνους ποὺ ἔχουν ἐπιβληθεῖ ὡς κηδεμόνες τοῦ μεγάλου σωροῦ, οἱ ὁποῖοι, ἀφοῦ οἱ ἴδιοι ἔχουν ἀποτινάξει τὸ ζυγὸ τῆς ἀνωριμότητος, θὰ ἀπλώνουν γύρω τους τὸ πνεῦμα μιᾶς ἑλλογῆς ἐκτίμησης τῆς δικῆς τους ἀξίας καὶ τῆς ἀποστολῆς ποὺ ἔχει κάθε ἄνθρωπος μόνος του νὰ σκέπτεται. Ἀξίζει ἐδῶ νὰ σημειωθεῖ τοῦτο : ὅτι τὸ κοινὸ ποὺ πρωτύτερα εἶχε ἀπὸ 'κεινους ὀδηγηθεῖ σ' αὐτὴ τὴ δουλεία, τοὺς ἀναγκάζει ἔπειτα νὰ μείνουν στὸ ζυγὸ καὶ οἱ ἴδιοι, ἅμα ἔχει ξεσηκωθεῖ γιὰ τοῦτο ἀπὸ μερικοὺς κηδεμόνες του ποὺ οἱ ἴδιοι εἶναι ἀνίκανοι νὰ δεχτοῦν κάθε διαφωτισμὸ· τόσο ἐπιζήμιο εἶναι νὰ φυτεύει κανεὶς προλήψεις, γιατί αὐτὲς στὸ τέλος κάνουν κακὸ σ' αὐτοὺς ποὺ ὑπῆρξαν οἱ δράστες ἢ οἱ πρόδρομοί τους. Μόνο ἀργὰ λοιπὸν μπορεῖ ἓνα κοινὸ νὰ φτάσει στὸ διαφωτισμὸ. Μὲ μιὰν ἐπανάσταση ἴσως καταρρέει βέβαια ὁ προσωπικὸς δεσποτισμὸς καὶ καταργεῖται ἡ καταπίεση ἀπὸ ἄνθρώπους ἄπληστους γιὰ κέρδη καὶ γιὰ ἐξουσία, ἀλλὰ ποτὲ δὲν γίνεται ἀληθινὴ ἀναμόρφωση τοῦ τρόπου τῆς σκέψης· νέες προλήψεις, ἐξίσου ὅπως καὶ οἱ παλιές, χρησιμοποιοῦνται γιὰ σκοινὶ ποὺ ὀδηγεῖ τὸν ἀστόχαστο μεγάλο σωρὸ τῶν ἀνθρώπων.

Γιὰ τὸν διαφωτισμὸ τοῦτον τίποτ' ἄλλο δὲν ἀπαιτεῖται παρὰ ἐλευθερία· καὶ μάλιστα ἡ πιὸ ἄβλαβη ἀπὸ ὅτιδήποτε μπορεῖ νὰ ὀνομαστεῖ ἐλευθερία, δηλαδὴ ἡ ἐλευθερία νὰ κάνει κανεὶς ὅ,τι ἡ μόσι α χ ρ ῆ σ η τοῦ λογικοῦ του στὸ κάθε τι. Καὶ ὅμως ἀκούω ἀπὸ παντοῦ νὰ φωνάζουν : μ ῆ σ υ λ λ ο γ ῖ ζ ε σ τ ε ! 'Ο ἀξιωματικὸς λέει : μ ῆ σ υ λ λ ο γ ῖ ζ ε σ τ ε , μόνον νὰ γυμνάζεστε ! 'Ο οἰκονομικὸς σύμβουλος : μ ῆ σ υ λ λ ο γ ῖ ζ ε σ τ ε , μόνον νὰ πληρώνετε ! 'Ο πνευματικὸς : μ ῆ σ υ λ λ ο γ ῖ ζ ε σ τ ε , μόνον νὰ πιστεύετε ! (Μόνον ἓνας μοναδικὸς Κύριος στὸν κόσμον λέει : σ υ λ λ ο γ ῖ ζ ε σ τ ε , ὅσο θέλετε, καὶ γιὰ ὁποιοδήποτε ζήτημα θέλετε· ἀλλὰ ὑ π α κ ο ῦ ε τ ε !). 'Εδῶ ὑπάρχει παντοῦ περιορισμὸς τῆς ἐλευθερίας. Ποιὸς περιορισμὸς ὅμως εἶναι ἐμπόδιο γιὰ τὸ διαφωτισμὸ ; καὶ ποιὸς ὄχι, ἀλλ' ἀπεναντίας εἶν' εὐνοϊκὸς γι' αὐτόν ; — 'Απαντῶ : ἡ δ ῆ μ ὀ σ ι α χ ρ ῆ σ η τοῦ λογικοῦ μας πρέπει νὰ εἶναι πάντοτε ἐλεύθερη, καὶ αὕτῃ μονάχα μπορεῖ νὰ φέρει διαφωτισμὸ ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους· ἡ ἰ δ ι ω τ ι κ ῆ ὅμως χρῆση τοῦ μπορεῖ συχνὰ νὰ ὑπόκειται σὲ στενοὺς περιορισμούς, χωρὶς γιὰ τοῦτο νὰ ἐμποδίζει ἰδιαίτερα τὴν πρόοδο τοῦ διαφωτισμοῦ. Μὲ τὴ δημόσια χρῆση τοῦ λογικοῦ μας ἐννοῶ ἐκείνην ποὺ κάνει ὁ καθένας ὡς σ υ γ γ ρ α φ ῆ ας μπροστὰ σὲ δλόκληρο τὸ κοινὸ τ ο ῦ κ ὀ σ μ ο υ τ ῶ ν ἀ ν α γ ν ω σ τ ῶ ν. 'Ιδιωτικὴ χρῆση ὀνομάζω ἐκείνην ποὺ ἐπιτρέπεται νὰ κάνει κανεὶς τοῦ λογικοῦ του σὲ κάποια κρατικὴ θέση ἢ γραφεῖο ποὺ τοῦ ἔχουν ἐμπιστευθεῖ. Βέβαια γιὰ μερικὲς ὑπηρεσίες ποὺ ἐργάζονται γιὰ τὸ συμφέρον τοῦ συλλογικοῦ ὄντος (τῆς κοινωνίας), εἶναι ἀναγκαῖος ἓνας κάποιος μηχανισμὸς, διαμέσου τοῦ ὁποῖου μερικὰ μέλη τῆς συλλογικοῦ ὄντος πρέπει νὰ συμπεριφέρονται ἀπλῶς παθητικὰ, γιὰ νὰ καθοδηγοῦνται ἀπὸ τὴν κυβέρνησιν μὲ τεχνητὴν ὁμοφωνία πρὸς δημόσιους σκοποὺς, ἢ τουλάχιστο νὰ ἀποτρέπονται ἀπὸ τὴν κατάλυση αὐτῶν τῶν σκοπῶν. 'Εδῶ μάλιστα ! δὲν ἐπιτρέπεται νὰ συλλογίζεται κανεὶς· ἀλλὰ πρέπει νὰ ὑπακούει. 'Ενὸς ὅμως τὸ μέρος τοῦτο τῆς μηχανῆς θεωρεῖ τὸν ἑαυτὸ του συνάμα καὶ ὡς μέλος ἐνὸς δλόκληρου συλλογικοῦ ὄντος, ἀκόμη καὶ τῆς πολιτείας τοῦ κόσμου — βλέπει δηλαδὴ τὸν ἑαυτὸ του ὡς συγγραφέα ποὺ μὲ βιβλία ἀπευθύνεται κατὰ κύριο λόγο στὸ νοῦ ἐνὸς ἀναγνωστικοῦ κοινοῦ — μπορεῖ τότε νὰ συλλογίζεται, χωρὶς μὲ τοῦτο νὰ ζημιώνονται οἱ ὑπηρεσίες, στίς ὁποῖες ἔχει τοποθετηθεῖ ἐνμέρει ὡς παθητικὸ μέλος. Κατὰ τὴν ἀποψη αὐτή, ἂν ἓνας ἀξιωματικὸς, ποὺ ἐπῆρε ἀπὸ τὸν ἀνώτερό του τὴ διαταγὴ νὰ κάνει κάτι, θελήσει ἀπάνω στὴν ὑπηρεσία νὰ κάνει δυνατὰ λεπτεπίλεπτους συλλογισμούς γιὰ τὴ σκοπιμότητα ἢ τὴ χρησιμότητα αὐτῆς τῆς διαταγῆς, τοῦτο θὰ ἦταν πολὺ ἐπιζήμιο· ὀφείλει νὰ ὑπακούσει. Δὲ μπορεῖ ὅμως δικαιολογημένα νὰ τοῦ ἀπαγορευθεῖ ὡς συγγραφέας νὰ κάνει παρατηρήσεις γιὰ τὰ λάθη στίς πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις καὶ τίς παρατηρήσεις αὐτὲς νὰ τίς

θέσει ὑπὸ τὴν κρίσιν τοῦ ἀναγνωστικοῦ κοινοῦ. 'Ο πολίτης δὲν μπορεῖ ν' ἀρνηθεῖ νὰ πληρώσει τοὺς φόρους ποὺ τοῦ ἔχουν ἐπιβληθεῖ· μπορεῖ μάλιστα καὶ νὰ τιμωρηθεῖ μιὰ βίαιη ἐπίκριση τῶν ὑποχρεώσεων τούτων, ὅταν ζητεῖται ἡ ἐκπλήρωσή τους, ὡς σκάνδαλο (ποὺ θὰ μπορούσε νὰ προκαλέσει γενικὲς ἀντιδράσεις). Παρὰ ταῦτα ὁ ἴδιος δὲν παραβαίνει τὸ καθήκον ἐνὸς πολίτη, ὅταν ὡς συγγραφέας ἐκφράζει δημόσια τίς σκέψεις του γιὰ τὸ ἀνάρμοστο ἢ τὸ ἀδικο τέτοιων ἐπιβαρύνσεων. Τὸ ἴδιο καὶ ἓνας κληρικὸς δεσμεύεται νὰ κηρύττει πρὸς τοὺς μαθητὲς ποὺ κατηχεῖ καὶ πρὸς τοὺς ἐνορίτες τοῦ σύμφωνα μὲ τὸ δόγμα τῆς ἐκκλησίας ποὺ ὑπηρετεῖ· γιατί μὲ αὐτὸ τὸν ὅρο ἔγινε δεκτός. 'Ὡς συγγραφέας ὅμως ἔχει πλήρη ἐλευθερία, ἀκόμη καὶ τὴν ἀποστολή, νὰ ἀνακοινώνει στὸ ἀναγνωστικὸ κοινὸ ὅλες τίς πρακτικὰ δοκιμασμένες καὶ κάλοπραίρετες σκέψεις του γιὰ τὰ λάθη ποὺ ὑπάρχουν στὸ δόγμα ἐκεῖνο, μαζί μὲ προτάσεις γιὰ μιὰ καλύτερη ὁργάνωση τῆς θρησκευτικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς. Κανένα βάρος δὲ θὰ μπορούσε νὰ ἔχει στὴ συνείδησή του γιὰ τοῦτο. Γιατὶ αὐτὸ ποὺ διδάσκει κατὰ τὸ λειτούργημά του ὡς ἐντολοδόχος τῆς ἐκκλησίας, τὸ παρουσιάζει ὡς κάτι ποὺ δὲν ἔχει τὸ ἐλεύθερο νὰ τὸ διδάξει κατὰ τὴν ἀρέσκειά του, ἀλλὰ ἔτσι ὅπως εἶναι διορισμένος νὰ τὸ εἰπεῖ κατὰ τὴν παραγγελία καὶ ἐξ ὀνόματος ἐνὸς ἄλλου. Θὰ λέει : ἡ ἐκκλησία μας διδάσκει τοῦτο ἢ ἐκεῖνο· αὐτοὶ εἶναι οἱ ἀποδεικτικοὶ λόγοι ποὺ μεταχειρίζεται. 'Επειτα θὰ συνάγει γιὰ τοὺς ἐνορίτες τοῦ κάθε λογῆς ὠφέλιμα πρακτικὰ διδάγματα ἀπὸ δόγματα, ποὺ ὁ ἴδιος δὲν θὰ τὰ ὑπόγραφε μὲ πλήρη πεποίθηση, βάζει ὅμως ὅλα τὰ δυνατὰ του νὰ τὰ ἀναπτύξει στὸ κήρυγμά του, γιατί δὲν εἶναι βέβαια καθόλου ἀδύνατο νὰ βρῆται ἐκεῖ μέσα κρυμμένη μιὰ ἀλήθεια, καὶ ὅπωςδήποτε ἐπειδὴ δὲν ὑπάρχει τουλάχιστον ἐκεῖ τίποτα ποὺ νὰ ἀντιφάσκει πρὸς τὴν ἐσωτερικὴ θρησκεία. 'Αν πίστευε ὅτι βρίσκει ἐκεῖ μέσα αὐτὸ τὸ τελευταῖο, τότε δὲν θὰ μπορούσε νὰ ἐπιτελεῖ τὸ ὑπόυργημά του μὲ τὴ συνείδησή του· θὰ ἔπρεπε νὰ παραιτηθεῖ. 'Επομένως ἡ χρῆση ποὺ κάνει τοῦ λογικοῦ του μπροστὰ στὴν ἐνορία τοῦ ἓνας διορισμένος δάσκαλος [τοῦ θεοῦ λόγου], εἶναι ἀπλῶς χ ρ ῆ σ η ἰ δ ι ω τ ι κ ῆ· γιατί αὕτῃ εἶναι πάντα συγκέντρωση οἰκιακή, ἔστω κι' ἂν εἶναι τόσο μεγάλη· ἀπεναντί τῆς λοιπῆς ὡς ἐφημέριος δὲν εἶναι ἐλεύθερος, καὶ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ εἶναι ἐλεύθερος, ἀφοῦ ἐκτελεῖ μιὰ ξένη παραγγελία. Ἀντίθετα ὡς συγγραφέας ποὺ μιλεῖ μὲ βιβλία στὸ καθαυτὸ ἀναγνωστικὸ κοινὸ, δηλαδὴ στὸν κόσμον, ἅρα ὁ κληρικὸς στὴ δ ῆ μ ὀ σ ι α χ ρ ῆ σ η τοῦ λογικοῦ του, ἔχει ἀπεριόριστον ἐλευθερία νὰ μεταχειριστεῖ τὸ δικὸ του λογικὸ καὶ νὰ μιλήσει γιὰ δικὸ του λογαριασμό. Γιατὶ τὸ νὰ πρέπει νὰ εἶναι οἱ κηδεμόνες τοῦ λαοῦ (στὰ θρησκευτικὰ ζητήματα) οἱ ἴδιοι ἀνήλικοι, αὐτὸ ἀποτελεῖ ἀνωμαλία ποὺ θὰ διαιωνίζει τίς ἀνωμαλίες.

'Αλλὰ δὲν θὰ ἔπρεπε μιὰ κοινότητα κληρικῶν, π.χ. μιὰ ἐκκλησιαστικὴ σύνοδος, ἢ μιὰ πολυσέβαστη «κλάσις» (ὅπως ὀνομάζεται στοὺς Ὀλανδούς), νὰ ἔχει τὸ δικαίωμα μὲ ἀμοιβαῖον ὅρκον νὰ δεσμευθεῖ ἀπέναντι σ' ἓνα ἀναλλοίωτο σύμβολο [πίστις], ὥστε ἔτσι νὰ ἀσκεῖ μιὰν ἀκατάπαυτὴ ἐπικηδεμονία ἀπάνω στὸ καθένα ἀπὸ τὰ μέλη τῆς καὶ διαμέσου αὐτῶν ἀπάνω στὸ λαὸ, καὶ νὰ διαιωνίζει μάλιστα τούτῃ τὴν ἐπικηδεμονία ; 'Απαντῶ : τοῦτο εἶναι ἐντελῶς ἀδύνατο. 'Ενα τέτοιο συμφωνητικὸ ποὺ θὰ γινόταν μὲ σκοπὸ νὰ κρατήσῃ γιὰ πάντα μακριὰ ἀπὸ τὸ ἀνθρώπινο γένος κάθε παραπέρα διαφωτισμὸ, εἶναι ἀπλῶς ἓνα τίποτα καὶ χωρὶς καμιά σημασία, ἔστω καὶ ἂν ἔχει ἐπικυρωθεῖ ἀπὸ τὴν ἀνώτατη ἐξουσία, ἀπὸ κοινοβούλια καὶ τὰ πιὸ πανηγυρικὰ συνέδρια εἰρήνης. Μιὰ ἐποχὴ δὲν μπορεῖ νὰ δεσμεύσῃ τὸν ἑαυτὸ τῆς καὶ νὰ συνωμοτήσῃ γιὰ νὰ κρατήσῃ τὴν ἐπόμενη σὲ κατάσταση ὅπου θὰ τῆς εἶναι ἀδύνατο νὰ ἐπεκτείνει τίς γνώσεις τῆς (προπάντων ὅσες θὰ τῆς χρειαστοῦν πιὸ πολὺ), νὰ ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ πλάνες καὶ γενικὰ νὰ προχωρήσῃ περισσότερο στὸ διαφωτισμὸ. Αὐτὸ θὰ ἦταν κακοῦργημα κατὰ τῆς ἀνθρώπινης φύσης, ποὺ ὁ πρωταρχικὸς προορισμὸς τῆς ἔγκειται σ' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν πρόοδο· καὶ οἱ ἐπίγονοι ἐπίσης ἔχουν ἐντελῶς τὸ δικαίωμα νὰ ἀποκρούσιν αὐτὲς τίς ἀποφάσεις, ὡς ἀποφάσεις ἀνόσιες ποὺ ὅσοι τίς ἐπῆραν δὲν εἶχαν γιὰ τοῦτο καμιά ἐξουσιοδότηση. 'Η λυδία λίθος γιὰ

κάθε τι πού μπορεί να τεθεί ως νόμος άπάνω από ένα λαό, βρίσκεται στο έρώτημα : αν θα μπορούσε ένας λαός να επιβάλει στον εαυτό του ένα τέτοιο νόμο. Τοῦτο θά ήταν ίσως δυνατόν, αλλά μόνο με την προσδοκία ενός καλύτερου μέλλοντος μέσα σε όρισμένο βραχύ χρονικό διάστημα, για να εισαχθεί μια κάποια τάξη : όταν λ.χ. αφήνεται ελεύθερος ο κάθε πολίτης, και μάλιστα ο εκκλησιαστικός, να κάνει υπό την ιδιότητα του λογίου δημοσία, δηλαδή με συγγράμματα, τις παρατηρήσεις του για τὰ λάθη του ισχύοντος καθεστώτος, αλλά στο μεταξύ ή καθιερωμένη τάξη εξακολουθεί να τηρείται πάντοτε, έως ότου ή γνώση ως προς τή σύσταση αὐτῶν τῶν πραγμάτων προχωρήσει και επιβεβαιωθεί δημοσία τόσο, ώστε με τή συγκέντρωση υπογραφῶν τῶν ὁπαδῶν της (έστω και ὅχι ὅλων) να υποβληθῇ στο Θρόνο πρόταση να προστατευθοῦν οί κοινότητες εκείνες πού κατά τή δική τους αντίληψη του καλύτερου ἐνώθησαν για να αλλάξουν τὸ θρησκευτικό καθεστώς, χωρίς ὅμως να ἐμποδίζονται και οί άλλες πού θά ἤθελαν να μείνουν στο παλαιό. Ἀλλά να ἐνωθοῦμε άπάνω στο σταθερό και από κανένα δημοσία ἀμφισβητούμενο σύνταγμα μιᾶς θρησκείας, ακόμη και μέσα στη χρονική διάρκεια μιᾶς ἀνθρώπινης ζωῆς, και με αὐτό τὸν τρόπο να ἐκμηδενίσουμε και να κάνουμε ἄκαρπο, ἔτσι ὅμως βέβαια και ἐπιζήμιο στους ἐπιγόνους, ένα χρονικό διάστημα μέσα στην πορεία τῆς ἀνθρωπότητας προς τήν καλύτερή της, αὐτό εἶναι ἐντελῶς ἀπαράδεχτο. Βέβαια ένας ἀνθρώπος μπορεί, για τὸ δικό του πρόσωπο και πάλι μόνο για λίγο χρόνο, να ἀναβάλει τὸν διαφωτισμό άπάνω σε κάτι πού ἐνδιαφέρεται να γνωρίσει· αλλά να τὸν ἀπαρνηθῇ, εἴτε για τὸν εαυτό του εἴτε για τοὺς ἀπογόνους, αὐτό σημαίνει ὅτι πληγώνει και καταπατεῖ τὰ ἄγια δικαιώματα τῆς ἀνθρωπότητας. "Ο,τι ὅμως ένας λαός δὲν ἐπιτρέπεται ν' ἀποφασίζει οὔτε μιὰ φορά για τὸν εαυτό του, αὐτό πολὺ λιγότερο ἔχει τὸ δικαίωμα να τὸ ἀποφασίζει ένας μονάρχης για τὸ λαό· γιατί τὸ νομοθετικό του γόητρο στηρίζεται ἀκριβῶς σε τοῦτο, ὅτι συνενώνει ὁλόκληρή τή βούληση τοῦ λαοῦ μέσα στη δική του. "Αν σε τοῦτο μόνο προσέχει, κάθε ἀληθινή ἢ ὑποτιθέμενη καλύτερη ψήφισμα να συνυπάρχει με τήν πολιτική τάξη, τότε μπορεί κατά τὰ ἄλλα να ἀφήνει τοὺς ὑπηκόους του μόνοι τους να κάνουν ὅ,τι νομίζουν ἀναγκαῖο για τή σωτηρία τῆς ψυχῆς τους· δική του δουλειά αὐτή δὲν εἶναι, παρὰ μόνο να παίρνει τὰ μέτρα του, ὥστε κανένας να μὴ ἐμποδίζει με τή βία τὸν ἄλλο να ἐργάζεται με ὅλες τις δυνάμεις του για τὸν προορισμό του και για τήν προαγωγή του. "Ο ἴδιος προσβάλλει τή μεγαλειότητά του, όταν ἀνακατεῖται σ' αὐτὰ τὰ πράγματα, υποβάλλοντας στὸν κυβερνητικό του ἔλεγχο τὰ συγγράμματα, με τὰ ὁποῖα οί ὑπῆκοοί του προσπαθοῦν να ξεκαθαρίσουν τις ιδέες τους, τόσο ἅμα τὸ κάνει αὐτὸ ἀπὸ δική του ὑψηλὴ πρωτοβουλία, ὅποτε ὁ ἴδιος ἐκθέτει τὸν εαυτό του στη μομφή : Caesar non est supra Grammaticos, ὅσο — πολὺ περισσότερο μάλιστα — και ἅμα ἐπιβάλλει στην ἀνώτατη ἐξουσία του τή μεγάλη ταπείνωση να ὑποστηρίξει μέσα στο δικό του κράτος τὸν πνευματικὸ δεσποτισμὸ μερικῶν τυράννων ἐναντίον τῶν ὑπόλοιπων ὑπηκόων του.

"Αν τεθεῖ ἡ ἐρώτησή : Ζοῦμε τώρα μέσα σε μιὰ διαφωτισμένη ἢ ἐποχή ; τότε ἡ ἀπάντησή εἶναι : "Οχι, αλλά ζοῦμε μέσα σε μιὰν ἐποχή διαφωτισμοῦ. Για να εἶναι σε θέση οί ἀνθρώποι, γενικά, ὅπως εἶναι σήμερα τὰ πράγματα, ἢ και μόνο για να μποροῦν να μποῦν σ' αὐτὴ τή θέση, στο κεφάλαιο τῆς Θρησκείας να μεταχειρίζονται τὸ δικό τους νοῦ σίγουρα και καλά, χωρίς τήν καθοδήγηση ενός ἄλλου — ὑπολείπονται ακόμη πάρα πολλά. Ἐχομε ὅμως σαφείς ἐνδείξεις ὅτι τώρα ἔχει ἀνοίξει γι' αὐτοὺς τὸ πεδίο να δουλεύουν μέσα ἔδω τὸν εαυτό τους ἐλεύθερα, και ὅτι σιγά-σιγά γίνονται λιγότερα τὰ ἐμπόδια τοῦ γενικοῦ διαφωτισμοῦ, ἢ τῆς ἐξόδου ἀπὸ τὴν ἀνωριμότητά τους, για τὴν ὁποία οί ἴδιοι εἶναι ὑπεύθυνοι. Ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτὴ εἶναι τούτη ἡ ἐποχὴ ἐποχὴ διαφωτισμοῦ, ἢ ὁ αἰώνας τοῦ Φρειδερίκου.

"Ενας ἡγεμόνας πού δὲ βρίσκει ἀνάξιο για τὸν εαυτό του να εἰπεῖ : ὅτι κα-θ ἡ κ ο ν του θεωρεῖ στὰ πράγματα τῆς θρησκείας τίποτα να μὴ προστάζει στους ἀνθρώπους, αλλά ἔδω να τοὺς ἀφήνει πλήρη ἐλευθερία, ἡγεμόνας λοιπὸν πού ακόμη και τὸ ἀλαζονικὸ ὄνομα τῆς ἀ ν ο χ ῆς τὸ ἀποκρούει για τὸν εαυτό του, εἶναι ὁ ἴδιος

διαφωτισμένος και ἀξίζει να ἐγκωμιάζεται ἀπὸ σύγχρονους και μεταγενέστερους ως ἐκεῖνος πού πρῶτος, τουλάχιστον ἀπὸ κυβερνητικὴ πλευρά, ἔβγαλε τὸ ἀνθρώπινο γένος ἀπὸ τὴν ἀνωριμότητα και ἀφήσε τὸν καθένα ἐλεύθερο, σε κάθε τι πού εἶναι ζήτημα συνείδησης, να μεταχειρίζεται τὸ δικό του τὸ λογικό. Κάτω ἀπὸ τὴν ἐξουσία του ἔχουν τὸ δικαίωμα ἀξιοσέβαστοι ἐκκλησιαστικοί, χωρίς να παραβαίνουν τις ὑποχρεώσεις τῆς θέσης τους, να ἐκθέτουν ὑπὸ τὴν ιδιότητα τοῦ λογίου ἐλεύθερα και δημοσία στὸν κόσμο, για να ὑποβάλλονται σε ἔλεγχο, τις κρίσεις και τις ιδέες τους πού ἀπομακρύνονται ἔδω κ' ἐκεῖ ἀπὸ τὰ παραδεγμένα δόγματα· ακόμη περισσότερο μάλιστα ὁποιοσδήποτε ἄλλος πού δὲν περιορίζεται ἀπὸ καμιά ὑποχρέωση προς τή θέση του.

Αὐτὸ τὸ πνεῦμα τῆς ἐλευθερίας ἀπλώνεται ακόμη και προς τὰ ἔξω, και μάλιστα ἐκεῖ ὅπου ἔχει να παλέψει με ἐξωτερικά ἐμπόδια μιᾶς κυβέρνησης πού ἡ ἴδια παρεξηγεῖ τὸν εαυτό της. Γιατί ἔτσι προσφέρεται ένα φωτεινὸ παράδειγμα, ὅτι με ἐλεύθερο καθεστὼς δὲν ἔχει κανείς τὸ παραμικρὸ να νοιαστεῖ για τὴν δημόσια ἡσυχία και τὴν κοινωνικὴ ἐνότητα. Οἱ ἀνθρώποι δουλεύουν οἱ ἴδιοι ἀπὸ μέσα τους σιγά-σιγά για να βγοῦν ἀπὸ τὴν βαρβαρότητα ; όταν δὲν σοφίζεται κανείς ἀπὸ σκοποῦ μέτρα για να τοὺς κρατήσῃ σ' αὐτὴ τὴν κατάστασι.

"Εθεσα τὸ κύριο σημεῖο τοῦ διαφωτισμοῦ, ως ἐξόδου τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν ἀνωριμότητα για τὴν ὁποία ὁ ἴδιος εἶναι ὑπαίτιος, κατὰ κύριο λόγο στὰ πράγματα τῆς θ ρ η σ κ ε ί ας, γιατί στο κεφάλαιο τῶν τεχνῶν και τῶν ἐπιστημῶν οἱ ἀρχοντές μας δὲν ἐνδιαφέρονται να παίζουν για τοὺς ὑπηκόους των τὸ ρόλο τοῦ κηδεμόνα· και ακόμη περισσότερο γιατί αὐτὴ ἡ ἀνωριμότητα, ὅπως εἶναι ἡ πιὸ ἐπιζήμια, ἔτσι εἶναι και ἡ πιὸ ἀτιμωτικὴ ἀπ' ὅλες. Ἀλλά ἡ νοοτροπία μιᾶς κρατικῆς κεφαλῆς πού εὐνοεῖ τὴν ἐλευθερία στὰ θρησκευτικὰ πράγματα, προχωρεῖ περισσότερο και βλέπει ὅτι ακόμη και στο κεφάλαιο τῆς ν ο μ ο θ ε σ ί ας εἶναι ἀκίνδυνο να ἐπιτρέπει στοὺς ὑπηκόους τῆς να χρησιμοποιοῦν δ η μ ο σ ί α τὸ δικό τους λογικὸ και να ἐκθέτουν δημοσία στο κοινὸ τις σκέψεις τους για ένα καλύτερο σύνταγμα τῆς πολιτείας μαζί κιόλας με μιὰν ἐλεύθερη κριτικὴ ἐκείνου πού ἤδη ἰσχύει· αὐτοῦ ἔχομε μεῖς ένα λαμπρὸ παράδειγμα, ὅπου κανείς ακόμη μονάρχης δὲν προηγήθηκε ἀπ' αὐτὸν πού ἐμεῖς τιμοῦμε.

Ἀλλά και μόνο ἐκεῖνος πού, διαφωτισμένος ὁ ἴδιος, δὲν φοβᾶται τοὺς ἴσκιους, σύγχρονα ὅμως ἔχει στὰ χέρια του ένα καλὰ πειθαρχημένο πολυάριθμο στρατὸ για τὴ διασφάλισή τῆς δημόσιας ἡσυχίας, μπορεί να πῇ ἐκεῖνο πού ένα ἐλεύθερο κράτος δὲν δικαιούται ν' ἀποτολήσει : χρησιμοποιοεῖτε τὸ λογικὸ σας ὅσο θέλετε και ὅπου δ ἡ ποτε θέλετε· μόνο πειθαρχεῖτε ! "Ετσι γίνεται φανερὴ ἔδω μιὰ παράξενη, ἀπροσδόκητη πορεία τῶν ἀνθρώπων πραγμάτων· ὅπως και ἄλλου, όταν τὴ βλέπει κανείς στις μεγάλες γραμμές της, ἔτσι κ' ἔδω σχεδὸν τὸ κάθε τι εἶναι παράδοξο. "Ενας μεγαλύτερος βαθμὸς πολιτικῆς ἐλευθερίας φαίνεται εὐνοϊκὸς στην ἐλευθερία τοῦ π ν ε ὕ μ α τ ο ς τοῦ λαοῦ και ὅμως τῆς θέτει ἀνυπέρβλητους φραγμούς· ένας μικρότερος βαθμὸς [πολιτικῆς ἐλευθερίας] ἀφήνει στο πνεῦμα εὐρυχωρία για ν' ἀπλωθεῖ καθ' ὅλες τις δυνάμεις του. "Όταν λοιπὸν ἡ Φύση κάτω ἀπ' αὐτὸ τὸ σκληρὸ κάλυμμα ἔχει ξετυλίξει τὸ σπέρμα πού ἀποτελεῖ τὴν πιὸ τρυφερὴ φροντίδα της, δηλαδή τὴν τάση και τὴν κλήση προς τὴν ἐλεύθερη σ κ έ ψ η, τότε τοῦτο σιγά σιγά ἐπιδρά πίσω πάλι άπάνω στὰ αἰσθήματα τοῦ λαοῦ (κ' ἔτσι αὐτὸς γίνεται ὅλο και πιὸ ἱκανὸς να δ ρ ᾱ έ λ ε ὕ θ ε ρ α), ακόμη και άπάνω στὰ θεμέλια τῆς πολιτείας πού βρίσκει συμφέρον για τὸν ἴδιο τὸν εαυτό της να μεταχειρίζεται τὸν ἀνθρώπο, πού τώρα εἶναι παραπάνω ἀπὸ μηχανή, ἀνάλογα με τὴν ἀξιοπρέπειά του¹.

Königsberg in Preussen, 30 Σεπτ. 1784

1. Στις « Büschingschen wöchentlichen Nachrichten » τῆς 13ης Σεπτεμβρ. διαβάζω σήμερα 30ῃ τοῦ μηνὸς τὴν ἀγγελία τοῦ περιοδικοῦ « Berlinische Monatsschrift » τούτου τοῦ μηνός, ὅπου μνημονεύεται ἡ ἀπάντησή τοῦ κυρίου Mendelssohn στο ἴδιο ἀκριβὲς ἐρώτημα [Τί εἶναι διαφωτισμός ;] Δὲν ἔφτασε ακόμη στὰ χέρια μου· διαφορετικὰ αὐτὴ ἔδω θά καθυστεροῦσε. Τώρα ἀς ὑπάρχει, μόνο για να γίνει ἡ δοκιμὴ : κατὰ πόσο ἡ συμπτῶσις μπορεῖ να φέρει συμφωνία τῶν σκέψεων.

Μετάφρ. Ε. Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΥ

Ο ΑΝΔΡΕΑΣ ΚΑΛΒΟΣ *

(ΣΑΝ ΕΡΓΟ, ΣΑΝ ΕΠΙΒΙΩΣΗ, ΣΑΝ ΔΙΔΑΓΜΑ)

Η σημερινή μας όμιλία δεν είναι ένα απλό φιλολογικό μνημόσυνο που τὸ υπαγορεύει μιὰ επέτειος ἢ μιὰ κάποια σκοπιμότητα οποιασδήποτε μορφῆς. Είναι ένα ἔθνικὸ μνημόσυνο ὅπου μνημονεύονται οἱ μεγάλες, οἱ ἀστερωμένες ὥρες τοῦ ἔθνους ἐν τῷ προσώπῳ ἡρώων που, εἴτε σὰν σώματα εἴτε σὰν πνεύματα, καταναλώθηκαν στὸ βωμὸ τοῦ καὶ συνταυτίστηκαν ἐσαεὶ μ' αὐτό. Είναι τὸ μνημόσυνο τῶν ἔθνικῶν ἐκείνων ποιητῶν που ἡ Πολιτεία, πιστὴ στὶς μνῆμες της καὶ τιμώντας τὸν ἑαυτὸ της, τοὺς τιμᾷ ἀφιερώνοντας σ' αὐτοὺς τὴ χρονιά καὶ ἀναγορεύοντάς τους ἀρχοντες ποιητὲς ἐπώνυμους, αὐθέντες ἀληθινούς καὶ ἀθάνατους τῆς ψυχῆς τοῦ ἔθνους.

Ὅπως εἶναι γνωστὸ, τὸ 1960 εἶναι καθωσιωμένο στὸν Ἀνδρέα Ἰωαννίδη Κάλβο, στὸν ὁποῖο εἶναι καὶ ἀφιερωμένη ἡ ὁμιλία αὐτή. Δεν πρόκειται ἐδῶ νὰ δώσω ἐνὰ ἐκτενὲς ἢ καὶ σύντομο βιογραφικὸ σημείωμα τοῦ ἀνδρός, οὔτε καὶ νὰ σκιαγραφήσω τὸ ψυχολογικὸν αὐτοῦ, καὶ ἄς ξέρω τὴ μεγάλη σημασία ὅλων αὐτῶν τῶν στοιχείων γιὰ τὴν κατανόηση τοῦ ἔργου τοῦ, τοῦ κάθε ἔργου. Τὸ ὅτι γεννήθηκε ἄλλωστε στὴ Ζάκυνθο τὸ 1792 καὶ πέθανε στὸ Λονδίνο τὸ 1869· τὸ ὅτι δὲν περισώθηκε καμιά φωτογραφία τοῦ, γιὰ νὰ μείνῃ μιὰ ἀγνωστὴ φυσιογνωμία, μὲ πολὺ γνωστὸ ὅμως τὸ ἦθος καὶ ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ καὶ ἀπὸ πολλὰς ἄλλες μαρτυρίες· καὶ τὸ ὅτι στάθηκε ἕνας πολὺ ιδιόρρυθμος ἄνθρωπος, κυνηγημένος ἀπὸ τὴν τύχη καὶ πολὺ πικραμένος, ἀδιάλλακτος στὶς ἀπόψεις τοῦ καὶ συχνὰ ἐριστικός, ὅλα αὐτὰ μᾶς εἶναι ὡς ἕνα σημεῖο γνωστὰ καὶ χιλιεπιωμένα. Ὅπως γνωστὰ εἶναι καὶ τὰ περισσότερα σχεδὸν που λέγονται καὶ γράφονται γιὰ τὸ ἔργο τοῦ, γιατί ὁ Κάλβος, ὁ μεγάλος αὐτὸς ἀφανὴς καὶ μὲ τὸ τόσο μικρὸ σ' ἔκταση ἔργο, ὅστερ' ἀπὸ τὴν ἀποκάλυψή τοῦ ἀπὸ τὸν Παλαμᾶ καὶ ὅστερ' ἀπὸ τὶς ἀλλεπάλληλες μελέτες τοῦ τοῦ ἀφιερώθηκαν σ' αὐτὰ τὰ τελευταῖα χρόνια, εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς πιὸ προσεγμένους ποιητὲς, καὶ ἄς μὴν ἔχῃ ἀκόμα ἐξαντληθῇ ἡ γύρω στὴ ζωὴ καὶ τὸ ὅλο ἔργο τοῦ φιλολογικὴ ἔρευνα, καὶ ἄς μὴν εἶναι λίγα καὶ ἀσήμαντα τὰ γύρω σ' αὐτὸ ἀντιλεγόμενα σημεία.

Ὅστερ' ἀπ' αὐτό, βέβαια, κάθε ἀπόπειρα κριτικῆς πρωτοτυπίας ἢ καὶ οὐσιαστικῆς καινοτομίας στὸ χαρακτηρισμὸ τοῦ καλβικοῦ ἔργου δὲν εἶναι ἐφικτή, ἐκτὸς ἐὰν κανεῖς εἶναι ἐκ προμελέτης ἀποφασισμένος καὶ πάσῃ θυσίᾳ νὰ... νωτερίσει. Αὐτὸ ὅμως δὲν ἀποκλείει καὶ μιὰ πρωτοτυπία ἄλλης μορφῆς, τὴν πρωτοτυπία στὴ θερμὴν υἱοθέτηση ἢ ἀπόρριψη ὀρισμένων σοβαρῶν ἀπόψεων ἀφ' ἑνός, καὶ ἀφ' ἑτέρου στὴ σκοπιὰ ἀπὸ τὴν ὁποία ἀναλαμβάνει κανεὶς κάθε φαρὰ νὰ πλησιάσῃ ἕνα ἔργο. Καὶ στὴν περίπτωσή μας συμβαίνει μᾶλλον αὐτό. Ἀφοῦ δηλ. ὑπογραμμίσουμε τὰ δυὸ - τρία κύρια χαρακτηριστικὰ τῆς ποιητικῆς τοῦ Κάλβου, ἐξοικειωμένοι κάπως μ' αὐτὰ θὰ προσπαθήσουμε νὰ ἐπισημάνουμε τὴν ἐπιβίωση καὶ τὴν παρουσία τους μέσα στὴ σύγχρονη παράδοση τοῦ νεοελληνικοῦ λυρισμοῦ, καὶ ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα θὰ δοκιμάσουμε ν' ἀντλήσουμε ὀρισμένα συμπεράσματα καὶ διδάγματα ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο καὶ τὸ ἔργο τοῦ στὴ συνάρτησή τους.

Χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῆς ποιητικῆς τοῦ Κάλβου. Ἀπ' ὅλους σχεδὸν χωρὶς ἐξαίρεση, κριτικούς καὶ ἱστορικούς τῆς Λογοτεχνίας μας, ὁ Κάλβος χαρα-

* Ἡ ὁμιλία αὐτὴ ἔγινε τὸν περασμένο Δεκέμβρη (16-12-60) στὸ Ἀνώτερο τμήμα τοῦ Κολεγίου Ἀθηνῶν ἐκπνέοντος τοῦ ἔτους Κάλβου. Τόσο τὸ περιβάλλον ὅσο καὶ οἱ προκαθορισμένοι μορφωτικοὶ σκοποὶ ἐπέβαλαν στὸν προφορικὸ τοῦτο λόγο τὴν ἐορταστικὴν κάπου κάπου καὶ πολὺ συχνὰ διδακτικὴν γραμμὴν ποὺ ἀκολουθεῖ. Οἱ ἐκ τῶν ὑστέρων συμπληρώσεις, παραπομπές καὶ μαρτυρίες δὲ στάθηκαν ἱκανεῖς ν' ἀλλάξουν τὸν ἀρχικὸ παιδευτικὸ καὶ πληροφορικὸ τῆς ὁμιλίας χαρακτήρα, πράγμα ποὺ δὲν ἦταν καὶ εὐκόλο νὰ γίνῃ. Ὁ καλοπροαίρετος ἀναγνώστης μπορεῖ νὰ ἔχῃ ὑπόψη τοῦ πὼς διαβάζοντας ἔχει πάντα μπροστὰ τοῦ ἕνα λόγο, καὶ μάλιστα σχολικόν.

κτηρίζεται καὶ εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν ἰδεαλιστὴς ἢ καλύτερα ἰδεολάτρης ποιητῆς, ποὺ θὰ πῇ πὼς ὁ ποιητὴς μας ὅλα ὅσα βλέπει ἢ ἀκούει ἢ ἀγγίζει, ὅλα τὰ αἰσθάνεται καὶ τὰ χαίρεται σὰν ἔννοιες, σὰν ἰδέες, καὶ μάλιστα σὰν ἠθικὲς ἔννοιες καὶ ἰδέες. Φυσικὰ ἀπὸ τὴν ποιήσή τοῦ δὲν λείπει ἡ ὕλη, ἡ φύση μὲ ὅλα τὰ γύρω ἀντικείμενα καὶ φαινόμενά της. Ἰσα ἴσα ἀπὸ τὴ μιὰν ἄκρῃ ὡς τὴν ἄλλη μέσα στὶς 20 ὥδεις δὲν παύουν οὔτε στιγμὴ νὰ παρελαύνουν ὀνομαστικὰ ἄνθρωποι (Κανάρης, Μπότσαρης, Βύρων, Βαρνακιώτης κ.τ.λ.), τόποι (Ζάκυνθος, Χίος, Πάργα, Ψαρά, Σούλι, Σάμος, Σπετζία, Ὑδρα, Κύπρος, Κρήτη, Κυδωνίαι, Κάσος, Κάλυμνος, Κῶς, Πάτμος, Καρπενήσι κ.τ.λ.), πράγματα (βουνά, βράχοι, πηγές, δένδρα, θαλάσσια ξύλα, κίτρα, τάφοι κ.τ.λ.) καὶ φαινόμενα (ἄνεμοι, κύματα, σύννεφα, μέρες καὶ νύχτες, ἀνατολὲς καὶ ἡλιοβασίλεματα κ.τ.λ.), ὅλα ὅμως αὐτὰ δὲν προβάλλονται καὶ δὲν ὑπάρχουν αὐτακαθαυτά, οὔτε καὶ χρησιμοποιοῦνται σὰν ἀπλὰ διακοσμητικὰ στοιχεῖα. Ὅλα μέσα στὴν ποίηση τοῦ Κάλβου μεταμορφώνονται σὲ μέσα ὀργανικὰ γιὰ τὴν ὑλοποίηση ἢ αἰσθηματοποίηση, γιὰ τὴν ἐκφραση τῆς Ἰδέας, ὅλα κατὰ τὸ κλασσικὸ πρότυπο ἐμψυχώνονται, συμφύρονται μὲ τὴν ἰδέα, ἐκπνευματώνονται.

Ἔτσι λ.χ. ὁ Κανάρης φτάνει νὰ γίνῃ παιάνας τῆς φιλοπατρίας, τῆς παληκαριᾶς καὶ τῆς δόξας παγκόσμιος, ἡχῶ τοῦ σύμπαντος καὶ τῶν αἰώνων· ὁ Βαρνακιώτης ἢ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ της κυνηγημένη καὶ μαστιγωμένη προδοσία σ' ὅλη τὴν ὁδὸν καὶ τὴν τύψη της· καὶ ὁ Βύρων τῆς γενναιότητος καὶ τῆς δικαιοσύνης ὁ θαυμασμός, ἢ ἐνσάρκωση τοῦ φιλελευθερισμοῦ καὶ τοῦ φιλελληνισμοῦ ὁ οἶστρος(1). Ἔτσι ἡ Ζάκυνθος ἢ αἰώνια νοσταλγικὴ Ἰθάκη, ἢ Χίος τῶν μισητῶν τυράννων τὸ φρικτὸ ὀλοκαῦταμα καὶ φωνὴ τῆς Ἑρινύας, καὶ ἡ Πάργα τὸ πνεῦμα τὸ ἀδούλωτο. Ἔτσι ὁ τάφος τῶν Ἱερολοχιτῶν ἱερὸ σκῆνωμα καὶ προσκύνημα ἔθνικόν, τὸ ὀλόμαυρο ἐπικρεμάμενο, μέγα καὶ ἐναέριο σύννεφο, ἀστροπελέκι ἀτίναχτο καὶ ἀγρυπνη μοῖρα, καὶ ὁ Ἥλιος, αὐτὸς ποὺ τοὺς τριγύρω χορεύοντας οὐρανοὺς κυβερνάει μὲ δίκαιον νόμον καὶ φωτίζει τὴν γῆν καὶ τῶν θνητῶν τὰ ἔργα τῶν πολυπόνων,

φαίνεται εἰς τὸν ὀρίζοντα
ὡσάν χαρὰς ἰδέα (Λύρα, VIII, στ).

Ἐδῶ ἀκολουθώντας τὴ σκέψη ἑνὸς κριτικοῦ καὶ προτοῦ προχωρήσω στῶν καλβικῶν ἰδεῶν τὴν ἀπαρίθμηση, θὰ ἤθελα νὰ τονίσω τοῦ καλβείου ἰδεαλισμοῦ τὴν ἰδιοτυπία, ποὺ ἀφεύκτως θὰ μᾶς βοηθήσῃ ἀργότερα νὰ ἐξηγήσουμε καὶ μερικὰ ἄλλα τοῦ ἔργου τοῦ καίρια σημεία.

Ὁ κριτικός μας λοιπὸν λέει (2): Ὁ Κάλβος δὲν εἶναι ἀπλῶς ὁ ποιητὴς μιᾶς ἢ πολλῶν ἰδεῶν, ἀλλὰ κυρίως καὶ κατ' ἐξοχὴν εἶναι ὁ ποιητὴς τῆς Ἰδέας. Ποῦ ἐδῶ θέλει νὰ πῇ ὅχι τῆς δραματικῆς πορείας πρὸς τὴν Ἰδέα, ἀλλὰ πιὸ πολὺ τῆς ἰδίας τῆς Ἰδέας στὴν καθαρότητα, τὴν πληρότητα καὶ τὴν ἀκίνησιν της. Γιατὶ τρεῖς εἶναι οἱ τρόποι μὲ τοὺς ὁποῖους ὁ ποιητὴς γενικὰ πλησιάζει τὴν Ἰδέα. Ἐνας εἶναι ἡ συνεχὴς ἀναζήτησή της, ἡ συμπόρευση ἢ συνανάβαση καὶ ἡ μ' αὐτὴν συσταύρωση, ὅπου ἡ δραματικὴ ἀναζήτησις καὶ συνοδοιπορία της παρὰ ἡ ἴδια ἡ Ἰδέα ἀποτελοῦν σχεδὸν καὶ τὸ κύριο θέμα, ὅπως συμβαίνει λ.χ. στὸ Δωδεκάλογο τοῦ Γύφτου τοῦ Παλαμᾶ. Δεύτερος τρόπος εἶναι ἡ κάποια ἀναζήτησις, ἀλλὰ προπαντὸς ἡ ἀνεύρεση καὶ ἡ ἀποκάλυψή της, εἶναι — σὰ νὰ λέμε — μιὰ παρὰ τὸν Σταυρὸν εὐσχήμων συμπαράστασις καὶ μιὰ ἀποκαλυπτικὴ μυροφόρων μαρτυρία, ὅπως συμβαίνει λ.χ. στοὺς Ἐλεύθερους Πολιορκημένους τοῦ Σολωμοῦ. Καὶ τέλος εἶναι ἡ ἀντικειμενικὴ σχεδὸν θέασις, ὁ νηφάλιος θαυμασμός μιᾶς δεδομένης, ἀκίνητης, συντελεσμένης ἰδέας καὶ ἡ ἀνύμνησή

1. Ἔτσι καὶ στὸν Ὅμηρο — καὶ τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν — θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ πῇ πὼς πίσω ἀπὸ τὴ Βερσηίδα, τὴ γυναῖκα, κρύβεται ἡ ἰδέα τῆς πληγωμένης τιμῆς, καὶ πίσω ἀπὸ τὴν Ἐλένη ἡ ἰδέα τῆς μοιραίας ὁμορφιάς ποὺ ἐγκυμονεῖ κινδύνους καὶ συγγενεῖται μὲ τὸ θάνατο κ.ἄ.π.

2. Βλ. Κ. Τσάτσου: Κάλβος, ποιητὴς τῆς ἰδέας. Νέα Ἑστία, Χριστοῦ γεννὰ 1946, σελ. 66 κέξ.

της, ἓνα ἐγκώμιο, ἃς ποῦμε, τῆς Ζωῆς ἐν τάφῳ ἢ ἓνας παιάνας ἀναστάσιμος, ὅπως λ.χ. συμβαίνει σ' ὅλο τὸ ἔργο τοῦ Κάλβου.

Ἔτσι ἂν ὁ Παλαμᾶς γεμάτος πάθος μάχεται γιὰ τὴν ιδέα καὶ μὲ τὴν ιδέα, ὁ Σολωμὸς ἐν τινι μέτρῳ συνεπαρμένος ἀπ' αὐτὴν τὴν ἀποκαλύπτει, ἐνῶ ὁ Κάλβος τὴ βλέπει στατικά, τὴ θαυμάζει καὶ τὴν ἐξυμνεῖ (1), χωρὶς αὐτὸ νὰ σημαίνει, φυσικά, παντελῆ ἀπουσία ἢ ἐκμηδένιση τοῦ ἐγὼ (2), ἀλλ' ἀπλή ὑποστολή του μπροστὰ στὴν ἐπαρση καὶ τὸ περὶ φανὸ κυμάτισμα τῆς ιδέας.

Προσωπικὰ ἐγὼ δὲν πιστεύω πὺς ὁ στατικός, ἃς ποῦμε, ἢ ἀντικειμενικός αὐτὸς ἰδεαλισμὸς καλύπτει πέρα ὡς πέρα ὅλο τὸ κάλβειο ἔργο. Ἰσα ἴσα, στὴν ὁδὴ στὸ Θάνατο, τὴ δαντική ἢ καὶ σεξπήρεια, ἂν θέλετε, αὐτὴ σύλληψη, νομίζω πὺς ἢ συμ-φιλίωση μὲ τὸ Θάνατο καὶ ἢ σκύλευσὴ του εἶναι τὸ τέρμα μιᾶς ἐπώδυνης πορείας, τὸ γέρας καὶ ἢ κἀθαρση ὕστερ' ἀπὸ μιᾶς πικρῆ ἀποτίμησης τῆς ζωῆς σ' ὅλο «τὸν ἀνω-πόφερτο κόπο της», σ' ὅλη τὴν τραγικότητά της. Τὴν ἴδια διαπίστωση θὰ μπορούσε νὰ κάμει κανεὶς καὶ στὸ Φιλόπατρι, ὅπου ξεχειλάει τὸ ἐσωτερικὸ προσωπικὸ δρᾶμα καὶ στὴν ὁδὴ στὰ Ψαρά. Σ' αὐτὴ τὴν τελευταία πρὶν ἀπὸ τὴν ἀπόταξη τῆς ζωῆς μὲ ὅλες τὶς χάρες της καὶ τὶς χαρές της γιὰ ἓνα : «ὕπερ γονέων καὶ τέκνων, ὕπερ τῶν γυναικῶν, ὕπερ πατρίδος καὶ πάσης Ἑλλάδος ἀγῶνα», δὲν λείπει ὁ ναὶ μὲν ψυχρὸς κάπως ἀλλ' ὅπωςδὴποτε ἀνασταλτικός στοχασμός, ὅτι

Ἐλεύθερος ἢ δοῦλος
τί χρησιμεύει ἂν εἶναι ;
Μόνον ἃς ζήσῃ ὁ ἄνθρωπος,
ὅτι εἶναι ἢ γῆ παράδεισος
καὶ ἢ ζωὴ μία...

ὁ πειρασμός δηλ. πού, ὅπως στοὺς Ἐλεύθερους Πολιορκημένους τοῦ Σολωμοῦ — γλυ-κειὰ ἢ ζωὴ καὶ ὁ θάνατος μαυρίλα — ὅπωςδὴποτε θὰ ξεπεραστῇ.

Φυσικὰ οἱ ἐξαιρέσεις αὐτὲς — καὶ στοὺς ποιητὲς οἱ ἐξαιρέσεις εἶναι κανόνες — δὲν ἀναιροῦν τὴ γνώμη τοῦ κριτικοῦ μας, πού, ὅπως εἴπαμε, μαζὶ μὲ ἄλλα πολλὰ αἰτία ἔρχεται νὰ διαφωτίσῃ καὶ ὠρισμένα ἀντιλεγόμενα σημεῖα, ὅπως εἶναι λ.χ. τὸ ἀμφι-σβητούμενο βαθύτερο κλασσικὸ ἢ γνήσιο νεοκλασσικὸ τοῦ πνεύματος, τὸ ἂν ἀπλῶς δανεί-ζεται ἢ ὄχι θέματα χωρὶς καὶ νὰ δονεῖται ἀπὸ τὸ 21, ὁ κάποιος πνευματικὸς ἀριστο-κρατισμὸς καὶ ὁ κάπως ψυχρὸς, ἀπαθὴς καὶ ἀντικειμενικὸς ἰντελεκτουαλισμὸς του κ.λ. κ.λ.

Ἔστερ' ἀπὸ τὴν ὑπογράμμιση τῆς ἰδεαλιστικῆς αὐτῆς ἰδιοτυπίας εἶναι καιρὸς πιά, νομίζω, νὰ δοῦμε ποιὲς ἔννοιες ἢ ιδέες συναπαρτίζουν τὸν κόσμον τοῦ ποιητῆ μας. Οἱ ιδέες αὐτὲς στὸ σύνολό τους εἶναι κυρίως ἠθικὲς μὲ κάποια ὑπερβατικὰ ἐδῶ καὶ ἐκεῖ πετάγματα καὶ ἐλαφρὰ μεταφυσικὰ ρίγη. Μέσα στὶς 20 ὥδες καὶ τὸ ἓνα προλογικὸ ποίημα πλέκεται ὁ ὕμνος στὴν Ἀνδρεία, τὸν Ἡρωισμό, τὴν Αὐταπάρνηση καὶ τὴν Αὐτοθυσία, τὴν Ἀλήθεια, τὴ Δικαιοσύνη, τὴ Θρησκεία, τὴ Νίκη, τὴ Δοξά, τὴν Ἐλευθερία καὶ γενικὰ στὴν πολυσήμαντη Ἀρετῇ, σ' ὅλο τὸ σημασιολογικὸ πλάτος καὶ βάθος πού τῆς ἔδωσε ἢ ἀρχαιότητα. Καὶ προσθέτω καὶ τὸ βάθος, γιὰ τὸν Κάλβο.

1. Ἡ διαφορὰ αὐτὴ τῶν τριῶν ποιητῶν καταφαίνεται καὶ ἀπὸ τὴ θέση πού πήρε ὁ καθένας τους στὸ γλωσσικὸ ζήτημα. Ὁ Παλαμᾶς γεμάτος προβληματισμούς καὶ ἀνησυχίες μπαίνει ἐπι-κεφαλῆς τοῦ γλωσσικοῦ ἀγῶνος καὶ τὸν ἀγῶνα του αὐτὸ τὸν κάνει ἔργο του καὶ πολλὰς φορὲς ποιη-τική του δημιουργία. Ὁ Σολωμὸς συλλαμβάνει τὴ σημασία καὶ τὴν τραγικότητα τοῦ ζητήματος — Διάλογος —, ἥρεμος ὡς καὶ ἀποφασιστικὸς παίρνει τῆς Δημοτικῆς τὸ δρόμο. Γιὰ τὸν Κάλβο πάλι δὲν ὑπάρχει κἀν ζήτημα. Ἀρπάζει ἓνα ἔτοιμο καὶ βολικὸ κατὰ τὴ γνώμη του γλωσσικὸ ὄργανο καὶ χωρὶς προβληματισμούς ἢ διαπιστώσεις ἀρχίζει νὰ ψάλλῃ. (Βλ. Ν. Π. Ἀνδριώτη: Ἡ γλῶσσα τοῦ Κάλβου. Νέα Ἑστία, Χριστοῦγεννα 1946, σελ. 158).

2. Ἰσα ἴσα πολὺ συχνὰ καὶ σχεδὸν προκλητικὰ βλέπουμε νὰ παρεμβάλλεται τὸ «ἐγὼ». Δὲν πρόκειται ὅμως ἐδῶ γιὰ περιπαθεῖς ἐγωκεντρισμούς, ἀλλὰ γιὰ μιὰν ἐξίσου ἀντικειμενικὴ καὶ παλη-καρίσια προβολὴ καὶ στάση.

ἢ Ἐλευθερία λ.χ. δὲν εἶναι μόνον ἢ πολιτικὴ ἢ ἐξωτερικὴ, ἢ ἀπλὴ δηλ. ἀπελευθέρωση ἀπὸ τὸν τύραννο ἢ βάρβαρο κατακτητὴ· εἶναι ἀκόμα καὶ ἢ ἠθικὴ ἢ ἐσωτερικὴ ἀπο-λύτρωση ἀπ' ὅ,τι σκλαβώνει τὸν ἄνθρωπο, ἀπὸ τὰ πάθη, τὴ διχόνοια, τὴν πνευματικὴ δουλεία, καὶ ἀπ' αὐτὸν ἀκόμη τὸ φόβο τοῦ θανάτου.

Ὡστε ὅλες σχεδὸν οἱ ὥδες εἶναι ἓνας ὕμνος τῆς Ἀρετῆς, πού εἶναι «ἅγιον χρῆμα» (Λυρικά, II, ιβ), «πολύτιμος θεᾶ» (Λύρα, IX, ιε) καὶ πού μόνη

Ἀμάργαρος, ὀλόγυμνος, αὐτάγγελτος
τὸ καθαρὸν τοῦ οὐρανοῦ ἀναβαίνει...

Αὐτῆς πού λειτουργὸς της εἶναι ὁ ποιητὴς καὶ πού σὰν ἄετος αὐτῆς «τὰ δύσκολα κρημνὰ ἐπιβαίνει» (Λύρα, III, λε).

Καὶ πάνω ἀπ' ὅλες τὶς ἀρετὲς, Ἀρετὴ ἀρετῶν καὶ κορύφωμα, ἢ Φιλοπατρία, αὐτὴ ἢ ἐστὶν ἔννοια τῆς πατρίδας, ἢ Ἑλλάς, ὅλη ἢ Ἑλλάς, τοῦ Ὀμήρου, τῶν Μαρα-θῶνων, ἢ μεσαιωνικῆ τοῦ Σταυροῦ, καὶ μάλιστα ἢ ἀγωνιζόμενη Ἑλλάδα τοῦ 21.

Κοινὸς τόπος ἔχει καταντήσει πιά ἢ πατριδολατρεία ἢ Ἑλληνολατρεία τοῦ ποιητῆ μας, ἔστω καὶ ἂν μερικοὶ τὴ θεωροῦν ἑμμεση καὶ ἰδεαλιστικὰ ἐμπνευσμένη καὶ διοχετευμένη μέσα του ἀπὸ τὰ κανάλια τοῦ κλασσικισμοῦ καὶ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ φιλελληνισμοῦ, ἀφοῦ τῆς ἔλειπε ἢ ἄμεση μὲ τὴ μαχόμενη Ἑλλάδα ἐπαφὴ καὶ ἐμπει-ρία (1). Οἱ Ὡδὲς μὲ τὸ «Φιλόπατρι» ἀρχίζουν — ἀπὸ πατρίδος ἄρχεσθαι — καὶ στὸ «Βωμὸ τῆς πατρίδος» τελειώνουν. «Ὡ φιλόπατρι πατρίς», εἶναι ὁ 1ος στίχος τῆς 1ης ὥδης. «Διὰ τὴν πατρίδα», εἶναι ὁ τελευταῖος στίχος τῆς τελευταίας ὥδης.

Πολλοὶ στέκονται σκεπτικοὶ μπροστὰ σὲ μιὰ τέτοια καὶ τόση ἀποκλειστικό-τητα, σὲ μιὰ τέτοια καὶ τόση μοναδικὴ σχεδὸν θεαματικὴ ἐμμονὴ καὶ συνέπεια ἐνὸς ποιητῆ. Κι ἂν καὶ παραδέχονται πὺς ἀπὸ τὴ μονόχορδη λύρα του βγαίνουν τόνοι, λογιῶν τῶν λογιῶν, ἐν τούτοις δὲν ἀποφεύγουν τὸν πειρασμὸ νὰ ὑπογραμμίσουν, μέσα στὴ λυρικὴ αὐτὴ ποίηση, μεταξὺ ἄλλων, τὴν τόσο ἐκδηλῆ ἀπουσία τῆς ἐρωτικῆς καὶ γενικὰ τῆς ὁποιασδήποτε γυναικάς. Δὲν ἀκούεται, εἶπαν, παρὰ μόνον ἢ ἀπό-κοσμη καὶ σβησμένη φωνὴ μιᾶς πεθαμένης μητέρας πού ἐκ τοῦ τάφου καὶ μὲ τὸ στόμα τῆς ἔρχεται νὰ ἐκφράσῃ ὁ Κάλβος τὴν πρὸς πικρὴ φιλοσοφία, ἓνα ἀναθεματισμὸ τοῦ μόχθου τῆς ζωῆς, πού συμπληρώνεται μὲ τὸ μακαρισμὸ τῆς εἰρήνης ἢ γαλήνης τοῦ θανάτου (2).

Τὴ μονομέρεια αὐτὴ ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ στιγμή πού ὡς ἓνα σημεῖο τὴν ὑπαγορεύει, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν περιωρισμένη σὲ χρόνον (1824-26) καὶ σὲ ἔκταση (20 μο-νάχα ὥδες) ποιητικὴ δημιουργία — κατὶ σὰν ἀστραπὴ πού αὐλακώνει ἓναν οὐρανὸ νάχα ὥδες) ποιητικὴ δημιουργία — κατὶ σὰν ἀστραπὴ πού αὐλακώνει ἓναν οὐρανὸ καὶ σβήνει καὶ χάνεται —, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν εὐρύτητα τῆς ὑμνημένης ἔννοιας τῆς Πα-τρίδας-Ἀρετῆς πού περικλείει ἓνα πλῆθος ἐπὶ μέρους ιδέες — ἀρετὲς σ' ὅλο τὸ πλά-τος καὶ τὸ βάθος τους καὶ σ' ὅλους τοὺς ἰριδισμούς τους, καὶ ἄλλους πολλοὺς ρευστοὺς

1. Ὁ Σολωμὸς τουλάχιστο πατοῦσε, ὅσο ἔγραφε, σὲ χῶμα ἑλληνικόν, ἔβλεπε τοὺς ἀγωνιστὰς ἢ πρόσφυγες πού κατέφευγαν στὰ Ἐπτάνησα καὶ ἄκουε τὰ κανόνια ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι.
2. Οἱ ἀπαισιόδοξες στιγμὲς δὲν λείπουν ἀπὸ τὶς ὥδες τοῦ Κάλβου. Πρβλ. τὴν Ὡδὴ εἰς Θά-νατον καὶ τὶς παρακάτω στροφὰς τῆς ὥδης εἰς Ἐλευθερίαν :

Δυστυχισμένα πλάσματα
τῆς πλέον δυστυχισμένης
φύσεως, τελειώνομεν
ἓνα θῆρον καὶ εἰς ἄλλον
πέφτομεν πάλιν.

Ἡμεῖς κατεδικασθήμεν
ἄθλιοι, κοπιασμένοι,
πάντα νὰ κατατρέχομεν,
ἀλλὰ ποτὲ δὲν φθάνομεν
τὴν εὐτυχίαν.

Ἴσως (ἂν δὲν μὲ τρέφῃ
ματαιὰ ἐλπίς) εὐρίσκειται
μετὰ τὸν θάνατόν μου
γλυκύτερα ζωὴ,
καὶ μὲ προσμένει

(Λύρα, VIII, α, β, γ).

Ὅλα αὐτὰ ἀποπνέουν τὴν ἀπαισιοδοξία τῆς θλιβερῆς προφητείας τοῦ Σείληνοῦ στὸ Μίδα : «Δαί-μονος ἐπιπόνου καὶ τύχης χαλεπῆς ἐφήμερον σπέρμα... ἄριστον μὲν πᾶσι καὶ πάσαις τὸ μὴ γενέσθαι τὸ μέντοι μετὰ τοῦτο καὶ τὸ πρῶτον τῶν ἄλλων ἀνυστόν, δεῦτερον δὲ τὸ γενομένους ἀποθανεῖν ὡς τάχιστα».

Ἄλλα καὶ ἂν ὅλ' αὐτὰ τὰ ἀρχαιοπρεπεῖα μορφικὰ στοιχεῖα ἀποτελοῦν μιὰ συνειδητὰ ἢ ἀσύνειδα ἐπιστρατευμένη ἐπιφανειακὴ ἀρχαιοφιλία ἢ καὶ ἀρχαιοφάνεια, αὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ ἰσχύει καὶ γιὰ τὴν ἄλλη, τὴν ἐσωτερικὴ ἀρχαιοπρέπεια ποὺ ξεπερνώντας τὰ ὅρια τῆς μορφῆς βυθίζεται βαθιὰ στὴν οὐσία. Γι' αὐτὴν ποὺ χαρίζει στὶς ὠδὲς ἐκείνη τὴ λιτότητα, τὴν ἀκρίβεια καὶ ἰσορροπία τῆς ἀρχιτεκτονικῆς ἢ τῆς δομῆς τους· ἐκεῖνο τὸν ἰδιάζοντα ὅχι πάντα συμβατικὸ ἀλλὰ τὶς περισσότερες φορὲς λειτουργικὸ ἢ ὀργανικὸ ρόλο τῆς εἰκόνας (1) — ἄσχετα μὲ τὸ γνωστὸ ἢ δανεισμένο μυθικὸ περιεχόμενό της — μέσα στὴν ὅλη διάθρωση τῆς ὠδῆς γιὰ τὴν αἰσθητοποίηση, τὴ διασαφήνιση καὶ προβολὴ τῆς ιδέας· ἐκείνη τὴ συγκρατημένη καὶ αὐστηρὴ μεγαληγορία ποὺ δὲν ξεπέφτει στοῦ ρητορισμοῦ τῇ μεγαλόστομῃ φλυαρίᾳ, ἀκόμα καὶ ὅταν γίνεται τυπικὸ σχῆμα λόγου, ὅταν γίνεται ὑποφορὰ ἢ ἐρώτηση, ἀναφώνηση ἢ ἀποστροφή στὴν ἄψυχὴ φύση, γιὰ νὰ ἐμψυχωθοῦν λὲς παμψυχιστικὰ καὶ γνήσια φυσιοκρατικὰ ἀμέσως ὅλα καὶ νὰ ἐπενεργήσουν πάνω μας κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο μὲ τὰ μεγάλα κλασσικὰ πρότυπα.

Τοὺς οὐράνους σκεπάζει
τὸ φοβερόν σου κάλυμμα
ἱερὰ Νύκτα.

Μήτέρα φρονημάτων.
ὕψηλὸν, συνεργὲ
ψυχῶν τολμηροτάτων,
Νύκτα οὐρανία καὶ σύγχρονη
δικαιοσύνης. . . (Λυρικά, V, 1στ).

Ἐκεῖνο τὸν στατικὸ, ὅπως εἶπαμε, ἰδεαλισμὸ, ἐκεῖνο τὸ σὰν ἀπαθές, ψυχρὸ καὶ ἀντικειμενικὸ ἀντίκρουσμα τῆς ιδέας, ποὺ ἀποκλείει τὴν προβολὴ καὶ παρέμβαση ἑνὸς συνεχῶς παθινομένου ἐγώ, ἑνὸς ἐγώ ποὺ μὲ τὸ θορυβῶδες πάθος καὶ τὴν παταγώδη παρουσία τοῦ ζητεῖ ἐγκωκεντρικὰ κάθε τόσο νὰ ἀποσπάσει τὴν προσοχή μας· ἐκείνη τὴν ἐσωτερικὴ ἀρμονία τῆς περιόδου ποὺ χωρὶς ρίμες καὶ ἐξωτερικὰ τεχνάσματα χαρίζει στὸ στίχο τὴ μουσικὴ αὐτάρκεια καὶ τοῦ βαθύτερου ρυθμοῦ τὴ γοητεία· τέλος ἐκείνη τὴν ἀντίληψη γιὰ τὴν ὑψηλὴ ἀποστολὴ τῆς τέχνης, ἐκεῖνο τὸ σοβαρόν, τὸ ἐσκεμμένον καὶ μνημειώδες ποὺ χαρακτηρίζουν πέρα ὡς πέρα τὴν κλασσικὴ κυρίως τέχνη καὶ ποὺ δὲν τὴν ἀπαλλάσσουν ἀπὸ κάποιον ἰσχυρὸ τόνο ἐντελλεκετουαλισμοῦ καὶ διδακτισμοῦ, ἀπὸ μιὰ τάση ἠθικολογίας (2).

(Ἀκολουθεῖ)

ΔΗΜ. Π. ΜΑΝΟΣ

SAMUEL HEINICKE, Ο ΘΕΜΕΛΙΩΤΗΣ ΤΗΣ «ΠΡΟΦΟΡΙΚΗΣ ΜΕΘΟΔΟΥ» ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΚΩΦΑΛΛΩΝ

Τώρα τελευταία, ὅπως ἀνήγγειλαν εἰδικὰ παιδαγωγικὰ περιοδικὰ τῆς Γερμανίας, κυκλοφόρησαν σὲ τρίτῃ ἐκδόσει τὰ «Ἀπαντα» τοῦ Heinicke, ἑνὸς ἀπὸ τοὺς πρώτους παιδαγωγοὺς τῶν κωφῶν, ἰδρυτὴ τοῦ πρώτου Δημόσιου Σχολείου Κωφῶν τῆς Γερμανίας καὶ θεμελιωτῆ τῆς «προφορικῆς μεθόδου», ποὺ σ' ὅλα σχεδὸν τὰ Σχολεῖα Κωφῶν τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς ἀποτελεῖ τὴν κυριαρχοῦσα μέθοδο ἀγωγῆς. Μὲ τὴν εὐκαιρία αὕτη δημοσιεύουμε τὸ σημείωμά αὐτό, ποὺ δίνει μιὰ συνοπτικὴ εἰκόνα τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἔργου τοῦ μεγάλου Γερμανοῦ πρωτοπόρου.

I. - Ὁ Heinicke, γιὸς ἑνὸς Σάξωνα χωρικοῦ, γεννήθηκε τὸν Ἀπρίλη τοῦ 1727. Παρ' ὅλη τὴν ἐφεσὴ του νὰ μορφωθῇ, ἐν τούτοις ἐξ αἰτίας τῶν ἀντιλήψεων τοῦ πατέρα του, ποὺ ἤθελε νὰ γίνει ὁπωσδήποτε ἀγρότης, ὁ Heinicke θὰ παραμείνει

1. Δὲν νομίζουμε πὺς εἶχε δίκιο ὁ Γ. Μ. Ἀποστολάκης ὑποστηρίζοντας πὺς οἱ περισσότερες κλασσικὲς εἰκόνες εἶχαν μπεῖ «κατ' ἀπόφασιν» καὶ πὺς δὲν εἶναι παρὰ πρόσθετα κομμάτια, στολίδια ἢ μπαλώματα (Βλ. Γ. Μ. Ἀποστολάκης: Οἱ εἰκόνες τοῦ Κάλβου, Νέα Ἑστία, Ἀνδρέας Κάλβος (1960) σελ. 197 κ.εξ.). Μὲ αὐτὰ τὰ αὐστηρὰ καὶ ἀπόλυτα κριτήρια σὰν τέτοιες θὰ μπορούσαν θεωρηθοῦν καὶ πολλὲς εἰκόνες τοῦ ἀρχαίου ἔπους καὶ τῆς ἀθάνατης ἀττικῆς τραγωδίας.

2. Βλ. H. D. F. Kitto, Les Grecs-Autoportrait d'une civilisation, p. 32 (Paris 1959): «Il va de soi que tout art digne de ce nom doit être sérieux et réfléchi».

μετὰ τὴν ἀποπεράτωση τῶν ἐγκύκλιων σπουδῶν του καὶ ὡς τὸ 240 ἔτος τῆς ἡλικίας του στὸ πατρικὸ ὑποστατικὸ.

Ἐνα οἰκογενειακὸ ἐπεισόδιο ὅμως τὴν ἐποχὴ αὕτη θὰ ἀναγκάσει τὸν Heinicke νὰ ἐγκαταλείψει τὴν πατρικὴ στέγη καὶ νὰ καταφύγει στὴ Δρέσδη, ὅπου κατατάχθηκε στὴ φρουρὰ τῆς πόλης αὐτῆς. Παράλληλα στὴν πρωτεύουσα τῆς Σαξωνίας βρῆκε τὴν εὐκαιρία νὰ ἐπιδοθεῖ στὶς ξένες γλώσσες, στὴ μουσικὴ, στὴ φιλολογία καὶ στὴν παιδαγωγικὴ. Ἐκτὸς ἀπ' αὐτὸ ἔδινε καὶ ἰδιωτικὰ μαθήματα. Ἀκριβῶς τὴν ἐποχὴ αὕτη, ἀπὸ ἑνα τυχαῖο περιστατικὸ, τοῦ ἔφεραν ἑνα κωφάλαλο παιδί γιὰ ἐκπαίδευση. Γιὰ τὴν ἐκπαίδευσή του χρησιμοποίησε πειραματικὰ τὸ δακτυλικὸ ἀλφάβητο, ὅπως ἔγραψε ὁ ἴδιος ἀργότερα.

Τὴν προσπάθειά του αὕτη ἀνέκοψε σὲ λίγο ὁ πόλεμος. Ὁ Φρειδερίκος τῆς Πρωσίας κατέλαβε τὴ Σαξωνία, ὁ σαξωνικὸς στρατὸς ἠττήθηκε καὶ ἡ Δρέσδη καταλήφθηκε ἀπὸ τοὺς Πρώσους. Ὁ Heinicke κατῴρωσε νὰ δραπετεύσει κι' ἔφτασε στὸ σπίτι του, μὲ τὸ ὅποιο εἶχε συμφιλιωθεῖ ἤδη. Κατόπιν ἐγκαταστάθηκε στὴν Ἰέννα. Ἐγγράφηκε ὡς φοιτητῆς στὸ Πανεπιστήμιο, ἐνῶ παράλληλα ἔδινε ἰδιωτικὰ μαθήματα γιὰ νὰ ἀνταποκριθεῖ στὶς ἀνάγκες τῆς ζωῆς. Τέλος ἐγκατέλειψε καὶ τὴν Ἰέννα, ὅταν διαπίστωσε ὅτι παρακολουθεῖται ἀπὸ τοὺς Πρώσους, καὶ ἀναγκάστηκε νὰ καταφύγει στὸ Hamburg, ποὺ ἦταν τότε ἐλεύθερη πόλη. Ἐκεῖ προσελήφθηκε ὡς γραμματέας τοῦ Κόμητα Schimmermann καὶ ἀνέλαβε παράλληλα καὶ τὴν ἀγωγή τῶν παιδιῶν του. Τὸν Νοέμβρη τοῦ 1768, μὲ ἐνέργειες τοῦ κόμητα, τοποθετήθηκε Δ)ντῆς τοῦ Λαϊκοῦ Σχολείου τοῦ Eppendorf, κοντὰ στὸ Ἀμβούργο. Ὁργάνωσε τὸ Σχολεῖο σὲ καλλίτερες βάσεις, παρ' ὅλες τὶς ἀντιδράσεις τῶν χωρικῶν ποὺ ὑποκινούνταν ἀπὸ τὸν πᾶστορα τοῦ Eppendorf. Τὸ ἔτος 1769 ἄρχισε ὁ Heinicke τὴν ἐκπαίδευση τοῦ κωφάλαλου γιοῦ ἑνὸς μυλωνᾶ μὲ τὴ μέθοδο τῆς γραφῆς καὶ τῆς δακτυλογραφίας. Οἱ πρόοδοι, ποὺ σημείωσε ὁ κωφάλαλος μαθητῆς του, ἦταν τόσο μεγάλες, ποὺ οἱ ἐφημερίδες τοῦ Hamburg καὶ τῆς Altona ἀρχισαν τὰ πρώτα εὐνοϊκὰ σχόλια. Σὲ λίγο ἡ φήμη του ἀπλώθηκε σ' ὅλοκληρη τὴν περιοχὴ καὶ πολλοὶ γονεῖς ἀρχισαν νὰ στέλνουν τὰ παιδιά τους στὸ Σχολεῖο τοῦ Eppendorf, παρ' ὅλες τὶς ἀντιδράσεις τοῦ Πᾶστορα, ποὺ ἀπὸ τὸν ἄμβωνα κατακρανύωνε τὸν Heinicke, ὅτι παραβιάζει καὶ ἐναντιώνεται στὰ σχέδια τοῦ Θεοῦ!

Βαθμιαῖα ὁ Heinicke ἐγκαταλείπει τὴ δακτυλογραφία καὶ ἀρχίζει ψηλαφητὰ καὶ πειραματιζόμενος συνεχῶς τὶς πρώτες προσπάθειες γιὰ τὴν ἀπόδοση τῆς λαλιᾶς στοὺς κωφάλαλους μαθητῆς του. Οἱ ἐπιτυχίες ἦταν μεγάλες, ξεπέρασαν κι' αὐτὲς ἀκόμη τὶς προσδοκίες τοῦ Heinicke. Οἱ ἐφημερίδες, οἱ διανοούμενοι ἀρχισαν νὰ ἀναγνωρίζουν τὸ ἔργο του, νὰ ἐπισκέπτονται τὸ σχολεῖο του καὶ νὰ ἐξαίρουν τοὺς καρπούς τῶν προσπαθειῶν του. Ἀκόμη καὶ εὐγενεῖς ἀρχισαν νὰ ἐμπιστεύονται στὸ Heinicke τὰ κωφάλαλα παιδιά τους. Ἔτσι στὸ ταπεινὸ σχολεῖο τοῦ Eppendorf φοίτησε ἡ βαρὼνη Dorothea von Vietinghoff.

Τὸ Σχολεῖο τοῦ Eppendorf ἄρχισε πλέον νὰ ἀποκτᾶ φήμη. Τὸ 1777 ὁ Friedrich August, ἡγεμόνας τῆς Σαξωνίας, καλεῖ τὸν Heinicke νὰ μεταφέρει τὴν ἑδρὰ τοῦ Σχολείου στὴ Λειψία καὶ τοῦ ὑπόσχεται καὶ ἐτήσια ἐπιχορήγηση γιὰ νὰ ἀνταποκρίνεται στὶς ἀνάγκες του. Ὁ Heinicke δίστασε πρὸς στιγμὴ. Δὲν ἤθελε νὰ ἐγκαταλείψει τὸ λίκνο τῶν πρώτων προσπαθειῶν του, ἐνῶ παράλληλα ὁ Schimmermann τὸν πίεζε νὰ παραμείνει στὸ Eppendorf. Τέλος ὁ Heinicke ὑποχώρησε. Ἔτσι τὸν Ἀπρίλη τοῦ 1778 συνοδευόμενος ἀπὸ τοὺς μαθητῆς του, ποὺ δὲν ἤθελε μὲ κανένα τρόπο νὰ ἐγκαταλείψει, ἔφτασε στὴ Λειψία καὶ ἱδρυσε τὸ Ἰδρυμα κωφῶν τῆς πόλης αὐτῆς. Τὴν συγκινητικὴ στιγμὴ, ποὺ φθάνει στὴ Λειψία μὲ τὴν ἀκολουθία τῶν κωφῶν μαθητῶν τοῦ Eppendorf, ἀπαθανάτισε ὁ κωφάλαλος ζωγράφος Syrutshöck σ' ἑνα θαυμάσιο πίνακα, ποὺ στολίζει ἀκόμα τὸ ἐστιατόριο τοῦ ψιανοῦ Ἰδρύματος.

Τὸ Ἰδρυμα τῆς Λειψίας κάτω ἀπὸ τὴν διεύθυνση τοῦ Heinicke γινώρισε λαμπρὲς ἡμέρες. Οἱ μαθητὲς ποὺ συνέρρεαν ἀπ' ὅλη τὴ Γερμανία ἦταν τόσο πολλοί, ποὺ ὁ Heinicke ἀναγκάζοταν νὰ μὴν ικανοποιεῖ ὅλες τὶς αἰτήσεις γιὰ εἰσαγωγή. Γιὰ νὰ ἀνταποκριθεῖ μάλιστα στὸ πλῆθος τῶν κωφάλαων ποὺ πλημμύριζαν τὸ σχολεῖο τοῦ ἄρχισε νὰ ἐνημερώνει καὶ νὰ μυεῖ στὴ μέθοδό του τοὺς γιουὺς καὶ τοὺς γαμπροὺς του, ποὺ θὰ τὸν διαδεχοῦν ἀργότερα, μετὰ τὸν θάνατό του, στὸ ἔργο του. Σχετικὰ μὲ τὸν «τύπο» τῆς μεθόδου, ἐγκατέλειψε δλοκληρωτικὰ πλεόν τὴ δακτυλογράφια καὶ τὴ μιμικὴ γλῶσσα καὶ ἀφοσιώθηκε στὴ διδασκαλία τοῦ ἑναρθροῦ ἀποκλειστικὰ λόγου. Παράλληλα δίδασκε στοὺς μαθητὲς του γραφὴ, ἀνάγνωσι, σχέδιο, ἀριθμητικὴ, γεωγραφία, ἱστορία. Οἱ ἐπιτυχίες του ἦταν θαυμαστές: «Ὅταν ὁ ἡγεμόνας τῆς Σαξωνίας Friedrich August ἐπισκέφθηκε τὸ Ἰδρυμα, ἔμεινε κατάπληκτος ἀπὸ ἓνα κωφάλαο, ποὺ τὸν προσφώνησε μὲ ὠραία προσλαλία. Ὁμοῖα συγκινημένοι ἐφυγαν καὶ ὅσοι ἄλλοι, κατὰ καιροὺς, ἐπισκέφθηκαν τὸ Σχολεῖο τοῦ Heinicke.

Ὁ Heinicke, διδάσκοντας συνεχῶς, συνεχῶς βελτιώνοντας τὴ μέθοδό του καὶ διεξάγοντας παράλληλα ἀγῶνες πρὸς ὅλες τὶς κατευθύνσεις, πέθανε τὸν Ἀπρίλη τοῦ 1790. Μετὰ τὸ θάνατό του ἀνέλαβε τὴ διεύθυνση τοῦ Ἰδρυματος ἡ χήρα του μὲ διδασκαλοὺς τὸν γαμπρό του Karl Gottlob Reich ὡς τὸ 1828, καὶ ἀπὸ κεῖ καὶ ἔπειτα ὡς τὸ 1896 ἀνέλαβε τὴ διεύθυνση ὁ ἐπίσης γαμπρός του Gotthelf August Eichler. Τὸ Ἰδρυμα ἔμεινε ἔτσι ἐπὶ ἑκατὸ περίπου χρόνια στὰ χέρια τῆς οἰκογένειας τοῦ ἱδρυτῆ του.

II. - Δὲν εἴμαστε βέβαιοι κατὰ πόσον ὁ Heinicke, στὴν ἀρχὴ τουλάχιστον τῶν προσπάθειών του, εἶχε ὑπ' ὄψιν του τὶς προηγούμενες θεωρητικὲς ἐργασίες γιὰ τὴν ἐκπαίδευση τῶν κωφάλαων μὲ τὸ φθογικὸ σύστημα, οὔτε ἀκόμη ἂν εἶχε ὑπ' ὄψιν τὸ ἔργο τοῦ Amman «*Surdus loquens*» ποὺ κυκλοφόρησε τὸ 1692 στὸ Amsterdam. Οἱ βιογράφοι του δὲν συμφωνοῦν σὲ τὸ σημεῖο αὐτό. Πάντως ὁ W. Höffmann ἐπιμένει ὅτι ὁ Heinicke γινώριζε ἀπὸ τότε ἀκόμη τόσο τὸ ἔργο τοῦ Amman, ὅσο καὶ τὸ ἔργο τοῦ Georg Raphael «*Kunst Taube und Stumme reden zu lernen*» (Lüneberg 1718). Φαίνεται περισσότερο πιθανὸ ὅτι ὅταν ἄρχισε τὴν ἐκπαίδευση τοῦ πρώτου κωφάλαου τῆς Δρέσδης μᾶλλον δὲν θὰ εἶχε ὑπ' ὄψιν τὶς ἐργασίες αὐτές. «Ἄν τις εἶχε, ἀσφαλῶς δὲν θὰ χρησιμοποιοῦσε τὴ γραφὴ καὶ τὴ δακτυλογράφια, ὅπως ὁ ἴδιος ὁμολογεῖ ὅτι ἔκανε, ἐκτὸς πλὴν ἂν θεωροῦσε τὴν προφορικὴ μέθοδο σὰν ἀνεφάρμοστη καὶ οὐτοπικὴ. Ἀργότερα ὅμως ὅταν ἄρχισε νὰ ἀσχολεῖται συστηματικώτερα μὲ τὸ θέμα τῆς ἐκπαίδευσης τῶν κωφάλαων, ἀσφαλῶς θὰ ἀναζήτησε προδρόμους στὴν προσπάθεια αὐτὴ καὶ ἀσφαλῶς θὰ ἐπωφελέσθη ἀπὸ τὸ βιβλίο τοῦ Amman, καθὼς καὶ ἀπὸ παρεμφερεῖς συγγραφές. Γεγονὸς εἶναι πάντως ὅτι βαθμιαῖα ἐγκαταλείπει τὴ γραφὴ καὶ τὴ δακτυλογράφια καὶ στρέφεται ὀλοκληρωτικὰ πρὸς τὸν ἑναρθρὸ λόγο. Ἐχει ἤδη κατανοήσει τὴν πράγματι φύση τῆς κωφασίας, ὅτι δηλαδὴ ἡ ἀλαλία εἶναι ψυχολογικὴ συνέπεια τῆς κωφότητος, παρ' ὅλες τὶς ἀντιλήψεις τῆς ἱατρικῆς τῆς ἐποχῆς, ποὺ ἔμενε προσηλωμένη στὴν ἀποψη, ὅτι τὸ φωνητικὸ σύστημα τῶν κωφάλαων δὲν εἶναι τάχα ἄρτιο καὶ ὅτι ἐπομένως εἶναι μάταια κάθε προσπάθεια γιὰ τὴν ἀπόδοση τῆς λαλιᾶς στοὺς κωφάλαους. Τὴν ἀντίληψη αὕτη διατυπώνει θαυμάσια ὁ Heinicke στὴ μελέτη του «*Beobachtungen über Stumme und über die menschliche Sprache*», 1778: «Ἄν μποροῦσε νὰ ἐπαναδώσει κανεὶς τὴν ἀκοή στοὺς κωφάλαους, αὐτόματα καὶ ἀσφαλῶς θὰ ἔπαυαν νὰ εἶναι ἄλαλοι καὶ χωρὶς ἰδιαίτερη καὶ εἰδικὴ διδασκαλία θὰ μάθαιναν νὰ μιλοῦν καὶ νὰ δίνουν στὰ ἀντικείμενα καὶ στὰ γεγονότα τὰ ἡχητικὰ σύμβολα τῆς μητρικῆς τοῦς γλώσσας. Ἀλλὰ ὁ κωφάλαος δὲν ἔχει ἀκοή καὶ κατὰ συνέπεια δὲν ἀναγινώριζει καὶ δὲν κατανοεῖ τὰ φωνητικὰ στοιχεῖα τοῦ λόγου. Πρέπει λοιπὸν αὐτοὺς τοὺς δυστυχεῖς ἀνθρώπους μὲ ἓνα ἰδιαίτερο τρόπο διδασκαλίας νὰ τοὺς ἐπαναφέρετε στὴν ἀνθρώπινη κοινωνία». Καὶ ἄλλου: «Ἐφ' ὅσον ὁ κωφάλαος δὲν εἶναι δυνατόν νὰ συλλαμβάνει τὶς ἔννοιες τῶν ἀντικειμένων μὲ τὰ φωνητικὰ

τοὺς σύμβολα, ὅπως συμβαίνει μὲ μᾶς τοὺς ἀκούοντες, ἀναγκαστικὰ ὁ τρόπος ποὺ θὰ σκέπτεται θὰ εἶναι ὑποτυπώδης καὶ ζωώδης, ἂν δὲν κατορθώσουμε νὰ προκαλέσουμε τὴν ἐνίσχυση καὶ τὴν ἀρωγὴ τῶν ἄλλων αἰσθήσεων». Ἡ κατανόηση τῆς φύσης τῆς κωφασίας καὶ ἡ δυνατότητα νὰ ὑποκατασταθεῖ ἡ ὄραση στὴν ἐλλείπουσα αἰσθήση τῆς ἀκοῆς, ποὺ ἀπλῶς εἶχε ὑποδηλωθεῖ ἀπὸ τοὺς προδρόμους, θὰ ἀποτελέσει καὶ τὴ βάση γιὰ τὴ μέθοδο διδασκαλίας. Ἀκόμη καὶ στὸν τρόπο διδασκαλίας μὲ τὸ φθογικὸ σύστημα θὰ διαφωνήσει ὁ Heinicke μὲ τοὺς προδρόμους του. Στὴν ἴδια μελέτη του θὰ γράφει: «Μερικοὶ δίδασκαν νὰ ἀρχίζουν οἱ κωφάλαοι νὰ ἐκφωνοῦν φωνητικὰ τὰ γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου, χωρὶς νὰ σκεφθοῦν πὼς ποτὲ ἓνα παιδί δὲν ἀρχίζει νὰ μαθαίνει τὸν προφορικὸ λόγο μὲ τὰ γράμματα, ἐνῶ ἀντίθετα, ἀμέσως ἀπὸ τὴν ἀρχή, συνδέει τὶς ἔννοιες μὲ τὰ ἡχητικὰ σύμβολά τους. Ἔτσι μὲ τὸ ἓνα χέρι ἀνατρέπουν αὐτὸ ποὺ χτίζουν μὲ τὸ ἄλλο χέρι». Ἀλλὰ πρὸ πάντων καὶ ἰδιαίτερα θὰ πολεμήσει ὁ Heinicke τὴ μέθοδο, ποὺ ἀκολουθοῦσε ὁ σύγχρονός του Abbé de l'Épée, ποὺ ἱδρυσε ἐκείνη τὴν ἐποχὴ στὸ Παρίσι τὸ πρῶτο Δημόσιο Σχολεῖο Κωφάλαων.

Ὁ Abbé de l'Épée βέβαια δὲν παραγνώριζε τὴ σημασία τοῦ ἑναρθροῦ λόγου οὔτε καὶ θεωροῦσε ἀδύνατη τὴν ἀπόδοση τῆς λαλιᾶς, ἐν τούτοις στὴν πράξιν ἐφάρμοζε τὴ δακτυλογράφια καὶ τὴ γραφὴ. Ὁ Heinicke ἀπέριπτε κατηγορηματικὰ τὴ δακτυλογράφια, ὅσον ἀφορᾷ δὲ τὴ γραφὴ τὴν ἀπέριπτε καὶ αὕτη μόνο ἐφ' ὅσον ἐχρησιμοποιεῖτο σὰν θεμέλιο γιὰ τὴ μόρφωση τῶν κωφάλαων. Ἀντίθετα ἐφ' ὅσον ἐχρησιμοποιεῖτο σὰν ἐπικουρικὸ μέσον γιὰ τὴν ἀγκίστρωση καὶ ἐγκατάσταση τοῦ ἑναρθροῦ λόγου, ὁ Heinicke ἀναγνώριζε τὴ σημασία της, γιατί πίστευε ὅτι, χωρὶς τὴ γραπτὴ μορφὴ της, ἡ ἀπλὴ ἄρθρωση τῆς λέξης δὲν εὐκολύνει τὴν ἐνταξὴ στὴ μνήμη καὶ τὴν ἀναπαραγωγή της. Ἀπέναντι ὅμως τῶν νευματῶν καὶ κάθε εἶδους συμβολικῆς καὶ μιμικῆς γλώσσας, ποὺ χρησιμοποιοῦσαν ἐκτὸς τοῦ Abbé de l'Épée καὶ ἄλλοι διόδοιοι, ὁ Heinicke ἦταν ἀμείλικτος. «Στοὺς σύγχρονους καιροὺς» γράφει: «ὁ Péreire, ὁ Abbé de l'Épée καὶ μερικοὶ ἄλλοι κληρικοὶ ἀκολουθοῦν τοὺς προδρόμους τῶν, ἀλλὰ μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ἀκολουθοῦν ἐσφαλμένο δρόμο· ὑποτιμοῦν τὴ σημασία ποὺ ἔχει ἡ ὑποκατάσταση τῆς ὄρασης στὴν ἀκοή. Αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι ἀξίζουν γιὰ τοὺς κόπους ποὺ καταβάλλουν τὴν εὐγνωμοσύνη τῆς ἀνθρωπότητος· ἔχασαν ὅμως τὸν προσανατολισμό τους καὶ ἔτσι ταλαιπωροῦν μάταια τοὺς μαθητὲς τους». Κυρίως ὅμως ὁ Heinicke πολέμησε τὴ μέθοδο αὕτη, γιατί, ἂν ἐπιτυχάνει τὴ συνεννόηση τῶν κωφάλαων μεταξὺ τους, τοὺς ἀπομονώνει ὅμως ἀπὸ τὸ περιβάλλον τῶν ὁμαλῶν ἀτόμων, ποὺ ἀσφαλῶς δὲν ἔχουν τὴ διάθεση νὰ μάθουν τὴ μιμικὴ γλῶσσα γιὰ νὰ συνεννοηθοῦν μαζί τους. Τέλος, ἐκτὸς ἀπ' αὐτό, ἡ προφορικὴ γλῶσσα προάγει τὴ διάνοια τῶν κωφάλαων, ἐνῶ ἡ μιμικὴ καταδικάζει τοὺς ἀνθρώπους αὐτοὺς σὲ ὑποτυπώδες πνευματικὸ ἐπίπεδο.

Τὶς ἀντιλήψεις αὐτὲς ὁ Heinicke διατυπώνει στὴν πραγματεία του «*Über die Denkart der Taubstummen*» (Leipzig 1780), ὅπου εἶναι ἐκδηλές οἱ ἐπιδράσεις τοῦ Kant.

Ἔτσι, μὲ τὶς θεωρητικὲς αὐτὲς βάσεις, ὁ Heinicke καλλιέργησε καὶ ἀνέπτυξε τὸ σύστημά του, ποὺ δὲν ἄργησε νὰ ἀποδώσει θαυμάσιους καρπούς, μολονότι δὲν εἶχε τὴ συμπαραστάση τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Λειψίας, κάτω ἀπ' τὴν αἰγίδα τοῦ οἴου εἶχε θέσει τὸ Σχολεῖο του. Παρ' ὅλη τὴν πρόθεσή του δὲν πρόφτασε νὰ ἐκθέσει ἀναλυτικὰ τὴ μέθοδό του. Οἱ ἰδέες του γιὰ τὴν ἐκπαίδευση τῶν κωφάλαων παρέμειναν ἐγκατασπαρμένες ἐκτὸς ἀπ' τὶς μελέτες ποὺ ἀναφέραμε καὶ στὶς μελέτες «*Wichtige Entdeckungen und Beiträge zur Seelenlehre und zur menschlichen Sprache*» (1784), «*Über die verschiedenen Lehrarten der Taubstummen*» — «*Über graue Vorurtheile und ihre Schädlichkeit*», καθὼς καὶ σὲ πλῆθος ἄρθρα, ποὺ δημοσίευσε, κατὰ καιροὺς, σὲ περιοδικὰ καὶ ἐφημερίδες τῆς Λειψίας. Ἡ μέθοδός του, ὅσο ζοῦσε, ἀμφισβητήθηκε τόσο ἀπὸ τὸν Abbé de

l'Épée, όσο κι' από τον Stork, που είχε ιδρύσει Σχολείο Κωφάλαων στη Βιέννη, κι' άλλους ακόμη ομοτέχνους του. Παρ' όλα αυτά τελικά επιβλήθηκε. Ύστερα από αναζητήσεις και ανιχνεύσεις και πλάνες δεκαετηρίδων, επέστρεψαν στο δρόμο που χάραξε ο Heinicke και εγκατέλειψαν τα νεύματα. Μετά το θάνατό του ή μέθοδός του καθιερώθηκε και κυριάρχησε, με παραλλαγές βέβαια, σ' όλα σχεδόν τα Σχολεία της Ευρώπης και της Αμερικής. Ονομάστηκε μάλιστα « γερμανική » σέ αντιδιαστολή προς τη μέθοδο του Abbé de l'Épée που πήρε το όνομα « γαλλική », από την εθνικότητα του θεμελιωτή της.

III.- 'Ο Heinicke δὲν ήταν απλῶς ὁ θεμελιωτὴς τῆς « προφορικῆς μεθόδου », μολονότι κι' αὐτὸ μόνο θάφτανε νὰ τὸν καταξιώσει ἀνάμεσα στοὺς εὐεργέτες τῆς ἀνθρωπότητας. Ήταν ταυτόχρονα κι' ἕνας θαρραλέος μαχητὴς, ποὺ ἀγωνίστηκε γιὰ τὴν ἀξιοποίηση καὶ ἐνταξὴ τῶν κωφάλαων στὴν ἀνθρώπινη κοινωνία. Ήδη στὴ μελέτῃ του « Wichtige Entdeckungen und Beiträge zur Seelenlehre » (1784) θὰ γράφει : « Ἐδῶ κι' εἴκοσι χρόνια κουράζομαι νὰ διαλύσω τὶς προλήψεις, ποὺ ὀρθώνονται γύρω ἀπὸ τὸ θέμα τῶν κωφάλαων. Ἀλλὰ τί μπορῶ νὰ κάνω μόνος ! Κανείς δὲν προσέχει αὐτοὺς τοὺς δυστυχημένους, τοὺς ἀφήνουν στὴν τύχη τους, σὰν νὰ μὴν εἶναι ἄνθρωποι ». Καὶ ἄλλοι : « Ἡ βελτίωση τῆς θέσης τῶν κωφάλαων εἶναι ἕνα ἀντικείμενο ποὺ ἐνδιαφέρει ὁλόκληρη τὴν ἀνθρωπότητα καὶ ἀναντίρρητα τὸ ἔργο νὰ διαμορφώσουμε αὐτὰ τὰ δυστυχισμένα πλάσματα σὲ ἀνθρώπους εἶναι ἀξίολογο ».

Ἀλλὰ κι' ἐκτὸς ἀπὸ τὶς μελέτες του καὶ σὲ πολλὰ ἄρθρα, ποὺ δημοσίευε κατὰ καιροὺς, πολέμησε μὲ πάθος τὶς προκαταλήψεις ποὺ εἶχαν ἀπέναντι στοὺς κωφάλαους οἱ δικαστές, οἱ κρατικοὶ ὑπάλληλοι, οἱ παιδαγωγοὶ καὶ ἰδιαίτερα οἱ γιατροί, ποὺ δὲν φρόντιζαν νὰ βελτιώσουν τὴν ἀκοή τῶν ἡμικώφων, ἀλλὰ τὰ ἐβαζαν μὲ τὸν ἐγκέφαλο, κατέκοβαν τοὺς μῦς τῆς γλώσσας, νομίζοντας ὅτι αὐτὴ ἦταν ὑπεύθυνη γιὰ τὴν ἀλαλία καὶ τὴν δυσλαλία. Ἀκόμη δὲν ἔπαψε νὰ τονίζει τὴν ὑποχρέωση τῶν ἡγεμόνων καὶ τῶν κρατῶν νὰ ἀναλάβουν μὲ δημόσιες δαπάνες τὴν ἐκπαίδευση τῶν κωφάλαων, προβάλλοντας ἔτσι τὰ δικαιώματα τῶν ἀποκλήρων αὐτῶν ἀπέναντι στὴν Πολιτεία καὶ προπαρascευάζοντας τὸ δρόμο γιὰ τὴ σύσταση δημόσιων σχολείων. Ἀλλ' ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ἀγῶνες αὐτοὺς γιὰ τὰ προβλήματα τῶν κωφάλαων, ὁ Heinicke ἀγωνίσθηκε γενικότερα γιὰ τὴν ἐπέκταση τῆς Λαϊκῆς Παιδείας, γιὰ τὰ ἀνθρωπιστικὰ ἰδεώδη, γιὰ τὴν κοινωνικὴ δικαιοσύνη, γιὰ τὴν ἀνύψωση τῆς πνευματικῆς στάθμης τοῦ Λαοῦ.

Ἀκριβῶς οἱ ὁμηρικοὶ κι' οἱ θαρραλεοὶ αὐτοὶ ἀγῶνες τοῦ δημιουργήσαν πολλοὺς ἐχθροὺς καὶ πολλὰ συσκοφαντίες ἐκτοξεύθηκαν ἐναντίον του. Ὅμως ἡ ἀνεπίληπτη ζωὴ καὶ ἡ ἀκάματη δραστηριότητά του, καὶ πρὸ παντὸς ἡ αἴγλη τοῦ Ἰδρύματος, ποὺ ἱδρύσε στὴ Λειψία, δὲν ἄργησαν νὰ ἀποθαρρύνουν τοὺς ἐχθροὺς του καὶ νὰ διαλύσουν τὶς συσκοφαντίες. Μετὰ τὸ θάνατό του ἡ φήμη τοῦ Heinicke ἀπλώθηκε καὶ ἔγινε παγκόσμια πλέον. Παντοῦ τιμῆθηκε ἐπ' αἶψα καὶ ἰδιαίτερα στὴν πατρίδα του τὴ Γερμανία.

Τὸ 1877 ἱδρύθηκε τὸ Ἰδρυμα « Sächsische Heinicke-Stiftung, ποὺ ἀνέλαβε νὰ συγκεντρώσει τὰ ἔργα, τὰ ἐνθύμια, τὴν ἀλληλογραφία τοῦ Heinicke καὶ νὰ ἐκλαϊκεύσει τὸ ἔργο του. Τὸ 1881 ἀποκαλύφθηκε τὸ μνημεῖο του στὴ Λειψία καὶ τὸ 1895 ἡ προτομὴ του στὸ Eppendorf.

Τέλος πολλὰς ἐργασίες δημοσιεύθηκαν γιὰ τὸ ἔργο του, ἐνῶ ἡ ζωὴ καὶ ἡ δράση τοῦ ἀκάματου αὐτοῦ πρωτοπόρου στάθηκε πηγὴ ἐμπνεύσεων γιὰ τὴν ποίηση, τὴ ζωγραφικὴ καὶ τὴ γλυπτικὴ.

ΒΑΣ. Ι. ΛΑΖΑΝΑΣ

ΛΑΪΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΚΑΙ ΕΘΝΟΣ*

Τὸ ἀναμφισβήτητο ἐθνικὸ ἄρθρο, ποὺ δημοσίευσε ὁ κ. Ε. Π. Παπανοῦτσος στὸ « Βῆμα » τῆς 3ης Αὐγούστου, μὲ τίτλο « Ὁ νέος ἀποικισμός », κι' οἱ σοφὲς σκέψεις του πάνω στὴν οἰκονομικὴ ἐνωσή μας μὲ τὴν Κοινὴ Εὐρωπαϊκὴ Ἀγορὰ (« ποὺ αὐριο θὰ εἶναι πολιτικὴ καὶ μεθαύριο ἐθνικὴ ») γεννᾶνε, νομίζω, σὲ ὅλους μας τὸ χρέος, στὸν καθένα ἀπὸ τὸ πνευματικὸ πόστο του, νὰ ποῦν ἕνα λόγο καὶ νὰ δώσουν μιὰ συμβουλὴ γιὰ τὸ τί πρέπει νὰ γίνῃ ἀπὸ δῶ κι' ἐμπρός, τουλάχιστο ἀπὸ πλευρὰ πολιτιστικῆ, ὥστε, ὅπως προτείνει ὁ κ. Παπανοῦτσος, « νὰ προλάβουμε ἕως ἕνα σημεῖο ἢ νὰ λιγοστέψουμε τὶς ζημιὲς ποὺ μᾶς περιμένουν ».

Ἀπὸ τὴ λαογραφικὴ μου σκοπιὰ, θὰ ἤθελα νὰ πῶ μερικὲς σκέψεις μου, ποὺ πάντα τὶς ἔχω στὸ νοῦ, ἀπὸ τότε ποὺ ἀρχισε ραγδαία ν' ἀνακατώνεται ὁ ξένος γενικὰ τρόπος ζωῆς μὲ τὸν δικό μας κι' ὁ ἀσυνγκράτητος μηχανικὸς πολιτισμὸς νὰ σκεπάζῃ τὸν ὡς τώρα βιοτεχνικὸ τῆς χώρας μας.

Μπορεῖ κανεὶς νὰ παρακολουθήσῃ τὴ μεταβολὴ αὐτὴ, παίρνοντας μιὰ ἀπὸ τὶς τρεῖς παρακάτω θέσεις : 1. Νὰ μένῃ ἀπαθὴς καὶ νὰ περιγράψῃ ἀπλῶς — ἢ ἔστω γιὰ κοινωνιολογικὴ ἐνημέρωση — ὅ,τι γίνεται. 2. Νὰ διαμαρτύρεται γιὰ τὴν εἰσδοχὴ τῶν ξένων τρόπων ζωῆς καὶ νὰ ζητῇ μὲ ἐθνικὸ φανατισμὸ τὴ διατήρηση μόνο τῶν ἐλληνικῶν ἐθίμων. 3. Νὰ δέχεται μὲ λογικὴ κατανόηση τὶς νέες καὶ προσοδευτικὲς ἀλλαγές, ἀλλὰ ν' ἀγωνιτῇ ὥστε νὰ μὴν ὑποχωρήσῃ τὸ ἐθνικὸ μας ὑπόβαθρο, οὔτε νὰ λείψουν, μέσα σὲ τυφλὴ ἀντικατάσταση, τὰ ἐθνικὰ παραδοσιακά μας στοιχεῖα.

Ἡ πρώτη θέση τῆς ἀπάθειας, ἀκόμα καὶ στὴν περίπτωσιν τῆς κοινωνιολογικῆς μελέτης, εἶναι, νομίζω, μιὰ κοσμοπολιτικὴ ἐγκατάλειψη τοῦ ἔθνους. Ἡ δευτέρη, τοῦ φανατισμοῦ καὶ τῆς ἀποκλειστικότητος, ὀδηγεῖ ὅχι μονάχα στὴν ὑπερβολή, ἀλλὰ καὶ στὴ ματαιοπονία. Ἡ τρίτη — ὅπως συμβαίνει συνήθως — εἶναι ἡ σκοπιμώτερη : Λογικὴ παρακολούθηση τῆς ἀλλαγῆς, μὲ μιὰ ἐθνικὴ ἐπαγρύπνηση, μὲ μιὰ φροντίδα λαογραφικῆ, ποὺ νὰ στηρίζεται στὴ γ ν ὡ σ η καὶ στὴν ἀ γ ἄ π η. Αὐτὴ πρέπει νὰ συντροφεύῃ τὸ ἔθνος στὴν ἐξέλιξή του, καὶ νὰ τὸ προφυλάσσῃ ἀπὸ τὸν παραδοσιακὸ του ἀφανισμό.

Ἡ γνωστὴ ἐπιστῆμὴ τῆς Λαογραφίας μαζί μὲ ὅσα γίνονται ἢ γράφονται στ' ὄνομά της εἶναι βέβαια μιὰ πολὺτιμη ἐθνικὴ ἐνέργεια, ποὺ ἔχει λειτουργήσει καὶ λειτουργεῖ ἀκόμα στὸν τόπο μας μὲ χρέος ἱστορικὸ. Καιρὸς ὅμως εἶναι νὰ ἐνισχυθῇ καὶ μὲ κατευθύνσεις πολιτιστικῆς. Χρειάζεται ν' ἀπλώσωμε σ' ὅλο τὸ ἔθνος μιὰ γενικὴ λαογραφικὴ συνείδηση, ποὺ θὰ κάνῃ ὅλους, ἀπὸ τὸν πολιτικὸ καὶ τὸν στρατιωτικὸ ὡς τὸν ἐμπορὸ καὶ τὸν ἐργάτη, νὰ χαίρωνται γιὰ τὸ σύγχρονο γένος τους, νὰ πιστεύουν στὴ δύναμιν καὶ τὴν ἀξία τῶν πηγῶν του, νὰ ἐ μ π ν ἔ ω ν τ α ι ἀπ' αὐτὲς καί, τὸ σπουδαιότερο, νὰ καταλαβαίνουν καὶ ν' ἀγαποῦν τὸν ὁμοεθνή τους.

* Πρωτοδημοσιεύθηκε στὴν ἐφημερίδα « Τὸ Βῆμα » Ἀθηνῶν τῆς 15ης Αὐγούστου 1961.

Ἐχωρίσαμε, δυστυχῶς, τὶς ἐθνικὲς ἐκδηλώσεις μας σὲ λαϊκὲς καὶ ἀνώτερες (ἐκεῖ ὅπου ἔθνος καὶ λαὸς πρέπει νὰ εἶναι ταυτόσημα) καὶ ξεμαραινόμενους ὁλοένα ἀπὸ τὶς λαϊκὲς ρίζες μας. Ἀγκαλιάζουμε τοὺς ξενικὸν τρόπους ζωῆς καὶ τὶς κοινωνικὲς μὸδες, περιφρονώντας ἀμέσως, ὅ,τι εἴχαμε ἢ ὅ,τι μπορούμε νὰ ἔχουμε δικό μας. Ἀνάμεσα στὰ εὐρωπαϊκὰ ἔθνη εἴμαστε τὸ μόνον ποὺ ἀπέβαλε τόσο γρήγορα καὶ ἔξαφάνισε σχεδὸν ἀπὸ τὶς ἐπαρχίες του τὴν τοπικὴ φορεσιὰ. Δὲν θὰ μιλήσω γιὰ τὶς σύγχρονες προσπάθειες τῶν Ἑταιρειῶν καὶ τῶν Συλλόγων, ἢ κάποτε τοῦ Τουριστικοῦ Κράτους, ὥστε νὰ κρατηθοῦν στὴ ζωὴ τὰ γραφικὰ πατροπαράδοτα. Μὲ ἀπασχολεῖ ἡ γενικότερη συμπεριφορὰ τοῦ ἔθνους — ἡ χωρὶς ἀγωγή βέβαια — γιὰ τὴν πατρικὴ του κληρονομιά. Οἱ ξενόγλωσσες ἐπιγραφὲς τῶν καταστημάτων μας ἀναγκάζουν τὸν ὑπουργὸ τῶν Ἑσωτερικῶν νὰ κάμῃ ἐκκλήση γιὰ τὸν περιορισμὸ τους. Τὰ μεγάλα ξενοδοχεῖα μας σὲ παραδοσιακοὺς τόπους, ὀνομάζονται Μιραμάρε καὶ Κάρλτον καὶ Μόντε Κάρλο. Ντρεπόμαστε νὰ μιλήσουμε ἐλληνικὰ στοὺς ξένους καὶ κακογράφουμε λεβαντίνικα τὶς πινακίδες τῶν δρόμων μας, ἐνῶ οἱ ξένοι λαχταροῦν ν' ἀκούσουν καὶ νὰ διαβάσουν τὴ γλῶσσα μας. Τὰ βαπτιστικὰ ὀνόματα τῶν κοριτσιῶν μας ἐγίναν Τζέννη καὶ Νταίτζη καὶ Λία καὶ Μπία, ἐνῶ οἱ ξένες κοπέλλες καμαρώνουν νὰ παίρνουν ἐλληνικά. Μπαίνουν στὰ ζαχαροπλαστεῖα καὶ δὲν βρίσκουμε καμμιά ἐλληνικὴ ὀνομασία στὰ γλυκά μας. Παραθέτομε γεῦμα στὴν πρώτη Κυρία τῶν Ἑνωμένων Πολιτειῶν, καὶ στὸν κατάλογο φαγητῶν ποὺ δημοσίευσαν οἱ ἐφημερίδες δὲν ἀναγράφεται τίποτε τὸ ἐλληνικόν. Οἱ ἀρχιτέκτονες ἀραδιάζουν στὶς πολιτεῖες μας τὶς διεθνεῖς πολυκατοικίες, χωρὶς νὰ σκέφτονται κάποια μορφή τους ἐλληνική. Χαλάμε τὰ τοπία μας μὲ ἀδιαφορία καὶ ἄγνοια. Οἱ γκρεμισμένοι ἀνεμόμυλοι παραμένουν σὰν χαλασμένα δόντια τοῦ πολιτισμοῦ μας. Διώχνουμε τοὺς χοροὺς τῆς ἀπόκριας ἀπὸ τοὺς Στύλους τοῦ Ὀλυμπίου Διός, ἐνῶ ἐκεῖνος ὁ συνδυασμὸς τόπου καὶ παράδοσης ἦταν ἀπὸ τοὺς γραφικώτερους. Καταγοῦμε τὴν πατροπαράδοτη ἐξοδὸ τῶν ἀνθρώπων στὴ θάλασσα τὴ μέρα τῆς Ἀναλήψεως (ἀφοῦ εἶναι ὅλη ἐργασία) καὶ δὲν ἀφήνουμε τὴν Πρωτομαγιά νὰ γιορταστῇ ἀνήμερα στοὺς ἀγρούς. Συχνὰ οἱ ἀστυνομικὲς διατάξεις ἢ καὶ ἡ ἐπέμβαση τῆς Ἐκκλησίας ἀπαγορεύουν ἔθιμα καὶ λαϊκὲς ἐκδηλώσεις παλαιότητες, ποὺ ἔδιναν ζωτάνια καὶ κίνηση στὸ χωριό. Δὲν σκεφτήκαμε ἴσως ποτὲ ὅτι ἕνας ἀπὸ τοὺς πολλοὺς συντελεστὲς τῆς ἀστυφιλίας εἶναι καὶ ἡ ἐθιμικὴ νέκρωση τῶν ἐπαρχιῶν μας. Κι' ἀκόμα κάτι γλωσσικὸ σπουδαιότατο: Ἀποξενώνουμε τὸν ἴδιον τὸ λαὸ ἀπὸ τὴ φυσικὴ ἐλληνικότητά του, ὅταν τὸν ἐμποδίζουμε νὰ μιλήσῃ θαρρετὰ τὴ γλῶσσα του (τοῦλάχιστο στὶς ἐπαφές του μὲ τὸ Κράτος) καὶ ὅταν μετονομάζουμε τὸ χωριό του μὲ λέξεις καὶ καταλήξεις ποὺ δὲν τὶς ζῇ. Κάποτε ἡ ζημιὰ γίνεται μεγάλη καὶ ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς χωριανούς. Γυρίζοντας στὸ χωριό τους ἀπὸ τὴν Πρωτεύουσα μεταφέρουν ἐκεῖ ἐπιδεικτικὰ τὴν περιφρόνησή τους πρὸς τὰ τοπικὰ ἔθιμα, πρὸς τὴ λαϊκὴ τέχνη τους καὶ τὴ γλῶσσα, ἀλλὰ αὐτὸ δείχνει ἴσα-ἴσα πόσο λείπει ἀπ' ὅλους μας ἡ λαογραφικὴ ἀγωγή.

Ἀπὸ τὰ πρῶτα βήματά τους στὸ σχολεῖο θὰ ἔπρεπε τὰ παιδιὰ μας νὰ μαθαίνουν καλὰ ὅτι τὴν ἐλληνικότητά τους θὰ τὴ διατηρήσουν ὄχι μονάχα μὲ τὴ θεωρητικὴ ἀγάπη τους στὴν πατρίδα, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ἐκτίμησή τους πρὸς τὴ ζωὴ τῶν πατέρων τους, τὴ γλῶσσα, τὰ ἔθιμα καὶ τὶς παραδόσεις. Νὰ λυποῦνται γιὰ ἕνα παλιὸ σπῆτι ποὺ γκρεμίζεται, νὰ ζητοῦν ἀπὸ τὴ γιὰγιά τους νὰ τοὺς φυλάξῃ τὴν παλιὰ φορεσιὰ, νὰ χαίρωνται νὰ ξαναλένε τὶς παροιμίες καὶ τὰ τραγούδια τοῦ τόπου τους. Ἀργότερα νὰ ὀδηγοῦνται μὲ κρίση νὰ ξεχωρίζουν τὸ νέο ἀπὸ τὸ παλιὸ καὶ νὰ μαθαίνουν νὰ ἐμπνέονται ἀπὸ ἐκεῖνο. Εἶναι ἀποκαρδιωτικὸ γιὰ τὴν Ἑλλάδα τοῦ 1961, μὲ τὴν τόσο πιά παλιὰ γεοελληνικὴ ἱστορία, ὅτι δὲν ἔχει ἕνα Ἐθνικὸ Λαογραφικὸ Μουσεῖο, νὰ δείχνει στὰ παιδιὰ τῶν σχολείων καὶ στοὺς πολῖτες τῆς τῆ ζωῆ τῶν πατέρων τους. Οἱ ἐπαρχίες ἄρχισαν νὰ κάνουν κάπως τὸ χρέος τους, ἀλλὰ τὸ Μουσειακόν

Κέντρο ποὺ θὰ ἔδειχνε μὲ ἐκθέσεις καὶ διαλέξεις τὴν ἐθνικὴ μας παράδοση, λείπει.

Στὶς διάφορες ἐπαγγελματικὲς μας Σχολές τὸ μάθημα τῆς Λαογραφίας, μιᾶς λαογραφίας ἐφαρμοσμένης καὶ καθοδηγητικῆς, θὰ ἦταν πιά ἀπαραίτητο, γιὰ νὰ ὀδηγή τὸν ἔμπορο, τὸν ταχυδρομικόν, τὸν μάγειρο, τὸν σωφὲρ, τὸν ξυλουργόν, τὸν ἀγγειοπλάστη σὲ ἐμπνεύσεις καὶ ἐνέργειες ἐλληνικές. Πιὸ πολὺ θὰ χρειαζόταν τὸ μάθημα αὐτὸ στὶς Σχολές ἀστυνομίας καὶ χωροφυλακῆς, στὶς Ἱερατικὲς Σχολές ἰδιαίτερα, στὶς Σχολές τῶν Ἀγροτικῶν ὑπαλλήλων καὶ τῶν Κοινωνικῶν Λειτουργῶν, ὥστε ὅλοι μὲ τὴν ἐπαφή τους νὰ προσέχουν καὶ νὰ τονώνουν τὸ παραδοσιακὸ μας στοιχεῖο στὴν ὑπαιθρο ἢ καὶ στὶς πόλεις.

Ζηλεύομε συνήθως καὶ παίρνομε ἀπὸ τοὺς ξένους λαοὺς τὸν μηχανικὸ ἢ κοσμικὸ πολιτισμὸν τους, δὲν προσέχομε ὅμως καὶ τὸ λαογραφικόν τους παράδειγμα. Μὲ πόση φροντίδα διατηροῦν τοὺς τύπους τῶν παλιῶν μαγαζιῶν τους (φαρμακεῖα, πανδοχεῖα), πῶς κρατοῦν τὶς μεσαιωνικὲς γειτονιές, μὲ τί χάρη φοροῦν τὰ τσόκαρα (sabots) οἱ Παριζιάνες γιὰ νὰ χορέψουν, πῶς ντύνονται τυρολέζικα οἱ Αὐστριακοί, πῶς κυκλοφοροῦν μὲ τὶς ποδιές τους οἱ Γερμανίδες καὶ οἱ Σουηδές! . . . Ἀκόμα καὶ ψυχογραφικὰ βοηθάει τὶς ἀστυνομίες τους ἡ Λαογραφία, ἐνῶ ἐμεῖς ἀργήσαμε ὥσπου νὰ προσαρμόσουμε τὶς φωτεινὲς διαβάσεις τῶν δρόμων μας στὴ νοοτροπία τοῦ Ἀθηναίου κοινού.

Ἀσχετα λοιπὸν ἀπὸ τὶς ἐπαινετὲς προσπάθειες καὶ πρωτοβουλίες τῶν Λαογραφικῶν Συλλόγων, τῶν Χορευτικῶν Ὀμίλων καὶ τῶν Ἑργαστηρίων Χειροτεχνίας (ἐδῶ δὲν πρόκειται γιὰ τὴ θεωρητικὴ πραγματεύση τῆς Λαογραφίας ἀπὸ ἐπιστημονικὰ Ἰδρύματα καὶ Σχολές), χρειαζέται μιὰ γενικὴ προσπάθεια γιὰ τὴν πρακτικὴ ἀγωγή τοῦ ἔθνους, ἕνα παράδειγμα ἀγάπης πρὸς τὴν Παράδοση, ὄχι μόνον τουριστικά, ἀλλὰ πνευματικώτερα καὶ συνειδητά. Ἀπὸ τὸν λογοτέχνη ὡς τὸν οἰκοδόμο, ὅλοι μπορούμε νὰ συμβάλουμε στὴ διατήρησιν τοῦ παραδοσιακοῦ χρώματος τούτου τοῦ τόπου, ποὺ ξεχώριζε πάντα — ὄχι μονάχα στὴν ἀρχαιότητα — γιὰ τὴν ἀπλότητα καὶ τὴν ὁμορφιά του. Ὡς ἔρχονται τὰ ξένα στοιχεῖα, ἀφοῦ τὰ θέλει ἡ ἐποχὴ καὶ ἀφοῦ χρειαζόνται νὰ κάμουν καλύτερη τὴ ζωὴ μας. Ὡς τὰ δεχόμαστε ὅμως μὲ κάποιον ἔλεγχο ἐθνικόν, μὲ κάποια ἐλληνικὴ ἀξιοπρέπεια. Ὡς τὰ διαστανρώνουμε μὲ ὅ,τι μπορούμε νὰ δώσωμε δικό μας, ἢ ὡς προσπαθοῦμε νὰ τὰ προσαρμόσωμε στὴν τοπικὴν μας πραγματικότητα. Θὰ μπορούσαμε νὰ σκεφτοῦμε συμβολικὰ τὸν παρὰ τῶν αἰώνων ἐλληνικῶν ἀκτῶν, ποὺ ὅσο καὶ ἂν νύθιζε τὰ δάχτυλα τοῦ νάυλον καὶ τὰ σύννεφα τῆς πλαστικῆς ὕλης, δὲν ἄλλαξε τίποτε ἀπὸ τὴν ἀλιευτικὴν ὁρολογία του, τίποτε ἀπὸ τὸν θαλασσινὸ ἐλληνικὸ χαρακτήρα του. . .

ΔΗΜ. Σ. ΛΟΥΚΑΤΟΣ

ΜΟΥΣΕΙΑ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

1. Τρία διεθνή μουσειακὰ φροντιστήρια ὁργάνωσε ὡς τὴρᾶ ἡ UNESCO. Τὸ πρῶτον στὴ Νέα Ὑόρκη, τὸ δεύτερον στὴν Ἀθήνα καὶ τὸ τρίτον (Σεπτέμβριος 1958) στὸ Rio de Janeiro τῆς Βραζιλίας. Τὸ τελευταῖον εἶχε σὰν εἰδικὸ θέμα τὸν «ἐκπαιδευτικὸν ρόλον τῶν Μουσείων». Τὰ συμπεράσματα τοῦ φροντιστηρίου αὐτοῦ δημοσιεύτηκαν σὲ ἰδιαίτερον τεῦχος τῆς ΟΥΝΕΣΚΟ πρὸ ὀλίγων μηνῶν (1). Ὁ κύριος σκοπὸς τοῦ ἦταν νὰ μελετηθῇ ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον μπορούν νὰ ἀξιοποιηθοῦν ἐκπαιδευτικὰ τὰ μουσεῖα, νὰ γίνουν πιὸ προσιτὰ στὸ πλατύτερον κοινόν, καὶ συνάμα πηγὴ πλούτου πνευματικοῦ γιὰ τὸ λαόν.

1. Études et documents d'éducation: N° 38 «Stage régional d'études de l'UNESCO sur le rôle éducatif des musées».

Στὴν Εὐρώπῃ καὶ στὴν Ἀμερικὴ ἔχουν ὅλα σχεδὸν τὰ μουσεῖα ἕναν κύκλο δικό τους ἀπὸ πρόσωπα ποὺ ἐνδιαφέρονται γι' αὐτὰ καὶ ἀποτελοῦν ἕνα σύλλογο. Μὲ διάφορα μέσα προσπαθοῦν νὰ προωθήσουν τὸ μουσεῖο. Πρὸ πάντων μὲ συλλόγους ποὺ συνήθως λέγονται «Φίλοι» ἢ «Ἑταῖροι» ἢ καὶ «Φίλοι τῆς τάδε Τέχνης» ἂν τὸ μουσεῖο περιέχει ἕνα εἶδος τέχνης μόνο, ἢ κατέχει ἡ τέχνη αὐτὴ ἕνα μεγάλο τμῆμα τοῦ μουσείου. Σὲ ὁρισμένα μουσεῖα οἱ «Φίλοι» αὐτοί, ποὺ ἀνέρχονται σὲ πολλές ἑκατοντάδες, ὑποδιαιοῦνται νὰ προσφέρουν, ἢ καὶ μὲ τὰ ἰδιαίτερα ἐνδιαφέροντά τους ἀκόμα. Ὁργανώνουν π.χ. νηπιακούς σταθμούς ὅπου ἀφήνουν οἱ γονεῖς τὰ παιδιά, γιὰ νὰ ἐπισκεφθοῦν τὸ μουσεῖο, ὁργανώνουν γιορτὲς σὲ ὁρισμένες αἰθουσες ὅπου παρουσιάζονται ἐκθέματα μιᾶς ἐποχῆς ἢ μιᾶς τέχνης, καὶ φροντίζουν γιὰ τὰ ἀναγκαστικά, γιὰ κατάλληλο μουσικὸ πρόγραμμα, γιὰ εἰδικὲς ὁμιλίες κλπ. Μὲ κάθε δυνατὸ τρόπο προσπαθοῦν νὰ ἐλκύσουν κόσμον, νὰ κάμουν καὶ τὸν ἀνίδεο ἀκόμα νὰ γνωρίσει, ν' ἀγαπήσει τοὺς θησαυροὺς ποὺ συγκέντρωσαν οἱ πιὸ εἰδικευμένοι. Βάση τῆς κάθε προσπάθειας εἶναι νὰ ὑπάρξει ἡ φιλικὴ ἐπαφὴ καὶ τὸ πραγματικὸ ἐνδιαφέρον τῆς κοινότητος πρὸς τὸ μουσεῖο. Μέσα διαθέτουν πολλά. Εἶναι ὁ τύπος, τὸ ραδιόφωνο, ἡ τηλεόραση, ἡ φωτογραφία, τὰ ἐκμαγεῖα, τὰ φτηνὰ ἐντυπα, τὰ δελτάρια, τὰ εὐχετήρια κλπ. Ἡ φαντασία δουλεύει ἀνάλογα μὲ τὰ χρήματα καὶ τὰ ἄλλα μέσα ποὺ διαθέτει τὸ μουσεῖο καὶ ἡ κοινωνία ποὺ τὸ ὑποστηρίζει.

Ἡ λέξη «μουσεῖο» περιλαμβάνει φυσικὰ ὅλα τὰ εἶδη, ὅχι μόνο τὶς καλλιτεχνικὲς ἢ ἀρχαιολογικὲς συλλογές. Ἐπεκτείνεται στὴ λαογραφία, στὴν ἐθνογραφία καὶ σὲ ὅλους τοὺς φυσικοὺς κλάδους, ζωολογία, ἐντομολογία, βοτανικὴ κλπ. Μιὰ καλὰ ὁργανωμένη διεύθυνση μουσείου μπορεῖ νὰ γίνῃ εὐεργετικὴ πηγὴ γνώσεων γιὰ ὅλη τὴν κοινωνία. Ἀκόμα καὶ τόποι ἀρχαιολογικοί, κτήρια ἱστορικά, κτήτοι μὲ ἀσυνήθιστη βλάστηση γίνονται «μουσειακοί» χώροι καὶ προσφέρονται σὰν «ἐκθέματα» στὸ κοινό. Βασικὴ προϋπόθεση εἶναι ἡ συστηματικὴ παρουσίαση. Νὰ ὑπάρξει κάποια συνοχὴ καὶ λογικὴ γιὰ τὸ κάθε εἶδος, τὸ χρόνο, τὴν ἐξέλιξη. Οἱ σχετικὲς ἐπιγραφές πρέπει νὰ βοηθοῦν καὶ αὐτὲς τὸν ἐπισκέπτη νὰ πλουτίζει τὶς γνώσεις του, χωρὶς νὰ ζημιώνεται ἢ ὅλη αἰσθητικὴ ἐμφάνιση. Συνήθως ὑπάρχει, ἐκτὸς ἀπ' τὸν τυπωμένο ὁδηγὸ-κατάλογο, καὶ ἕνας εἰδικευμένος ἐκπαιδευτικὸς ποὺ τὸν ἀναπληρώνει ὁ ἐφορὸς τοῦ μουσείου. Μιὰ ἐπίσκεψη μὲ ξεναγὸ δὲν πρέπει νὰ ὑπερβαίνει κανονικὰ τὰ 45 λεπτά, γιὰ τὸ τόσο βαστάει ἡ ἐνταση τῆς προσοχῆς, ἰδίως στὰ παιδιά. Ἐπειδὴ τὸ σύστημα τῶν συρταριῶν ἢ ντουλαπιῶν κάτω ἀπ' τὶς βιτρίνες (οἰκονομικὴ λύση γιὰ τὰ παρόμοια ἐκθέματα) ἀφαιρεῖ ἀπὸ τὴν εὐχαρίστηση καὶ διάθεση τοῦ ἐπισκέπτη, πολλὰ μουσεῖα ἔχουν ὁργανώσει χωριστὲς αἰθουσες, σὲ χωριστὰ κτήρια. Ἐτσι τὸ Rijks Museum τοῦ Ἀμστερντάμ ἔχει ἐφαρμόσει τὸ σύστημα τοῦτο, καὶ ὁλόκληρο μουσεῖο, σὰν παράστημα, εἶναι στὴ διάθεση τοῦ κάθε ἐπισκέπτη ποὺ ἔχει πιὸ εἰδικὰ ἐνδιαφέροντα.

Τὰ τελευταῖα χρόνια ταξίδεψαν διεθνῶς πολλὰ μουσεῖα καὶ ἐκθέσεις καὶ παρουσίασαν τὰ πλούτη τους σὲ πλῆθος κόσμον ποὺ ἀδυνατεῖ νὰ τὰ ἐπισκεφτεῖ στὸν τόπο τους. Κλασικὸ παράδειγμα εἶναι ἡ Lichtenstein Galerie τῆς Βιέννης, ἡ μεγάλη ἐκθεση μὲ ἔργα τοῦ Van Gogh καὶ ἡ θαυμάσια συλλογὴ Ἑβραϊστικῆς Τέχνης ποὺ τὴν εἶδαν τόσες πόλεις τῆς Εὐρώπης. Ἐπίσης Floating (πλωτὰ) ἢ Traveling (περιοδεύοντα) μουσεῖα ὁργανώνονται σὲ πολλὰ κράτη. Εἶναι ἐφοδιασμένα μὲ κινηματογράφον καὶ διαθέτουν εἰδικούς ὁμιλητὲς ποὺ ἀνάλογα μὲ τὸ περιβάλλον μποροῦν νὰ φτάσουν μὲ τὶς ἐπεξηγήσεις τους ἕως τὸ ἐπίπεδο τοῦ ἀγράμματος ἀκροατῆ. Οἱ εἰκόνες, τὰ ἀναμνηστικά, τὰ μικρὰ ἐντυπα ποὺ μοιράζουν ξυπνοὺν τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἀνειδίκευτου καὶ τοῦ ἀφήνουν ζωηρὲς ἀναμνήσεις.

Σὲ πολλὰ μουσεῖα περιορίζουν σὲ καθορισμένες μέρες τὶς ὁμαδικὲς ἐπισκέψεις μὲ ξεναγὸ, γιὰ τὴν ὁμιλία καὶ τὰ σχόλια τοῦ ὁδηγοῦ παρενοχλοῦν τὸν ἐπισκέπτη ποὺ

θέλει μὲ κατάνυξη νὰ ἀπολαύσει μόνος τὴν τέχνη. Σὲ ἄλλα πάλι, ἐφοδιάζονται οἱ ἐπισκέπτες κάθε ὁμάδας μὲ ἀτομικὰ ἀκουστικά καὶ παρακολουθοῦν ἔτσι τὰ σχόλια τοῦ ἀόρατου καὶ γιὰ τοὺς ἄλλους ἀνύπαρκτον ὁδηγοῦ. Προέχει πάντοτε ἡ προσπάθεια νὰ ἀναπτύχθῃ καὶ νὰ καλλιεργηθῇ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἀνειδίκευτου. Ὁ εἰδικὸς σπουδασμένος, ὁ πιὸ μορφωμένος ξέρε καὶ βρίσκει μόνος τὶς πηγὲς ποὺ χρειάζεται γιὰ μελέτη καὶ ἔχει ὁ ἴδιος ἀρκετὴ προπαίδεια, ὥστε νὰ κατανοεῖ ὅσα βλέπει.

2. Τὸ μέλλον μιᾶς φυλῆς πλάθεται στὰ σχολεῖα, ἀδιάφορο ἂν τὰ σχολεῖα αὐτὰ εἶναι τῆς ἀνώτερης ἢ τῆς κατώτερης παιδείας. Τὸ Διεθνὲς Φροντιστήριον Μουσείων τοῦ Rio de Janeiro ἀσχολήθηκε εἰδικὰ μὲ τὰ «Ἐκπαιδευτικὰ καὶ Σχολικὰ Μουσεία», τὰ «Musées Pédagogiques». Διατύπωσε τὸν προορισμὸν τους ὡς «διάφορο ἀπὸ τῶν ἄλλων μουσείων, γιὰ τὸ γίνονται μὲ καθαρά μορφωτικὸ σκοπὸ», ὡς ἐξῆς : Σκοπὸς τῶν διδακτικῶν μουσείων εἶναι : «νὰ βοηθοῦν τοὺς ἐκπαιδευτικούς καὶ διδασκάλους αὐτῶν νὰ ὠφελοῦν τοὺς μαθητὲς. Νὰ προάγουν ὅλους τοὺς κλάδους τῆς παιδείας». «Οἱ συλλογὲς πρέπει νὰ θεωροῦνται σὺ ν ε ρ γ α στὴν ὑπηρεσίαν τῆς γνώσης καὶ νὰ χρησιμοποιοῦνται ὡς σ κ α π α ν ε ῖ ς τῆς παιδευτικῆς ἐπιστήμης». Προσθέτει ἀκόμα ὡς συμπέρασμα ὅτι : «ὑπάρχουν πολλὰ κέντρα, ποὺ χωρὶς νὰ φέρουν τὸν τίτλον τοῦ Μορφωτικοῦ ἢ Διδακτικοῦ Μουσείου ἐκτελοῦν τὸν ἴδιον σκοπὸν».

Ὁ δάσκαλος κρατᾷ καὶ ἐπηρεάζει γιὰ χρόνια τὰ παιδιά στὸ σχολεῖο. Εἶναι ἕνα ἄμορφο μὰ πλούσιο ὕλικον ποὺ ὁ κάθε χρόνος τὸ ξαφρίζει, ἐνῶ τὸ προσανξάνει πάλι μὲ νεώτερον, ἀπλαστο. Ἄν ποθοῦμε πραγματικὰ τὰ παιδιά μας καὶ τὰ παιδιά τῶν παιδιῶν μας νὰ δοῦν καλύτερες μέρες, ὅλη μας ἡ προσπάθεια σ' αὐτὰ πρέπει νὰ τεῖναι. Γιατί νὰ μὴ γίνῃ τὸ Σχολεῖον, τὸ Γυμνάσιον, ἡ ἀπαρχὴ γιὰ ἕνα «Ἐκπαιδευτικὸν Μουσεῖον», ἢ ἀκόμα ἡ πηγὴ ποὺ θὰ ἐμπλουτίζει ἐκεῖνον ποὺ ὑπάρχει ἤδη, ὡς τοπικὸν μουσεῖον, στὴν περιφέρειαν ; Ἄν π.χ. συνήθιζαν τὰ παιδιά νὰ μαζεύουν τὰ ὄστρακα, τὰ ἀρχαῖα θραύσματα, ποὺ βρίσκονται σκόρπια σὲ τόσες περιοχὲς τῆς χώρας μας, καὶ τὰ συγκέντρωναν ὅλα στὸ σχολεῖον, ἰδίως ἂν μάθαιναν νὰ σημειώνουν πάντα καὶ τὴν ἀκριβῆ περιοχὴ ὅπου τὰ βρῆκαν, θὰ βοηθοῦσαν πραγματικὰ τὴν ἀρχαιολογικὴν ἔρευναν. Ἄν ἐνδιαφέρονταν γιὰ τὰ «προγονικά» τους καὶ τὰ κληρονομήσαν σὰν λαγονικά, θὰ ἔσωζαν ἀσφαλῶς πολλὰ κειμήλια. Δὲν θὰ ἔβγαιναν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα λαθραῖα μὲ τόσην εὐκολία, καὶ δὲν θὰ διαβάσαμε κάθε τόσο στὸν ἡμερησίον τύπον ὅτι ἕνα ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον τοῦ 5ου αἰῶνα χρησίμευε ὡς πλύστρα σὲ μιὰ νοικοκυρὰ ποὺ «εὐτυχῶς» τὸ μεταχειριζόταν ἀπ' τὴν ἀνάποδον, ἐπειδὴ τὴν ἐνοχλοῦσε ἡ γλυπτὴ ἀναπαράσταση τοῦ ἀρχαίου προγόνου τῆς (1). Μὲ μιὰ σχετικὰ σωστὴ ταξινομήσιν τῶν εὐρημάτων θὰ ξεκαθόριζαν ἔτσι χρονολογικὰ οἱ ἐποχὲς τῆς ἱστορίας μας στὸ μινωικὸν τῶν παιδιῶν καὶ αὐτὰ θὰ ἔξεραν π.χ. ὅτι αὐτό, ποὺ στὸ σπῆτι τους χαρακτηρίζεται χωρὶς διάκρισιν ὡς «ἀρχαῖον», εἶναι «Κωνσταντινῶτον» ἢ ἀρχαῖον στατήρ. Γενικὰ τὸ μουσεῖον τὸ μορφωτικὸν πρέπει ἀπαραίτητα νὰ παρουσιάζεται σὰν ζωντανὸς ὁργανισμὸς, στὸν ὅποιον νὰ συμμετέχουν τὰ παιδιά μὲ ἀγάπην καὶ ἐνδιαφέρον. Τὰ ἴδια νὰ συντελοῦν στὴν ἀνάπτυξιν καὶ στὸν πλουτισμὸν του. Θὰ βρεθῇ πάντα κάποιος «εἰδικὸς» νὰ δεχτεῖ, μὲ τὴν πρωτοβουλίαν τοῦ δασκάλου, νὰ μιλήσῃ στὰ παιδιά ἀπάνω σὲ θέμα ποὺ τὰ ἐνδιαφέρει καὶ νὰ τοὺς δώσῃ ἐξηγήσεις γιὰ ὅσα θέλουν νὰ μάθουν. Πίνακες, φωτογραφίες, δελτάρια, γύφινά ἐκμαγεῖα συνδυασμένα μὲ σχετικὲς ἐξηγήσεις προάγουν τὴν γνώσιν ὅσο καὶ ἡ θεὰ τοῦ ἴδιου τοῦ ἀντικειμένου, ἂν καὶ τὸ ἀγγίγμα, ἡ ἀντίληψιν μὲ τὴν ἀφή, συμβάλλει καὶ αὐτὴ, ἰδίως ὅταν πρόκειται γιὰ παιδιά ἄπειρα. Μιὰ συλλογὴ ἀπὸ κογχύλια καὶ θαλασσινὰ, ἀπὸ πετρώματα, ἀπὸ ταριχευμένα ζῶα, ἐντομα, φύλλα καὶ ἄνθη πατημένα, γραμματόσημα κλπ.κλπ. καλλιερgeῖ καὶ πλουτίζει τὸν πνευματικὸν κόσμον τῶν παιδιῶν παραστατικὰ. Ἐπιβάλλεται ὁμοῦ καὶ ἡ ταξινομήσιν καὶ ἡ παρουσίασιν (ἔστω

1. Ἐπιτύμβια στήλη τοῦ Κρανῶνος Θεσσαλίας. Ἄρθρον Βάννας Χατζημιχάλη, ἐφημ. «Τὸ Βῆμα» 9ης Ἰουλίου 1961.

και με πρόχειρα μέσα) να είναι συστηματική, και σ' αυτό θα ἐπιστατεί ο ειδικός δάσκαλος. Μαζί με τον ἐπιστημονικό διαχωρισμό θα νιώσουν τα παιδιά, χωρίς ίσως να το συνειδητοποιούν, μιὰ πνευματική πειθαρχία, μιὰ συστηματοποίηση γνώσεων, που θα τις εφαρμόσουν και αργότερα στη ζωή τους. Η μανία της συλλογής, της σύγκρισης γενικά, ἐλκύει τα παιδιά και ένα νεανικό ενδιαφέρον εύκολα μπορεί να ἐξελιχθεί σε κλίση ἐπαγγελματική ή ἐπιστημονική.

Σε μᾶς λείπουν δυστυχώς συνήθως τα πλούσια ἐπὶ οπτικά, καθώς και να νεώτερα διδακτικά μέσα που διαθέτουν ἄλλοι τα σχολεία (βιβλιοθήκες δανειστικές, συλλογές ἀπὸ φίλμ και εἰκόνες γιὰ κινηματογραφική προβολή, δίσκοι γραμμοφώνου κλπ.) και ὑποχρεώνεται ἐκεῖνος που διδάσκει με κόπο και ἐπιμονή να ἀναπληρώνει τις ἐλλείψεις τοῦ σχολείου. Ἐχει ὁμως τὴ μεγάλη ικανοποίηση να βλέπει ὅτι ἡ κάθε προσωπική του προσπάθεια γεμίζει ἓνα κενό, γίνεται προσφορά στὴ διασμένη ψυχὴ τῶν παιδιῶν μας.

Ἡ διεθνὴς ἀλληλογραφία ἀπὸ σχολεία και τάξεις, ἡ ἀνταλλαγὴ εἰκονογραφημένων δελταρίων ἀνοίγει και αὐτὴ ὁρίζοντας στὰ νιάτα. Σε μᾶς καταντᾷ ὁμως βασικὴ δυσκολία ἡ γλώσσα. Ἡ ἑλληνική εἶναι τόσο λίγο γνωστὴ ἔξω ἀπὸ τὰ ἑλληνικά σύνορα που συνήθως χρειάζεται να βρεθεῖ κάποιος ἐθελοντὴς διερμηνέας, και φυσικὰ χάνεται ἔτσι τὸ αὐθόρμητο τῆς ἀμεσης ἐπαφῆς που θὰ εἶχε ἄλλῳ ἢ ἀνταλλαγῇ τοῦ γραπτοῦ λόγου.

3. Οἱ «Φίλοι» τοῦ Μουσείου Μπενάκη στὴν Ἀθήνα εἶναι σύλλογος με δικό του Διοικητικὸ Συμβούλιο και 260 περίπου μέλη. Πέρσι ἀποφάσισαν να προκηρύξουν ἓνα πρωτότυπο διαγωνισμό και ἡ δοκιμὴ αὐτὴ μπορεί ἴσως να χρησιμεύσει ὡς πείρα σε ἄλλους. Στὸ διαγωνισμό καλοῦνταν να λάβουν μέρος με γραπτὴ ἐκθεση μαθητὲς τῆς 6ης τάξης τοῦ Δημοτικοῦ τῆς περιφέρειας Ἀθηνῶν και Γυμνασιόπαιδα τῆς 5ης και 6ης τάξης τῆς ἴδιας περιφέρειας. Τὸ θέμα που δόθηκε γιὰ ἐκθεση στὰ Δημοτικὰ Σχολεία περιοριζότανε στὴν ὅλη τῆς ἱστορίας που διδάσκεται στὴν τελευταία τάξη και ἦταν : «Τί σᾶς ἔκαμε μεγαλύτερη ἐντύπωση ἀπὸ τὰ ἐκθέματα τοῦ Μουσείου που ἀναφέρονται στὴ νεώτερη ἱστορία μας ἀπὸ τὸ 1821 και ἔδω;». Γιὰ τις δύο τάξεις τοῦ Γυμνασίου τὸ ἐρώτημα ἦταν πιὸ ἐλεύθερο, μπορούσαν δηλαδὴ τὰ ἴδια τὰ παιδιά να διαλέξουν τὸ θέμα τους ἱστορικό, καλλιτεχνικό ἢ ἄλλο. Ἦταν : «Τί σᾶς ἔκανε μεγαλύτερη ἐντύπωση στὸ Μουσεῖο Μπενάκη;».

Ἡ μιὰ ἐγκύκλιος πολυγραφώθηκε και μοιράστηκε στοὺς ἐπτὰ Ἐπιθεωρητὰς Στοιχειώδους Ἐκπαιδύσεως Ἀθηνῶν, μαζί με εἰκονογραφημένους Ὁδηγοὺς τοῦ Μουσείου. Ἐτόνισε ὅτι σκοπὸς τοῦ διαγωνισμοῦ ἦταν να βοηθήσει να γίνει πιὸ γνωστός στὴ νέα γενεὰ ὁ ἱστορικός, ἐθνολογικός και καλλιτεχνικός πλοῦτος τοῦ Μουσείου που ἀποτελεῖ ἐθνικὸ κεφάλαιο. Παρόμοια ἐγκύκλιος με Ὁδηγὸ τοῦ Μουσείου στάλθηκε σε 122 Γυμνάσια και Σχολές τῆς περιφέρειας Ἀθηνῶν. Τὰ βραβεῖα ἦταν καθωρισμένα. Γιὰ τὰ Γυμνάσια, πρῶτο : ἓνα τριήμερο ταξίδι στὴν Ἑλλάδα και τιμητικὴ ἀνακήρυξη τοῦ βραβευμένου ὡς ἰσόβιου μέλους τῶν «Φίλων τοῦ Μουσείου». Δεύτερο. Ἐνα βιβλίο πολυτελὲς με ἱστορικό ἢ καλλιτεχνικό περιεχόμενο. Τρίτο : Δεῦκωμα με ἐνθύμια τοῦ Μουσείου. Γιὰ τὰ Δημοτικὰ Σχολεία ἀντίστοιχα : Μιὰ φωτογραφικὴ μηχανὴ με φίλμ, ἓνας δερμάτινος χαρτοφύλακας και ἓνα λεύκωμα με ἐνθύμια τοῦ Μουσείου. Τετράμηνη προθεσμία δόθηκε, ὥστε να ἔχουν καιρὸ τὰ παιδιά να ἐπισκεφθοῦν τὸ Μουσεῖο κατὰ τάξεις και στὴν ἀνάγκη να ἐπαναλάβουν μόνι τους τὴν ἐπίσκεψη σε μέρες ἐλεύθερης εἰσόδου. Συνολικὰ μοιράστηκαν 130 Ὁδηγοὶ εἰκονογραφημένοι δωρεὰν και ἑκατοντάδες ἐγκύκλιοι.

Και τώρα ἐρχόμαστε στὸν ἀπογοητευτικὸ ἀπολογισμό... Ἀπὸ τὰ 122 Γυμνάσια και ἀνάλογες Σχολές τῆς Ἀθήνας ἔλαβαν μέρος μόνο 5 με 12 ἐκθέσεις. (Ἡ ἐγκύκλιος ὁρίζε να γίνει ἡ σχετικὴ ἐπιλογὴ στὸ σχολεῖο και να σταλοῦν οἱ 2-3 ἐκθέσεις τῆς κάθε τάξης που θὰ κρίνονταν ὡς καλύτερες). Ἀπὸ ὅλα τὰ Δημοτικὰ συμμετεῖ-

χαν μόνο 4 σχολεία με 7 ἐκθέσεις ! Τὰ «συνεργεῖα» που εἶχαν ἐτοιμαστῇ γιὰ μιὰ πρώτη, δεύτερη και τελικὴ ἐπιλογὴ τῶν γραπτῶν και που ἀποτελοῦνταν ἀπὸ ἐκλεκτοὺς ἐκπαιδευτικούς, λογοτέχνες και μέλη τοῦ Συλλόγου τῶν «Φίλων τοῦ Μουσείου», βρέθηκαν ἐμπρὸς στὸ ἀναπάντεχο αὐτὸ ἀποτέλεσμα. Ὁμόφωνα ἀποφάσισαν ὁμως ὅτι ὁ διαγωνισμός δὲν μπορούσε να ἀκυρωθεῖ, γιατί θὰ ἦταν ἄδικο ἀπέναντι στὰ παιδιά που εἶχαν διαγωνιστεῖ. Ἡ τελετὴ λοιπὸν τῆς ἀπονομῆς ἔγινε τὴν καθορισμένη μέρα. Ἦρθαν με τοὺς γονεῖς τους τὰ 6 παιδιά που εἶχαν βραβευτεῖ, τὰ Μέλη τῆς ἐξεταστικῆς ἐπιτροπῆς, τὸ Διοικητικὸ Συμβούλιο τῶν «Φίλων τοῦ Μουσείου» καθώς και τὸ Διοικητικὸ Συμβούλιο τοῦ ἴδιου τοῦ Μουσείου Μπενάκη. Λίγα λόγια σχετικὰ με τὸ Μουσεῖο και τὸ σκοπὸ τοῦ διαγωνισμοῦ ἀκουσαν τὰ παιδιά, τὰ ὀνόματά τους και τὰ σχολεῖα στὰ ὁποῖα φοιτοῦν ἀναφέρθηκαν και στὸ τέλος διάβασαν ὅσοι πῆραν τὰ δύο πρῶτα βραβεῖα μεγαλόφωνα τις ἐκθέσεις τους στοὺς ἀκροατὲς, που δὲν τις ἤξεραν. Τὸ Α' βραβεῖο Γυμνασίου τὸ πῆρε μιὰ μαθήτρια Δημοσίου Γυμνασίου Θηλέων, τὸ Β' και Γ' παιδιὰ τῶν Κολλεγίων (ἀρρένων και θηλέων). Τοῦ Δημοτικοῦ πάλι τὸ Α' και Β' βραβεῖο τὸ πῆραν ἀγόρια Ἰδιωτικοῦ σχολείου και τὸ Γ' ἓνα κορίτσακι δημοσίου Δημοτικοῦ. Ἡ συγκίνηση τῶν παιδιῶν τὴν ὥρα που παραλάμβαναν τὸ βραβεῖο τους, ἡ ἐκφραση χαρᾶς και τὸ καμάρι τους γιατί ἔβλεπαν πῶς ἡ προσπάθειά τους ἐκτιμήθηκε, ἦταν ἡ μεγάλη ικανοποίηση που νιώσανε ὅσοι εἶχαν κοπιᾶσει με τὴν ὁργάνωση τοῦ διαγωνισμοῦ αὐτοῦ.

Ὡς ἀποτέλεσμα, μπορεί ἴσως να χαρακτηρισεῖ ἀποτυχημένη ἡ προσπάθεια αὐτὴ, και ὁμως ὅλοι συμφώνησαν να γίνει πάλι προκήρυξη διαγωνισμοῦ στὸ νέο σχολικὸ ἔτος. Πιθανότατα θὰ γίνει με διαφορετικὸ τρόπο και με ἄλλο θέμα, θὰ καθιερωθεῖ ὁμως ὡς προσπάθεια μορφωτικὴ τοῦ Μουσείου.

Πολὺ χαρακτηριστικὴ ἦταν ἡ διαφορὰ που παρουσίαζαν στὸ ἀντίκρισμα τοῦ ἴδιου θέματος τὰ ἀγόρια ἀπὸ τὰ κορίτσια. Στὰ κορίτσια ὑπῆρχε κάποια ἐκφραση ρομαντισμοῦ. Θαύμαζαν τὰ «λεπτά» κεντήματα, τὰ «ὠραῖα» ἀσημουργήματα, τις φορεσιὲς με τὴν «ἀφάνταστη» ποικιλία τους. Ἀκόμα και τὰ ἱστορικὰ κειμήλια και τὴν ξένη τέχνη τῆς Ἀνατολῆς τὴν περιέγραφαν με ρομαντικὴ ἀναπόληση. Ἀντίθετα τὰ ἀγόρια ἔγραφαν ὅλα γιὰ τὰ «ὀπλά», γιὰ τὰ ἱστορικὰ γεγονότα που γνώριζαν και που τοὺς ἔφεραν στὴ μνήμη τὰ ἐκθέματα. Ὁ τρόπος με τὸν ὁποῖο ἀντιμετώπιζαν και περιέγραφαν τὴ μεγάλη ποικιλία που παρουσιάζει στὸν ἐπισκέπτη τὸ Μουσεῖο Μπενάκη, ἦταν γενικὰ πιὸ τακτικός. Ἐνας μικρός, τῆς 6ης Δημοτικοῦ, ἀρρέστηκε σε μιὰ σελίδα ν' ἀπαριθμήσει τί εἶχε δεῖ και τελείωνε με αὐτὴ τὴ χαρακτηριστικὴ παράγραφο που δέχνη ὁμως ἀντίληψη και κάποια βαθύτερη σκέψη : «Ἀπ' ὅλα αὐτά, μεγαλύτερη ἐντύπωση μοῦ ἔκαναν τὰ ὀπλά και τὰ σπαθιὰ τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ 1821. Ἀπὸ τὸν ὀπλισμό καταλαβαίνει κανεὶς ὅτι οἱ πρόγονοί μας ἐμάχονταν με τοὺς ἐχθροὺς σῶμα με σῶμα, γιατί τὰ σπαθιὰ τότε μόνο μπορούν να χρησιμοποιηθοῦν και ἐπομένως πρέπει να ἦσαν πολλοὶ γενναῖοι και ἀνδρείοι.»

Διαγωνισμοὶ παρόμοιοι με τὴν προσπάθεια τῶν «Φίλων τοῦ Μουσείου Μπενάκη» μπορούν να γίνουν γιὰ ἱστορικούς χώρους, γιὰ πρόσωπα ἱστορικά που ἔζησαν στὸν τόπο, γιὰ τὸ ὑπάρχον μουσεῖο, γιὰ ἀντικείμενα λαϊκῆς τέχνης κτλ. Μπορεῖ ἀκόμη να γίνει και διαγωνισμός εἰκαστικῆς τέχνης με σχέδια τῶν παιδιῶν και τόσα ἄλλα. Τὰ παιδιά πρέπει να γνωρίσουν και ν' ἀγαπήσουν τὸ καλλιτεχνικὸ και ἐθνολογικὸ παρελθὸν τοῦ τόπου μας. Πρέπει να μάθουν να σέβονται τὰ προγονικά τους, γιατί ἡ γενεὰ που δὲ λογαριάζει τὴν πνευματικὴ τῆς κληρονομία εἶναι καταδικασμένη να βρεῖ βάσεις, δικές της, να ἀνοίξει νέους δρόμους, σὰ να ἦταν «πρωτόπλαστη». Περιττεῖ να ἐπαναλαμβάνομε στὰ παιδιά μας και να ἀναμασσοῦμε μέχρι κόρου τις τετριμμένες πιά φράσεις γιὰ τοὺς «ἐνδόξους ἡμῶν προγόνους», ἂν αὐτοὶ οἱ πρόγονοι εἶναι μόνο νεκρὰ ὀνόματα που τὰ συλλαβίζουν στὸ βιβλίο. Ἄν δὲν γνωρίσουν, ἂν δὲν ἴδουν ζωντανό, χειροπιαστὸ κάτι γιὰ τοὺς προγόνους αὐτοὺς, τὸ πῶς ζοῦσαν, πῶς ντύ-

νονταν, τί δημιούργησαν τὰ χέρια καὶ ἡ σκέψη τους, δὲν θὰ ξυπνήσει ποτὲ ἡ ἀγάπη καὶ ὁ σεβασμὸς στὴν ψυχὴ τῶν παιδιῶν μας.

4. Τὰ περισσότερα ἐπαρχιακὰ μουσεῖα στὴν Ἑλλάδα εἶναι ἀρχαιολογικά. Πολλὰ ἔγιναν σὲ ἀρχαιολογικοὺς χώρους καὶ συχνὰ δὲν εἶναι παρὰ πρόχειρα ὑπόστεγα, ὅπου βρίσκονται ἀποθηκευμένα τοπικὰ εὐρήματα. Αὐτὸ ἐνισχύει τὴν ἀποψη ὅτι ὁ χώρος ὁ ἴδιος γίνεται ἔτσι μουσειακός, ὅτι πρέπει νὰ τὸν ἐπισκέπτονται οἱ «πιστοί» μὲ ἀγάπη καὶ εὐλάβεια καὶ νὰ τὸν προφυλάγουν ὅλοι ἀπὸ κάθε τυχαία βλάβη. Δυστυχῶς συμβαίνει συχνὰ οἱ πιδ κοιντοὶ κάτοικοι σπουδαίων ἱστορικῶν τόπων νὰ τοὺς ἀγνοοῦν τελείως. Ἀκόμη καὶ στὴν Ἀθήνα ὑπάρχουν Γυμνάσια καὶ Σχολεῖα ποὺ δὲν ἀνέβασαν τοὺς μαθητὲς τους στὸν «ιερὸ βράχο», ποὺ δὲν τοὺς πῆγαν στὸ Θησεῖο, στὴν Ἀρχαία Ἀγορά. Πολὺ περισσότερο θὰ ἀγνοοῦν τὰ μουσεῖα μας, ὅς εἶναι καὶ μοναδικὰ στὸν κόσμῳ. Σὲ κάθε σχολικὴ ἢ ἄλλῃ ἐκδήλωσιν ὅμως θὰ γίνεται λόγος γιὰ τοὺς «προγόνους», χωρὶς νὰ ἐνοχλεῖται κανεὶς γιὰ τὸ ἀσυμβίβαστο τοῦ λόγου μὲ τὴν πράξιν.

Ἡ Προτεύουσα, εἰδικά, συγκεντρώνει πολλῶν εἰδῶν ἀξιόλογα μουσεῖα. Θὰ μπορούσαν δηλαδὴ ἀρκετὰ μαθήματα νὰ γίνουν παραστατικά καὶ ζωντανά, νὰ ἀποκτήσουν οἱ μαθητὲς δική τους ἀκριβὴ ἀντίληψη γιὰ τὴ μορφὴ ἀπὸ ὅσα τοὺς περιγράφουν. Ἡ τέχνη, ἡ ἱστορικὴ ἐξέλιξις τοῦ τόπου, τὸ νόμισμα, ἡ γεωλογία, τὰ ζῶα καὶ τὰ ἔντομα, ἡ φύσις ὅλη θὰ παρουσιάζονταν ἔτσι συγκεκριμένα καὶ χειροπιαστὰ καὶ θὰ ἐντυπώνονταν καλύτερα στὴ μνήμη τῶν παιδιῶν.

Τὰ τελευταῖα χρόνια ὁργανώθηκαν στὴν ἐπαρχία, ἐκτὸς ἀπ' τὰ ἀρχαιολογικά μουσεῖα, καὶ ἀρκετὰ ἐθνολογικά, λαογραφικά, καλλιτεχνικά. Τὰ πιδ πολλὰ ξεκίνησαν ἀπὸ κάποια ἀτομικὴ συλλογὴ ἢ ἀπὸ τὴν πρωτοβουλία ἀνθρώπων ποὺ ἀγάπησαν τοὺς θησαυροὺς τοῦ τόπου μας καὶ θέλησαν νὰ τοὺς περισώσουν. Τέτοια ἔχει νὰ ἐπιδείξει τὸ Γαλαξείδι, τὸ Μέτσοβο, τὰ Γιάννενα, ἡ Θεσσαλονίκη, ἡ Πύλος, τὸ Ἡράκλειο Κρήτης καὶ ἄλλες πόλεις. Ἀκόμη καὶ πινακοθήκες γίνεται προσπάθεια νὰ ὁργανωθοῦν. Φυσικά ὁ Δῆμος ἢ ἄλλοι τοπικοὶ ὁργανισμοὶ πρέπει νὰ παρασταθοῦν καὶ νὰ ὑποβοηθοῦν τὰ ἔργα αὐτά, γιὰτὶ δύσκολα εἶναι αὐτοσυντήρητα.

Ἡ μουσειακὴ προβολὴ ἐνὸς ἀντικειμένου ξυπνᾷ τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὸ σεβασμὸ στὴ συνείδησι καὶ τοῦ πιδ ἀγοράμματος ἀκόμη. Σὰ δει πὼς ἓνα ὑφαντό, μιὰ ποδιά, ἓνα τσεμπέρι ἢ καὶ μιὰ ρόκα ἔχει ἐκτεθεῖ σὲ μουσεῖο, «ἀπὸ κείνους ποὺ ξέρουν πιδ πολλά», ἀρχίζει νὰ ἐκτιμᾷ ὁ ἴδιος αὐτὸ ποὺ ἔμεινε παραχωμένο σὲ μιὰ σεντούκι ἀπὸ τὸν καιρὸ τῆς γιαιγιάς του. Ἐτσι γεννιέται ἡ ἀγάπη γιὰ τὸ παρελθόν, γιὰ τὴν κληρονομιά, ποὺ ἔως κάποτε σχεδὸν τὴ ντρέπονταν, γιὰτὶ στὴ βιασύνη τῆς σημερινῆς ἐποχῆς τὰ χειροποίητα κατάντησαν ἀναχρονισμός καὶ εἶναι ἀσύμφορα μὲ τὸν ὑπάρχοντα συναγωνισμό. Ὁ ἀπλοϊκὸς ἄνθρωπος εἶναι φυσικὸ νὰ ἐκτιμᾷ πιδ πολὺ ἐκεῖνο ποὺ παράγει ἡ μηχανή, γιὰτὶ εἶναι πιδ ὁμοιόμορφο, πιδ τέλειο ἀπὸ τὸ χειροποίητο. Αὐτὸ ποὺ δημιούργησε ὁ ἴδιος ἢ οἱ πρόγονοί του μὲ πρωτόγονα μέσα, μὲ κόπο περισσότερο, μὲ νυχτέρια ἀλλὰ καὶ μὲ καλλιτεχνικὸ μεράκι, τὸ παραμερίζει ὡς ἄχρηστο μὲ ἓνα: «δὲν ξέρανε καλύτερα» καὶ πέφτει μὲ ξιπασία νεόπλουτον στὸ «πιδ πολιτισμένο». Τὰ φανταχτερὰ σχέδια καὶ ἡ πρακτικὴ χρῆσις τοῦ νάυλον τὸν θαμπώνουν φυσικά. Οἱ πονηροί, ποὺ ξέρουν τὴν ἀξία τοῦ χειροποίητου, πάντα θὰ τὸν ἐκμεταλλευντοῦν καὶ θὰ ἀνταλλάξουν μὲ λίγο τσίτι ἢ τίς ἀντίστοιχες δραχμὲς ἓναν κεντητὸ ποδόγυρο ἢ ἓναν ὠραῖο τσοβρέ.

Στὴ Γαλλία γίνεται μεγάλη προσπάθεια τὰ τελευταῖα χρόνια νὰ ἀναπτύξουν τὸ τοπικιστικὸ πνεῦμα καὶ τὴν ἀγάπην τῆς περασμένης ἱστορίας. Νὰ συνδυάσουν παραδόσεις, φορεσιές, τραγούδια καὶ χοροὺς μὲ βιοτεχνία καὶ φυσικά προϊόντα τοῦ τόπου. Μὲ τὸ πνεῦμα αὐτὸ καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ τουρισμοῦ ὁργανώθηκαν διάφορα μουσεῖα. Ἐτσι στὴν Αὐβεργνε π.χ. σὲ παλὴ μύλο ποὺ ἦταν ἐργαστήρι γιὰ χαρτί, ἔγινε τὸ «μουσεῖο τοῦ χαρτιοῦ» ποὺ παρουσιάζει ὅλη τὴν ἐξέλιξιν τῆς χαρτοποιίας. Παρόμοιο ἔγινε καὶ στὴν Ὁλλανδία τελευταίως. Σὲ οἰνοπαραγωγικά μέρη ἔγιναν

«μουσεῖα τοῦ κρασιοῦ» ποὺ δείχνουν μὲ εἰκόνες καὶ ἀναπαραστάσεις ὅλη τὴν ἱστορία τοῦ κρασιοῦ ἀρχίζοντας ἀπὸ τίς ἀρχαῖες ἐλληνικὲς πηγὲς καὶ τοὺς ἀμφορεῖς ποὺ μετέφεραν τότε ἔως τίς μακρινὲς Ἑλληνικὲς ἀποκίες τὸ θεῖο δῶρο τοῦ Διονύσου. Τὸ «Μουσεῖο τῆς Μαριονέττας» ἔγινε στὴ Lyon, γιὰτὶ ἐκεῖ πρωτοπαρουσιάστηκαν οἱ κοῦκλες αὐτὲς στὸ κοινό. «Μουσεῖο Εἰκονογραφίας» ἔγινε στὸ Εῤῥινάλ, γνωστὸ γιὰ τίς τυπωμένες ἐγχρωμες λαϊκὲς εἰκονογραφήσεις του. Σὲ πολλὰ ἄλλα μέρη ἔγιναν μουσεῖα μὲ παρόμοιο τοπικὸ ἐνδιαφέρον. Εἶναι καιρὸς ἀκόμη νὰ δημιουργηθοῦν καὶ σὲ μᾶς μουσεῖα μὲ τὸ πνεῦμα αὐτό. Θὰ παρουσίαζαν ἐξαιρετικὸ ἐνδιαφέρον καὶ ἔτσι θὰ σωζότανε, ἔστω καὶ μουσειακά, ὁ τρόπος τῆς χειροποίητης παραγωγῆς.

Μουσεῖα «Κεραμοργίας» μπορούσαν νὰ γίνουν σὲ τόσα μέρη σὰν τὴν Αἴγινα, Κόρινθο κλπ. ὅπου ἀπὸ τὰ πολὺ ἀρχαῖα χρόνια ἡ ἴδια πασίγνωστη τέχνη ἐξακολουθεῖ νὰ ὑπάρχει, ἔστω καὶ ἂν τὸν τελευταῖο καιρὸ ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὴν ἐξέλιξιν τῆς ζήτησης, τῆς οἰκιακῆς ἀνάγκης καὶ τῆς «μῦδας», δυστυχῶς. Τὰ χειροποίητα σταμπάτα ἀπὸ τὰ Ἀμπελάκια καὶ ἄλλοι, ποὺ κοντεύουν νὰ τὰ ἀντικαταστήσουν τὰ μηχανοποίητα «τουριστικά» παρδαλὰ μαντήλια, τὰ ἀσημοργικά, τὰ χάλκινα, τὰ γοναρικά τῆς Καστοριάς, οἱ ἀνεμόμυλοι ποὺ στολίζουν σὰν ἀσπρισμένοι σκελετοὶ τόσο γραφικὰ μερικὰ τοπεῖα μας καὶ ποὺ κατάντησαν πλέον περιττοί, θὰ μπορούσαν νὰ σωθοῦν, μὲ λίγα ἔξοδα νὰ συντηρηθοῦν καὶ νὰ γίνουν χαρακτηριστικὰ τοπικὰ μουσεῖα.

Ἐνας Δάσκαλος μὲ ψυχὴ, ἓνας Δήμαρχος ἢ Πρόεδρος Κοινότητος θὰ ἀρκοῦσε γιὰ νὰ ἀνάψει τὴ σπῖθα. Ἡ «τουριστικὴ συνείδησις» ποὺ συχνὰ παίρνει στὸν τόπο μας τόσο στραβὴ γραμμὴ καὶ παρεξηγεῖται ἀπὸ τοὺς ἀπλοϊκοὺς, θάβρισκε ἓνα ὠραῖο στάδιο γιὰ δρόσιν καὶ ἀνάπτυξιν. Θὰ καλλιεργοῦσε τὴν ἐθνικὴ, προγονικὴ περηφάνεια, χωρὶς ξιπασμένες ἐκδηλώσεις καὶ θὰ ξυπνοῦσε συνάμα τὴν ἀγάπην γιὰ τὸ πρόσφατο, τὸ τόσο πονεμένο, πολὺπαθο παρελθόν μας.

Ἐστω καὶ ἂν εἶναι λιγότερο γνωστὴ αὐτὴ ἡ σελίδα τῆς ἱστορίας μας σὲ πολλοὺς ξένους, ποὺ ξέρουν μονάχα τοὺς «προαιώνιους» προγόνους μας, ἐμεῖς σὰ ζωντανὴ φυλὴ σ' αὐτοὺς τοὺς κοντινοὺς προπάτορες, σ' αὐτοὺς ποὺ ὄργωναν μὲ ξύλινο ἄροτρο τὰ χωράφια τους, σ' αὐτοὺς χρωστᾶμε τὴν ἐλευθερίαν μας, τὴν ὑπαρξὴν μας τὴν ἐθνική. Ἡ πρόσφατη κληρονομιά πρέπει νὰ γίνῃ συνειδητὴ στὰ παιδιὰ μας καὶ πρέπει νὰ τὴ σώσουμε, γιὰ αὐτὰ τὰ ἴδια, ἀπὸ τὴν ἀφάνεια, ὅπως προσπαθοῦμε νὰ περισώσουμε τοὺς γκρεμισμένους ναοὺς καὶ τὰ ἱστορικὰ μνημεῖα μας. Νὰ τὴ σώσουμε μὲ εὐγνωμοσύνη, γιὰ κείνους ποὺ χάθηκαν, μὲ κατανόησι καὶ μὲ στοργή.

BIPTINIA AΛ. ZANNA

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΣΤΙΣ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΕΣ ΣΧΟΛΕΣ

Πολλὲς φορὲς γίνεται λόγος γιὰ τὴν πορεία ποὺ κάνει ἡ σύγχρονη κοινωνία πρὸς τὴν Τεχνική, καὶ ἄλλες τόσες τονίζεται ἡ ἀνάγκη ν' ἀκολουθήσῃ καὶ ἡ Παιδεία τὸν παράλληλο δρόμο. Κι' αὐτὸ εἶναι σωστό. Γιὰτὶ χωρὶς σύγχρονο προσανατολισμὸ τῆς Παιδείας πρὸς τίς νέες κατευθύνσεις ποὺ παρουσιάζονται, πρὸς τίς νέες κοινωνικὲς ἀνάγκες ποὺ διαμορφώνονται, εἶναι ἀδύνατο νὰ γίνῃ πραγματικότητα ὅποιοςδήποτε κοινωνικὸς δραματισμός.

Ἐτσι καὶ στὶς μέρες μας τὸ χρέος τῆς Παιδείας παρουσιάζεται ὁλοφάνερο. Ἀφοῦ συλλάβῃ, στὸ σύνολο τους, τὰ νέα κοινωνικά αἰτήματα, ὀφείλει νὰ τοὺς δώσῃ τὴ δυνατότητα νὰ γίνουν πράξις, νὰ γίνουν ζωὴ.

Γιὰ νὰ μπορέσῃ ἡ Παιδεία μας ν' ἀνταποκριθῇ στὰ νέα της καθήκοντα, πρέπει ν' ἀντιμετωπίσῃ μιὰ σειρά ἀπὸ προβλήματα βασικά καὶ θεμελιακά. Ὅλα συγκεντρώνονται γύρω ἀπὸ ἓνα, ποὺ εἶναι κεντρικὸ, τὴ λειτουργία δηλ. πολυάριθμων

Ἐπαγγελματικῶν Σχολῶν, ὅπου θὰ ἐξειδικεύονται τὰ ἀπαραίτητα στελέχη καὶ θὰ προετοιμάζονται οἱ κατάλληλοι ἄνθρωποι, φορεῖς καὶ πλάστες τῶν νέων κοινωνικῶν ἰδανικῶν. Μὰ ἡ λειτουργία πάλι τῶν σχολῶν ἔχει βασικὲς προϋποθέσεις: κτήρια κατάλληλα καὶ ἐπαρκῆ, ἐργαστηριακὲς ἐγκαταστάσεις κ.ά. Πέρα ὅμως ἀπὸ τὰ προβλήματα αὐτά, πὺν ἀνάγονται περίπου στὸν οἰκονομικὸ τομέα, ὑπάρχουν καὶ ἄλλα πὺν παρουσιάζονται εὐθὺς ὡς ἀρχίσει ἡ λειτουργία μιᾶς Ἐπαγγελματικῆς Σχολῆς, καὶ εἶναι συνυφασμένα μὲ τὴν διδακτικὴ ἐργασία καὶ σχετικὰ μὲ τὴν Ψυχολογία καὶ τὴν Παιδαγωγική.

Εἶναι ἀλήθεια πὺς οἱ δύο αὐτὲς ἐπιστῆμες, πάνω στίς ὁποῖες θεμελιώθηκε κάθε εἶδους Παιδεία, μέχρι σήμερα, μελέτησαν τὰ προβλήματα καὶ τίς μεθόδους ἐργασίας, ὅπως παρουσιάστηκαν στοὺς συνήθεις τύπους σχολείων, κ' ἐξαντλητικὰ παρουσίασαν τὰ πορίσματά τους σὲ συγγράμματα, μελέτες, σεμινάρια. Τώρα μὲ τὴν στροφή τῆς Παιδείας πρὸς τὴν τεχνικὴ καὶ ἐπαγγελματικὴ κατεύθυνση, θὰ μπορούσε νὰ διερωτηθῇ κανεὶς, ἂν δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ στραφοῦν οἱ δύο αὐτὲς ἐπιστῆμες, στενολοβάτες κάθε Παιδείας, πρὸς τοὺς νέους τύπους σχολείων καὶ νὰ φωτίσουν τὸ ἔργο πὺν ἐπιτελεῖται μέσα σ' αὐτά. Ἐτσι θὰ μπορούσαν ν' ἀντιμετωπισθοῦν προβλήματα ἐργασίας στίς Ἐπαγγελματικὲς Σχολές, μερικὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα παρουσιάζομε ἐδῶ:

1) Πρῶτο πρόβλημα ἐργασίας πὺν παρουσιάζεται στίς Ἐπαγγελματικὲς Σχολές εἶναι ἡ διαφορά τοῦ μορφωτικοῦ ἐπιπέδου τῶν μαθητῶν. Εἶναι γνωστὸ πὺς σύμφωνα μὲ τὰ διατάγματα τῶν ἀρμοδίων Ὑπουργείων γίνονται δεκτοὶ γιὰ φοίτηση μαθητὲς μ' ἓνα κατώτατο ὅριο ἐκπαιδύσεως, ἀπόφοιτοι π.χ. Δημοτικοῦ ἢ μὲ ἐνδεικτικὸ Γ' Γυμνασίου. Πέρα ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτό, πὺν ἀποτελεῖ τὴν ἀφετηρία, κλιμακώνονται τίτλοι σπουδῶν μέχρι καὶ τοῦ ἀπολυτηρίου τοῦ Γυμνασίου. Ἐτσι στὴν ἴδια αἶθουσα συγκεντρώνονται γιὰ νὰ διδαχτοῦν κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο — πὺς νὰ γίνῃ διαφορετικὰ; — νέοι καὶ νέες ἀπόφοιτοι Δημοτικοῦ, ἀπόφοιτοι Γυμνασίου. Κοντὰ σ' αὐτὸ πρέπει νὰ λογαριάσωμε καὶ τὸ γεγονός πὺς πολλοὶ μαθητὲς τελείωσαν τὸ δημοτικὸ σχολεῖο πρὶν ἀπὸ 15 χρόνια, ἐνῶ δίπλα τους ὑπάρχουν ἄλλοι πὺν μόλις τελείωσαν ἢ τελειώνουν τὸ Γυμνάσιο. Ἡ κατάσταση αὐτή, τόσο συνηθισμένη στίς διάφορες τάξεις τῶν Ἐπαγγελματικῶν Σχολῶν, δημιουργεῖ ἀπειρες δυσκολίες διδακτικῆς ὕψης, πὺν καὶ οἱ πὺς ἐμπειροὶ παιδαγωγοὶ δυσκολεύονται, ὥρες-ὥρες, νὰ τίς ξεπεράσουν.

2) Ἡ διαφορά ἡλικίας τῶν μαθητῶν ἀποτελεῖ ἐπίσης χαρακτηριστικὸ μὰ καὶ ἀδυναμία τῶν Ἐπαγγελματικῶν Σχολῶν. Σὲ μιὰ Σχολὴ Κομμωτικῆς π.χ. οἱ 80 μαθήτριες κατανέμονται ἀνάμεσα σὲ ἡλικίες 15-40 χρόνων. Εἶναι γνωστὸ πὺς ὅσο ἀλλιῶτικα λειτουργοῦν ἡ ἀντίληψη καὶ οἱ μηχανισμοὶ ἀφομοίωσης ὕλης σὲ παιδιὰ καὶ σὲ ἐνήλικους, ἰδίως στὰ θεωρητικὰ μαθήματα. Συχνὰ βλέπομε μαθήτριες μεγαλύτερης ἡλικίας, ἀπόφοιτες Δημοτικοῦ, νὰ χειρίζονται μὲ κόπο καὶ αὐτὸ τὸ μολύβι, πρᾶγμα πὺν συνοψίζει ὅλων τῶν εἰδῶν τίς προσπάθειες πὺν πρέπει νὰ καταβληθοῦν, ἀπὸ τοὺς δασκάλους καὶ τὸ μαθητῇ, γιὰ τὰ ἐπιτευχθῇ κάποιο ἀποτέλεσμα, ν' ἀφομοιωθῇ π.χ. ἡ ὕλη τῆς Χημείας, Ἡλεκτρολογίας, Αἰσθητικῆς, Ὑγιεινῆς κόμης καὶ τῶν ἄλλων θεωρητικῶν μαθημάτων πὺν προβλέπονται στὸ πρόγραμμα τῶν Σχολῶν Κομμωτικῆς.

3) Ἐνα ἄλλο ζήτημα ἀπὸ τὸ ὁποῖο προκύπτουν πολλὲς δυσκολίες διδακτικῆς μορφῆς εἶναι ἡ διαφορά τεχνικῶν δεξιοτήτων ἀνάμεσα στοὺς μαθητὲς. Μερικοὶ ἔρχονται προικισμένοι γιὰ τὸ ἐπάγγελμα πὺν διάλεξαν, ἄλλοι πάλι δὲν παρουσιάζουν οὔτε τίς στοιχειώδεις ικανότητες, πὺν τὸ ἐπάγγελμα ἀπαιτεῖ. Ἐδῶ γίνεται φανερὴ ἡ ἔλλειψη ἐπαγγελματικοῦ προσανατολισμοῦ, πὺν θὰ βοηθοῦσε στὴν ἐκλογή τῶν καταλληλότερων μαθητῶν, ἢ θὰ διευκόλυνε τὴν ἀπομάκρυνση τῶν ἀνεπίδεκτων, κατὰ τὴν διάρκεια τῆς πρώτης σχολικῆς χρονιάς. Ὅμως ἂν λογαριάσῃ κανεὶς τὸ γενικὸ πνεῦμα πὺν διέπει τὴν Παιδεία μας, δὲν θὰ δυσκολευθῇ ν' ἀντιληφθῇ πὺς

τούτῃ ἡ δυσκολία ἐργασίας στίς Ἐπαγγελματικὲς Σχολές εἶναι σχεδὸν ἀξεπέραστη γιὰ σήμερα.

4) Στίς περισσότερες Ἐπαγγελματικὲς Σχολές ὑπάρχει διάχυτη στοὺς μαθητὲς μιὰ ψυχολογία «διαψεύσεως». Ὀφείλεται βασικά, στὸ γεγονός πὺς στὴ χώρα μας ἡ Ἐπαγγελματικὴ Ἐκπαίδευση — γιὰ λόγους ἱστορικοὺς καὶ κοινωνικοὺς — δὲν ἔχει ἐκτιμηθῇ, σύμφωνα μὲ τὴν προσφορά τῆς στὴ ζωὴ, ἀπὸ τὸ σύνολο τοῦ λαοῦ, πὺν ἐξακολουθεῖ νὰ τὴ βλέπῃ σὰν λύση «ἀνάγκης». Οἱ γονεῖς ἐπιζητοῦν καὶ ὄνειρεύονται γιὰ τὰ παιδιά τους τὴν Κλασικὴ Παιδεία, τὸ Πανεπιστήμιο. Τὴν ἀντίληψη αὐτὴ τὴν μεταβιβάζουν στὰ παιδιά, κ' αὐτὰ περιμένουν ἀπὸ τὴν ἐκπαίδευση — ὅχι πάντως τὴν ἐπαγγελματικὴ, κ' ἐδῶ εἶναι ἡ διάψευση — νὰ τὰ ὁδηγήσῃ σὲ ὕψηλὰ σκαλοπάτια κοινωνικῆς ἀποκαταστάσεως. Πολὺ σπάνια οἱ μαθητὲς συνδυάζουν τὴν καλὴ κοινωνικὴ ἀποκατάσταση μὲ τὴν ἐκλογή τοῦ κατάλληλου ἐπαγγέλματος, μὲ τὴν ἀξιοσύνη στὴ δουλειά, μὲ τὴν προσωπικὴ προσπάθεια. Ἐτσι αἰσθάνονται ἀδικημένοι παίροντας τὸ δρόμο πρὸς τὴν ἐπαγγελματικὴν ἐκπαίδευση, νιώθουν νὰ ταπεινώνονται ἀπέναντι στοὺς ἄλλους, τοὺς προνομιοῦχους, πὺν ἀκολουθήσαν ἄλλον εἶδους σπονδὲς καὶ τέλος βρίσκουν πὺς πῆραν αὐτὸ τὸ δρόμο, μόνο γιὰ τὸς ἀποκλείστηκαν οἱ ἄλλοι. Εἶναι φανερό πὺς ἡ ψυχολογία αὐτοῦ τοῦ εἶδους δὲν ἀποτελεῖ θετικὸ στοιχεῖο ἐργασίας στίς Ἐπαγγελματικὲς Σχολές, οὔτε δημιουργεῖ ἀμόσφαιρα γόνιμης ἐργασίας. Γι' αὐτὸ καὶ μὲ πολλοὺς κόπους πρέπει νὰ ξεπεραστῇ.

5) Μιὰ πρόσθετη δυσκολία ἐργασίας στίς Ἐπαγγελματικὲς Σχολές προέρχεται ἀπὸ τὸ γεγονός πὺς πολλοὶ μαθητὲς ἐργάζονται καὶ συχνὰ σὲ ἐργασίες διαφορετικὲς ἀπὸ ἐκεῖνες πὺν σπουδάζουν. Ἐτσι ἔρχονται κουρασμένοι, ἰδίως στίς νυκτερινὲς σχολές, καὶ εἶναι φανερὴ ἡ πρόσθετη προσπάθεια πὺν καταβάλλουν γιὰ νὰ παρακολουθήσουν τὰ μαθήματα καὶ νὰ ἀνταποκριθοῦν στίς ὑποχρεώσεις τους. Ἀπέναντι σ' αὐτὰ τὰ ἐργαζόμενα παιδιά ἡ θέση τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ εἶναι πάντα δύσκολη. Ὁ συμβιβασμὸς ἀνάμεσα στίς ἀξιώσεις τῆς μαθήσεως καὶ τῆς φανερῆς ἀδυναμίας τῶν ἐργαζομένων μαθητῶν ν' ἀνταποκριθοῦν σ' αὐτὲς, ἀποτελεῖ ἐπίτευγμα ἰδιαίτερα δύσκολο καὶ μάλιστα γιὰ δασκάλους ἐπαγγελματικῶν σχολῶν, πὺν δὲν ἔχουν παιδαγωγικὴ προπαίδεια.

6) Ἡ ἔλλειψη κατὰλληλου διδακτικοῦ καὶ ἐποπτικοῦ προσωπικοῦ ἀποτελεῖ μιὰ μόνιμη ἀδυναμία τῶν Ἐπαγγελματικῶν Σχολῶν. Δὲν ὑπάρχουν εἰδικευμένοι δάσκαλοι γιὰ τόσες ποικιλίες μαθημάτων, οὔτε κατάλληλοι ἐπόπτες γιὰ τὴν πρακτικὴν ἐξάσκηση. Ὑστερα, καὶ ὅσοι τέλος παρουσιάζονται, εἶναι κατὰ κανόνα ἐπαγγελματίες πὺν ξέρουν τὴν τέχνη, ὅχι ὅμως τὸ πὺς μπορούν νὰ τὴ διδάξουν. Δὲν εἶναι παιδαγωγοί, δὲν ἔχουν μέθοδο διδακτικῆς ἐργασίας, δὲν ξέρουν νὰ χειρισθοῦν τίς ἀνθρώπινες σχέσεις, πὺν δημιουργοῦνται μέσα στὴν τάξη. Θαναμάσιοι ἴσως σὰν ἐπαγγελματίες, ἀποτυγχάνουν σὰν δάσκαλοι, κ' αὐτὸ δὲν μπορεῖ παρὰ ν' ἀποβαῖν σὲ βάρος τῆς ὅλης ἐργασίας τῆς Σχολῆς.

7) Ἡ ἔλλειψη κατὰλληλων διδακτικῶν βιβλίων εἶναι καταφανὴς στίς Ἐπαγγελματικὲς Σχολές. Οἱ ἐπαγγελματίες στὴ χώρα μας δὲν μποροῦν νὰ γράφουν βιβλία ὅσοι μποροῦν νὰ γράφουν δὲν εἶναι οἱ κατάλληλοι γι' αὐτὸ τὸ ἔργο. Ὑστερα, οὔτε μεταφράσεις ξένων βιβλίων ἄρχισαν ἀκόμη νὰ παρουσιάζονται. Ἐτσι καταφεύγομε συχνὰ στίς χειρόγραφες σημειώσεις, πὺν ἔχουν ἀμφίβολη ἀξία ἢ σὲ πολυγραφημένες πὺν ἀποτελοῦν μιὰ κάποια λύση, ὅχι ὅμως τὴν καλύτερη. Γιατὶ δὲν πλαταίνουν τοὺς ὀρίζοντες τῆς σκέψεως καὶ τῶν ἀναζητήσεων τῶν μαθητῶν, πὺν δὲν συνηθίζουν ἔτσι στὴ χρῆση τοῦ ἐντυπου βιβλίου καὶ στὴν πλατύτερη βιβλιογραφικὴ ἐνημέρωση.

8) Οἱ τόποι πρακτικῶν ἀσκήσεων τῶν μαθητῶν τῶν Ἐπαγγελματικῶν Σχολῶν εἶναι περιορισμένοι. Γιὰ μερικὲς σχολές καὶ ἀνύπαρκτοι. Οἱ ἐπιχειρήσεις δηλώνουν ἀδυναμία νὰ δεχθοῦν Γράμματεῖς γιὰ ἐξάσκηση, ἔστω καὶ γιὰ

ένα μῆνα, τὰ ἐστιατόρια δὲν προθυμοποιοῦνται νὰ βοηθήσουν στὴν ἐξάσκηση τῶν σερβιτόρων, τὰ κομμωτήρια ἀρνοῦνται κάθε σχέση με Σχολές — γιὰ λόγους ἐπαγγελματικῶν συμφερόντων — οἱ καταστηματαρχοὶ μετὰ τὴν πωλήτριάς κ.τ.λ. Ἐτσι ἕνας βασικὸς τομέας ἐργασίας στὶς Ἐπαγγελματικὲς Σχολές χωλαίνει καὶ καθιστᾷ προβληματικὴ καὶ αὐτὴ τὴ λειτουργία τους, ἀφοῦ ἡ πρακτικὴ ἐξάσκηση τῶν μαθητῶν εἶναι βασικὴ προϋπόθεση γιὰ τὴν ἐκπαίδευση ἐπαγγελματικῶν στελεχῶν.

9) Τέλος τὰ ἐγκεικλιμένα προγράμματα ἀπὸ τὰ ὑπεύθυνα Ὑπουργεῖα δὲν εἶναι τὰ καταλληλότερα γιὰ τὴν καλὴ κατάρτιση τῶν μαθητῶν. Ὑπάρχουν μαθήματα ποὺ δὲν χρειάζονται καὶ ἄλλα με λιγώτερες ὥρες ἀπ' ὅσες ἡ καλὴ εἰδίκευση ἀπαιτεῖ. Δὲν ὑπάρχει ὁρθολογισμὸς στὴν κατανομὴ τῶν ὥρῶν, οὔτε καὶ τῶν μαθημάτων στὰ ἐξάμηνα φοιτήσεως. Ἐτσι τὸ πρόγραμμα, μετὰ τὴν σειρὰ του, δημιουργεῖ πολλὰς φορὲς πρόσθετες δυσκολίες σ' ὅσες ἄλλες ἤδη παρουσιάζονται, συνυφασμένες μετὰ τὴν λειτουργία τῶν Ἐπαγγελματικῶν Σχολῶν.

Ὅσοι ἐργάζονται ὑπεύθυνα στὴν Ἐπαγγελματικὴ Ἐκπαίδευση θὰ μπορούσαν ἀσφαλῶς νὰ παρουσιάσουν διάφορα ἄλλα προβλήματα καὶ δυσκολίες ποὺ ἀντιμετωπίζουν στὴν ἀσκηση τοῦ ἔργου τους στὶς διάφορες Σχολές. Πολλὰ ἀπὸ τὰ προβλήματα αὐτὰ εἶναι δύσκολο νὰ λυθοῦν γιὰ τώρα, συνυφασμένα καθὼς εἶναι μετὰ γενικώτερα ζητήματα Παιδείας τοῦ τόπου μας. Ὑπάρχουν ὅμως ἄλλα ποὺ μπορούν νὰ προωθηθοῦν με κάποια προσπάθεια. Ἐτσι θὰ μπορούσαν π.χ. νὰ οργανωθοῦν σεμινάρια μελέτης προβλημάτων τῶν Ἐπαγγελματικῶν Σχολῶν, μεθόδου ἐργασίας, διδακτικῶν βιβλίων, μεταφράσεων κ.ἀ. Παράλληλα θὰ μπορούσε νὰ ἐπιδιωχθῇ μεγαλύτερη ἐπαφή καὶ συνεργασία μετὰ τοὺς Ὀμοτέχνους Ἐπαγγελματίες, μετὰ τὴν μορφὴ Γνωμοδοτικῶν καὶ Συμβουλευτικῶν ἐπιτροπῶν, ποὺ θὰ λειτουργοῦν κατὰ Σχολές καὶ θὰ βοηθοῦν μετὰ τὴν ἐιδικὴ πείρα τους. Μὰ πάνω ἀπ' ὅλα εἶναι ἀνάγκη ν' ἀποκατασταθῇ στὴν ἐκτίμησιν τοῦ κοινοῦ ὁ ταλαιπωρημένος, ἀπὸ διάφορα αἷτια, θεσμὸς τῶν Ἐπαγγελματικῶν Σχολῶν, νὰ προβληθῇ ἡ κοινωνικὴ του ἀναγκαιότητα, καὶ νὰ ἐδραιωθῇ ἡ πίστις πὺς ἡ Ἐπαγγελματικὴ Ἐκπαίδευσις εἶναι σὲ θέσιν, σὰν κάθε ἄλλη Παιδεία, νὰ ἐξασφαλίσῃ στὸ ἄτομον τὴν προκοπὴν, τὴν κοινωνικὴν ἐξέλιξιν, τὴν ἀνάπτυξιν τῆς προσωπικότητος καὶ τέλος τὴν εὐημερίαν.

ΜΑΡΙΑ ΧΟΥΡΔΑΚΗ

ΣΧΟΛΙΑ ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑ

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Η ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ ΤΟΥ FREUD *

Μόλο ποὺ ὁ Sigmund Freud γεννήθηκε στὸ Freiberg τῆς Μοραβίας καὶ πέθανε στὸ Λονδίνο, ἀνήκει στὴ Βιέννη, ὅπου ἔζησε περίπου ὀγδόντα χρόνια. Ἄν οἱ Ναζὶ δὲν ἐπαιρναν τὴν Αὐστρία στὰ 1937 ἐξαναγκάζοντας ἔτσι τὸν Freud νὰ ζητήσῃ καταφύγιον στὴν Ἀγγλία, ὁλόκληρη τὴ ζωὴ του, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ πρῶτα τρία χρόνια, θὰ τὴν εἶχε περάσει στὴν αὐστριακὴ προτεκτορία.

Ἡ ἐκτεταμένη ζωὴ τοῦ Freud, ἀπὸ τὰ 1856 ὡς τὰ 1939, κατέχει μιὰ ἀπὸ τίς πιὸ δημιουργικὰ περιόδους στὴν ἱστορία τῆς ἐπιστήμης. Τὸν ἴδιο χρόνο, ποὺ ἔφυγε στὴ Βιέννη μετὰ τὴν οἰκογένειά του ὁ Freud ὅταν ἦταν τριῶν χρονῶν, δημοσιεύθηκε ἡ «Καταγωγὴ τῶν εἰδῶν» τοῦ Ντάρβιν. Αὐτὸ τὸ βιβλίον ἦταν προορισμένο νὰ φέρῃ ἐπανάστασιν στὴν ἀντίληψιν τοῦ ἀνθρώπου γιὰ τὸν ἀνθρώπου. Πρὶν ἀπὸ τὸν Ντάρβιν ὁ ἀνθρώπος ἦταν ἀπομονωμένος ἀπὸ τὸ ὑπόλοιπον ζωικὸ βασίλειον, γιατί εἶχε ψυχὴ. Ἡ θεωρία τῆς ἐξέλιξης ἔκανε τὸν ἀνθρώπου μέρος τῆς φύσεως, ἕνα ζῶον ἀνάμεσα στὰ ἄλλα. Ἡ παραδοχὴ αὐτῆς τῆς βασικῆς ἀποψέως σήμαινε, πὺς ἡ σπουδὴ τῶν ἀνθρώπων μπορούσε νὰ προχωρήσῃ μετὰ ἀπὸ νατουραλιστικὰς γραμμὰς. Ὁ ἀνθρώπος ἔγινε ἀντικείμενον ἐπιστημονικῆς σπουδῆς, ποὺ ἂν ἐξαιρέσουμε τὴ συνθετότητά του, δὲ διαφέρει ἀπὸ τίς ἄλλες μορφὰς ζωῆς.

Τὸν ἐπόμενο χρόνο μετὰ τὴν δημοσίευσιν τῆς «Καταγωγῆς τῶν εἰδῶν», ὅταν ὁ Freud ἦταν τεσσάρων χρονῶν, ὁ Gustav Fechner ἔδωκε τὴν ἐπιστήμην τῆς Ψυχολογίας. Ὁ μέγας Γερμανὸς ἐπιστήμονας καὶ φιλόσοφος τοῦ 19ου αἰῶνα ἀπέδειξε στὰ 1860, πὺς ἡ ψυχὴ μπορούσε νὰ μελετηθῇ ἐπιστημονικὰ καὶ μπορούσαμε νὰ ἐφαρμόσουμε σ' αὐτὴν τὴν ποσοτικὴν μέτρησιν. Ἡ Ψυχολογία πῆρε τὴ θέσιν τῆς ἀνάμεσα στὶς ἄλλες φυσικὰς ἐπιστήμης. Αὐτοὶ οἱ δύο ἀνθρώποι, ὁ Ντάρβιν καὶ ὁ Φέχνερ, εἶχαν τεράστια ἐπίδραση στὴ διανοητικὴ ἐξέλιξιν τοῦ Freud, ὅπως εἶχαν πάνω σὲ τοσοῦτος ἄλλους νέους αὐτῆς τῆς περιόδου. Στὸ δεύτερον μισὸ τοῦ δεκάτου ἑνατου αἰῶνα ἀναπτύχθηκε ἐνδιαφέρον γιὰ τίς βιολογικὰς ἐπιστήμης καὶ τὴν Ψυχολογία. Ὁ Louis Pasteur καὶ ὁ Robert Koch μετὰ τὸ βασικὸν τοῦ ἔργου γιὰ τὴν μικροβιακὴν θεωρίαν τῆς ἀρρώστιας

δημιούργησαν τὴν ἐπιστήμην τῆς Βακτηριολογίας. Ὁ Gregor Mendel μετὰ τίς ἐρευνὰς του στὰ μπιζέλια θεμελίωσε τὴν νέα ἐπιστήμην τῆς Γενετικῆς. Οἱ βιολογικὰς ἐπιστήμης βρίσκονταν σὲ δημιουργικὸν ὄργασμον.

Ὁ Freud δέχτηκε καὶ ἄλλες ἐπιδράσεις πολὺ πιὸ βαθεῖς. Ἀπὸ τὴ Φυσικὴ. Στὰ μέσα τοῦ αἰῶνα ὁ μέγας Γερμανὸς φυσικὸς Hermann von Helmholtz διατύπωσε τὴν ἀρχὴν τῆς διατήρησεως τῆς ἐνέργειας. Αὐτὴ ἡ ἀρχὴ ἀπέδειξε, πὺς ἡ ἐνέργεια εἶναι ποσότης, ἀκριβῶς ὅπως ἡ μᾶζα εἶναι ποσότης. Μπορεῖ νὰ μεταμορφώσῃ, μὰ δὲ μπορεῖ νὰ καταστρέφεται. Ὅταν ἡ ἐνέργεια χάνεται ἀπὸ ἕνα μέρος ἐνὸς συστήματος, πρέπει νὰ παρουσιαστῇ σὲ κάποιο ἄλλο σημεῖον τοῦ συστήματος. Π.χ. ὅταν ἕνα ἀντικείμενον γίνεται ψυχρότερον, ἕνα κοντινὸν ἀντικείμενον γίνεται θερμότερον.

Ἡ μελέτη τῶν μεταβολῶν τῆς ἐνέργειας σ' ἕνα φυσικὸν σύστημα ὁδήγησε σὲ πολλὰς σπουδαῖες ἀνακαλύψεις στὸ πεδίου τοῦ δυναμισμού. Τὰ πενήντα χρόνια ἀνάμεσα στὴ διαπίστωσιν τῆς διατήρησεως τῆς ἐνέργειας ἀπὸ τὸν Helmholtz καὶ τὴν θεωρίαν τῆς Σχετικότητος τοῦ Albert Einstein ἦταν ἡ χρυσὴ ἐποχὴ τῆς ἐνέργειας. Ἡ θερμοδυναμικὴ τὸ ἠλεκτρομαγνητικὸν πεδίου, ἡ ραδιενέργεια, τὸ ἠλεκτρονίον, ἡ θεωρία τῶν κβάντα — εἶναι μερικὰς ἀπὸ τίς ἐπιτεύξεις αὐτοῦ τοῦ παραγωγικοῦ μισοῦ αἰῶνα. Μερικὰ ὀνόματα σὰν τοῦ James Maxwell, Heinrich Herz, Max Planck, Sir Joseph Thomson, Marie καὶ Pierre Curie, James Joule, Lord Kelvin, Josiah Gibbs, Rudolph Clausius, Dimitri Mendeleev — γιὰ νὰ ἀναφέρουμε μονάχα λίγους ἀπὸ τοὺς τιτάνες τῆς νεώτερης Φυσικῆς — ἀλλάξαν κυριολεκτικὰ τὸν κόσμον μετὰ τίς ἀνακαλύψεις τῶν μυστικῶν τῆς ἐνέργειας. Τὰ πιὸ πολλὰ ἀπὸ τὰ ἀναπαικτικὰ ἐπιτεύγματα ποὺ ἔκαναν τὴ ζωὴν μας τόσο πολὺ ξεκούραστη σήμερον, ἐπῆγαν ἀπὸ τὸ μεγάλο κέραι τῆς ἀμάλθειας τῆς Φυσικῆς τοῦ δεκάτου ἑνατου αἰῶνα. Δρέπουμε ἀκόμα τίς εὐεργεσίας αὐτῆς τῆς χρυσῆς ἐποχῆς, ὅπως μαρτυρεῖ ἡ ἀτομικὴ περίοδος ποὺ ἀρχίσε τελευταῖα.

Ὅμως ἡ ἐποχὴ τῆς ἐνέργειας καὶ τῆς δυναμικῆς ἔδωσε κατὰ περισσότερον σὸν ἀνθρώπον ἀπὸ τὴν προμήθειαν ἠλεκτρικῶν ἐφαρμογῶν, τηλεόρασις, αὐτοκινήτων, ἀεροπλάνων, ἀτομικῆς καὶ ὑδρογονικῆς βόμβας. Τοῦ πρόσφερε μιὰ νέα ἀντίληψιν τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Ντάρβιν θεώρησε τὸν ἀνθρώπον σὰν ἕνα ἀπὸ τὰ ζῶα. Ὁ Φέχνερ ἀπό-

* Ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ βιβλίον τοῦ συγγραφέα «A primer of Freudian Psychology». (Ὁ Calvin S. Hall εἶναι Καθηγητὴς τῆς Ψυχολογίας στὸ Western Reserve University, U.S.A.).

δειξε πώς η ψυχή του ανθρώπου δεν μπορούσε να μείνει έξω από την επιστήμη, μάλλον έπρεπε να μπή στο εργαστήριο και να μετρηθεί με ακρίβεια. Η νέα Φυσική πάλι έκανε δυνατή μιάν ακόμα περισσότερο ριζοσπαστική θεώρηση του ανθρώπου. Την άποψη πώς ο άνθρωπος είναι ένα σύστημα ενέργειας και πώς υπακούει στους ίδιους φυσικούς νόμους που διέπουν τη σαπουνόφουσα και την κίνηση των πλανητών.

Σά νέος επιστήμονας, που απασχολήθηκε με τη βιολογική έρευνα στο τελευταίο τέταρτο του δέκατου ένατου αιώνα, ο Freud δύσκολα μπορούσε να ξεφύγει την επίδραση της νέας Φυσικής. Η ενέργεια και η δυναμική γλιστρούσαν σε κάθε εργαστήριο και έμπαιναν στο πνεύμα των επιστημόνων. Ήταν μια καλή τύχη για τον Freud που σάν φοιτητής της ιατρικής βρέθηκε κάτω από την επίδραση του Ernst Brücke. Ο Brücke ήταν διευθυντής του φυσιολογικού εργαστηρίου στο Πανεπιστήμιο της Βιέννης και ένας από τους πιο μεγάλους φυσιολόγους του αιώνα. Το βιβλίο του «Μαθήματα Φυσιολογίας», δημοσιευμένο στα 1874, ένα χρόνο μετά την είσοδο του Freud στην ιατρική σχολή, ανέπτυξε τη ριζοσπαστική άποψη πώς ο ζωντανός οργανισμός είναι ένα δυναμικό σύστημα, στο οποίο εφαρμόζονται οι νόμοι της Χημείας και της Φυσικής. Ο Freud θαύμαζε απεριόριστα τον Brücke και γρήγορα έγινε οπαδός αυτής της νέας δυναμικής Φυσιολογίας. Χάρη στο εξαιρετικό του πνεύμα ο Freud μπόρεσε να ανακαλύψει είκοσι περίπου χρόνια αργότερα ότι οι νόμοι της δυναμικής θα μπορούσαν να εφαρμοστούν τόσο στην ανθρώπινη προσωπικότητα όσο και στο σώμα του. Όταν έκανε αυτή του την ανακάλυψη, προχώρησε στη δημιουργία μιας δυναμικής Ψυχολογίας. Και δυναμική Ψυχολογία είναι αυτή που μελετά τις μεταμορφώσεις και τις εναλλαγές της ενέργειας μέσα στην προσωπικότητα. Αυτό ήταν το μεγαλύτερο κατόρθωμα του Freud και ένα από τα πιο μεγάλα κατορθώματα στη σύγχρονη επιστήμη. Είναι πραγματικά η κρίσιμη καμπή στην ιστορία της Ψυχολογίας.

CALVIN S. HALL
Μετάφρ. Β.Α.

★

NEA BIBLIA

Κ. Α. Ρωμαιοῦ, 'Ακαδημαϊκοῦ «Τόποι και Τοπωνύμια» (ἀνάτ.), 'Αθήναι 1961.

Κ. Δ. Τριανταφυλλοπούλου, 'Ακαδημαϊκοῦ 'Ανέκδοτος περί ἀσουλίας ἐπιστολή τοῦ Ἀρέθα πρὸς Λέοντα τὸν Σοφόν» (ἀνάτ.), 'Αθήναι 1961.

Κωνστ. Μ. Καλλιῶ, Ὑπουργοῦ τῆς Δικαιοσύνης «Ἡ Ἑγκληματικότητα, καὶ ἰδίως τῶν ἀνηλίκων», 'Αθήναι 1961, σελ. 68.

Α. Γ. Γαλανοπούλου «Ἐπὶ τοῦ μετέθνους καὶ τῆς γεωγραφικῆς θέσεως τῆς Ἀτλαντίδος» (ἀνάτ.), 'Αθήναι 1960.

Π. Γ. Μιχαηλίδου - Νουάρου,

Καθηγ. τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν «Ὁ δίκαιος πόλεμος κατὰ τὰ Τακτικά τοῦ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ» (ἀνάτ.), 'Αθήναι 1961.

Ἀνδρέα Γ. Λαίμου «Τὸ Χρονικὸ τῶν Οἰνουσῶν» 'Αθήναι 1961, σελ. 346.

Κωνστ. Γ. Παναγάκη «Τὰ Νεώτερα Μαθηματικά εἰς τὴν Μέσῃν Παιδείᾳ», 'Αθήναι 1961, σελ. 223.

Ζήσιμου Λορεντζάτου «Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης - Πενήντα χρόνια ἀπὸ τὸ θάνατό του» (ἀνάτ.), 'Αθήναι 1961.

Θεοδώρου Ξύδη «Ἀναπεσὼν ἐκοιμήθη ὡς λέων» (ἀνάτ.), 'Αθήναι 1961.

Κ. Ι. Πετρίτη «Συμβολὴ εἰς τὴν Συγκριτικὴν Παιδαγωγικὴν. Τὸ νεώτατον ἀναλυτικὸν πρόγραμμα Στοιχειώδους Ἐκπαιδεύσεως τῆς Γενεύης». Τεύχος Β'. Ἡράκλειον Κρήτης 1961, σελ. 248.

Στρ. Κ. Παπαϊωάννου, τ. Κοσμήτορος τῆς Ἀνωτάτης Βιομηχανικῆς Σχολῆς Πειραιῶς «Πολιτικῆς Ἀγωγῆς προβλήματα, ἀπόψεις, κείμενα». 'Αθήναι 1961.

Ἐμμ. Γ. Πρωτοψάλτη «Ἰγνάτιος Μητροπολίτης Οὐγγροβλαχίας (1766-1828)». 'Αθήναι 1961 (Ἔκδ. Συλλόγου πρὸς Διάδοσιν Ὡφελίμων Βιβλίων) σελ. 173.

Ἰωάννου Σ. Μαρκαντώνη «Ἡ σχέση μεταξὺ ἐπιδόσεως ἐν τῷ Γυμνασίῳ καὶ ἐξελίξεως ἐν τῷ βίῳ» (ἐνίσχυσις ἐπὶ διδασκ. διατριβῇ) 'Αθήναι 1961, σελ. 129.

Anghelos Safaricas «Recherche sur le vocabulaire des écoliers grecs» (thèse de doctorat) Genève 1960, σελ. 198.

L. Houssiadas «Some Aristotelian Views on Sensation and Perception in the Light of Current Psychological Facts and theories» (communicated by Professor G. P. Meredith). Proceedings of the Leeds Philosophical and Literary Society. Leeds (M. Bret.) 1961 (ἀνάτ.).

Βασιλείου Π. Κασίμη, Δικηγόρου «Ἡ ἀνάπλασις τοῦ πολιτεύματος» 'Αθήναι 1961.

Μιχαήλ Γ. Παπακωνσταντίνου «Ὁ νεώτερος Ἑλληνισμός, τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον» (ὁμιλία) Θεσσαλονίκη 1961.

Γ. Θέμελη «Ὁ Παπαδιαμάντης καὶ ὁ κόσμος του» (ἀνάτ.) Θεσσαλονίκη 1961.

Φρίξου Π. Βράχα, Διευθυντοῦ Παιδαγωγικῆς Ἀκαδημίας «Ὁ ἀνθρωπισμὸς τοῦ Μακρυγιάννη καὶ ἡ οὐσία τοῦ Νεοελληνισμοῦ» (ὁμιλία) Λευκωσία 1961.

«Ἐπετηρὶς Παιδαγωγικῆς Ἀκαδημίας Κύπρου» (19 Μαΐου 1959—31 Αὐγούστου 1960).

Γιώργου Τσαντίλη «Ἡ ἀρχαία τραγωδία - Ὁ Αἶας τοῦ Σοφοκλέους» (ἀνάτ.) 'Αθήναι 1961.

Ἰωσήφ Ι. Παπαδοπούλου «Ἑλληνικὴ Ἱστορία μετὰ τὰς θρησκευτικὰς παραδόσεις καὶ τὰς φιλοσοφικὰς δοξασίας τῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων, γραμμὴν εἰδικώτερα γὰ τὰς τελευταίας τάξεις τῶν Γυμνασίων», Θεσσαλονίκη 1960, σελ. 105.

«ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ»

Πωλοῦνται σὲ ὅλα τὰ Βιβλιοπωλεῖα

Ε. Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΥ

1. ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ

Σελ. 455. 3η ἔκδ. βελτιωμένη. Δρχ. 120

2. ΗΘΙΚΗ

Σελ. 450. 2η ἔκδ. βελτιωμένη. Δρχ. 120

3. ΓΝΩΣΙΟΛΟΓΙΑ

Σελ. 443. Δρχ. 120

4. ΠΑΛΑΜΑΣ-ΚΑΒΑΦΗΣ-ΣΙΚΕΛΙΑΝΟΣ

Σελ. 277. 2η ἔκδ. βελτιωμένη. Δρχ. 45

5. ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ ΠΑΙΔΕΙΑ

Σελ. 366. Δρχ. 100

ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ «ΙΚΑΡΟΣ»,

Βουλῆς 4, Ἀθήναι

Ἐκκυκλοφόρησε:

H. I. MARROU

Καθηγητοῦ εἰς Σορδόννην

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ

Μετάφρασις ἐκ τῆς Ε' ἐκδόσεως ὑπὸ

Θ. ΦΩΤΕΙΝΟΠΟΥΛΟΥ

Διευθυντοῦ Στοιχ. Ἐκπαιδεύσεως

'Αθήναι 1961, σελίδες 569 μεγάλου σχήματος

Η ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ

μοναδικό στην Ελλάδα επιστημονικό
παιδαγωγικό περιοδικό, που αντιπροσω-
πεύει την προοδευτική εκπαιδευτική
κίνηση στη χώρα μας, μπήκε στο 15^ο
έτος τῆς ζωῆς της.

—Εἶσαι Ἀναγνώστης τῆς «Παιδείας καὶ Ζωῆς»;
Ἐξασφάλισέ της ἀκόμη ἓναν Ἀναγνώστη
γιὰ τὸ 1961.

—Εἶσαι Συνδρομητὴς τῆς «Παιδείας καὶ Ζωῆς»;
Ἐξασφάλισέ της ἀκόμη ἓνα Συνδρομητὴ
γιὰ τὸ 1961.

Ἔτσι θὰ βοηθήσετε τὸ καθαρὰ ἰδεολογικὸ τοῦτο
περιοδικὸ στὸν πνευματικὸ καὶ ἐθνικὸ ἀγώνα του.

**Νέοι συνδρομητὲς
συμπληρώσετε καὶ ταχυδρομήσετε τὸ Δελτάριο:**

Πρὸς τὴν
«ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ»
Ἀναγνωστοπούλου 10
Ἀθήνας

Παρακαλῶ νὰ μὲ ἐγγρά-
ψετε συνδρομητὴ γιὰ ἓνα
ἔτος στὸ περιοδικό σας. Τῇ
συνδρομῇ μου θὰ ἐμβάσω
μὲ ταχ/κὴν ἐπιταγὴ ἐντὸς
τοῦ ἔτους.

Ὄνομα

Διεύθυνση

Ἡμερομηνία

Ὑπογραφή

